

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

Katedra politológie
Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne

2019

Autori:

Mgr. Ivan Moravčík (1. a 2. kapitola)

Mgr. Pavol Struhár, PhD. (3. kapitola)

Recenzenti:

PhDr. Eva Živčicová, PhD.

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

ISBN 978-80-8075-858-5

EAN 9788080758585

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotácie na rok 2018 na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie.

Názov projektu: Komplexná podpora pri prevencii nenávisti
a extrémizmu na základných a stredných školách

ÚVOD

8

1. Verbálny prejav a jeho zmeny prítomné u jedinca v dôsledku jeho radikalizácie a inklinácie k extrémizmu	11
1.1. Motivácia v komunikácii	12
1.2. Prostredie komunikácie	17
1.3. Osobná komunikácia	19
1.4. Komunikácia a anonymita vo virtuálnom priestore	21
1.5. Komunikácia a anonymita vo fyzickom prostredí	22
1.6. Proces radikalizácie a inklinácia k extrémizmu prítomná vo verbálnej komunikácii	23
2. Správanie a jeho zmeny prítomné u jedinca v dôsledku jeho radikalizácie a inklinácie k extrémizmu	31
2.1. Rizikové správanie v adolescencii	32
2.2. Zmeny v správaní v procese radikalizácie a prijatia extrémistickej filozofie	37
2.3. Rizikové správanie a realizácia prevencie jeho výskytu	45
3. Neverbálne prejavy jedincov v procese radikalizácie	51
3.1. Teoretický a právny rámec k problematike extrémistických symbolov	52
3.2. Symbolika používaná v extrémistickom prostredí	57
3.2.1. <i>Pravicovo-extrémistická symbolika</i>	58
3.2.2. <i>Extrémistická symbolika v krajne ľavicovom prostredí</i>	72
3.3. Neverbálne prejavy prívržencov krajne pravicovej a ľavicovej scény – oblečenie a vzhľad	76
3.3.1. <i>Vzhľad a oblečenie v pravicovo-extrémistickom prostredí</i>	78
3.3.2. <i>Vzhľad a oblečenie v ľavicovo-extrémistickom prostredí</i>	81
ZÁVER	83

ÚVOD

V roku 2017 sme s kolegami vydali publikáciu *Prevenia nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí*, ktorej obsah vznikol na podklade rozhovorov s pedagógmi a skúsenosťami z vlastnej pedagogickej a psychologickkej praxe. Kniha predstavovala úvod do problematiky extrémizmu a jeho prevencie, pričom sa venovala primárne vymedzeniu pojmu extrémizmus, jeho príčinám, najvýznamnejším radikálnym a extrémistickým aktéroch v slovenskom prostredí, ale tiež praktickým radám pri prevencii.

V priebehu roka 2018 sme k problematike radikalizácie mládeže viedli semináre pre takmer 150 pedagógov, ktorých sme sa v dotazníku spokojnosti spýtali, aké témy by mali byť v ďalšej knihe obsiahnuté, aby pre nich predstavovala užitočnú pomôcku pri každodennej praxi vyrovnávania sa s extrémistickými prejavmi v školskom prostredí. Mnohí reagovali, že s extrémizmom zatiaľ skúsenosť nemajú, pričom však vyjadrili pochybnosť, či by tieto prejavy vedeli spoľahlivo odhaliť, resp. či radikalizovaní študenti neunikajú ich pozornosti.

Voľné pokračovanie učebnice z roku 2017 sme sa tak rozhodli zamerať na rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov medzi žiakmi. Ivan Moravčík, psychológ z Centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, sa v prvých kapitolách venuje zmene verbálneho prejavu jedinca v procese radikalizácie (1. kapitola) a tiež zmene jeho správania (2. kapitola). Metodickým cieľom oboch kapitol je previazať teoretické poznatky k problematike s mnohoročnou skúsenosťou autora počas práce s rizikovou mládežou, čo ústí do praxou overených rád ohľadne rozpoznávania verbálnych prejavov radikalizujúcich sa žiakov.

Tretia kapitola, ktorej autorom je politológ Pavol Struhár, sa zaoberá neverbálnymi prejavmi zradikalizovaných jedincov, pričom obsah kapitoly je zameraný primárne na symboliku, vzhľad a oblečenie aktuálne využívaných extrémistickou scénou. Cieľom kapitoly je priblížiť aktuálne diskusie k téme postihovania extrémistickej symboliky a predstaviť najčastejšie používané symboly, naznačujúce inklináciu žiakov k nenávisným ideológiám a hnutiam. Autor kapitoly má zároveň ambíciu usmerniť pracovníka s mládežou pri rozpoznávaní neverbálnych prejavov tak, aby dokázal odhaliť podozrivé neverbálne prejavy jedinca včas, čo mu následne umožňuje intervenovať už v počiatočnej fáze radikalizácie.

Veríme, že publikácia bude pre pedagógov, resp. pracovníkov s mládežou vhodnou pomôckou pri naplňaní poslania vychovávať pre spoločnosť vzdelaných ľudí, vnímajúcich dôležitosť hodnôt demokracie, tolerance, spravodlivosti či solidarity.

Verbálny prejav a jeho zmeny prítomné u jedinca v dôsledku jeho radikalizácie a inklinácie k extrémizmu

1. Verbálny prejav a jeho zmeny prítomné u jedinca v dôsledku jeho radikalizácie a inklinácie k extrémizmu

Verbálny prejav, resp. verbálnu komunikáciu môžeme definovať ako prúdenie informácií od jedného bodu, zdroja informácií, k bodu druhému, príjemcovi. Tok informácií je realizovaný prostredníctvom slov a zvukov, ktoré môžu byť ich sprievodnými prejavmi. Komunikáciu ovplyvňujú nielen jej priami účastníci, teda zdroj i príjemca/príjemcovia informácií, ale i všetci tí, ktorí sú jej nepriamymi účastníkmi. Každá komunikácia medzi dvoma a viacerými jedincami má svoju špecifickú črtu, ktorá pozostáva z dynamiky, syntaxu či sémantiky.

Dynamika komunikácie je charakterizovaná najmä emočným rozpočením komunikujúcich jedincov, potreby promptne reagovať na aktuálnu situáciu, vnútorným nastavením komunikujúceho jedinca či kultúrnymi faktormi, ktoré sú pre určitú časť populácie špecifické. V rámci syntaxu môžeme pozorovať javy ako spôsob kódovania jazyka, komunikačné kanály či kapacity komunikácie alebo jej rôzne rušivé elementy, u sémantiky sa zameriavame najmä na význam používaných slov v komunikácii a posudzovaní, či všetci aktéri komunikácie rozumejú užívaným symbolom alebo metaforám a do akej miery ich aj sami v komunikácii používajú.

Z psychologického pohľadu môžeme komunikáciu definovať aj ako spôsob ovplyvňovania vonkajšieho sveta všetkými dostupnými komunikačnými kanálmi prostredníctvom slov a zvukov a naopak, každá komunikujúca osoba je ovplyvňovaná všetkými zainteresovanými osobami, ktoré sú priamymi či nepriamymi účastníkmi komunikácie.

Dôležité je z psychologického hľadiska taktiež sledovať aj to, ako sa jednotliví účastníci, resp. komunikujúce osoby, vyjadrujú, tzn. či niečo neskrývajú, resp. naopak hovoria i to, čo by v danej situácii mohlo ostať nevy povedané, akými verbálnymi prostriedkami realizujú svoj zámer, čo ich k tomu motivuje a pod. Rovnako dôležitá je i úroveň porozumenia medzi komunikujúcimi osobami, resp. príčiny ich nedorozumenia a komunikačného zlyhania. Z toho následné vyplývajú i emocionálne reakcie prítomné ako pred uskutočnením komunikácie, počas nej i následne po jej ukončení. Tie dotvárajú jednak obraz celkovej komunikácie, tak i jej výsledok a majú vplyv na psychický stav dotýčaných komunikujúcich osôb.

Pretože akékoľvek komunikovanie sa uskutočňuje v istom čase, priestore a za určitých okolností, kľúčové postavenie zaujíma skúmanie komunikačného kontextu. Ten je dvojaký. Vnútorný, psychický – a vonkajší, fyzikálny a sociálny. V psychickom kontexte každého komunikujúceho sú prítomné

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

predstavy a myšlienkové kategórie, ktoré osobne ovplyvňujú jeho chápanie a používanie komunikačných nástrojov, organizujú jeho vnútorný svet. Vnútorný kontext si jednak uvedomujeme, ale patria do neho aj obsahy, ktoré si neuvedomujeme. K vonkajšiemu kontextu patrí nielen aktuálny kontext vzťahov a väzieb na druhé osoby – prítomné i neprítomné, ale i kontext kultúrny, zvykový, jazykový repertoár, z ktorého sme kompetentný vyberať prostriedky, prostredie, v ktorom sa komunikuje, vrátane takých premenných, ako je napríklad počasie. (Vybíral, 2009)

Medzi päť hlavných funkcií komunikácie podľa Vybírala (2009) patrí:

- Informovať – podať správu, oznámiť, prehlásiť
- Inštruovať – naviesť, naučiť
- Presvedčiť, aby adresát zmenil názor – získať niekoho na svoju stranu, zmanipulovať, ovplyvniť
- Vyjednať, dohovoriť sa – riešiť a vyriešiť, dospieť k dohode
- Pobaviť – rozveseliť druhého, seba, rozptýliť

12

Aj v prípade verbálnej komunikácie platí pravidlo, že čím väčším portfóliom zručností disponuje jedinec, a to nielen z pohľadu kvantity, ale najmä kvality prejavu, tým majú jeho myšlienky, názory a postoje väčší dosah na jeho okolie. S verbálnou komunikáciou je tesne spätá i úroveň vedomostí o téme, ktorú dotýčny komunikuje, a to nielen ich hĺbka, ale i štruktúra a možné prepojenia na súvzťažné oblasti, v ktorých sa prejavuje ich dosah.

Aby však mohol jedinec komunikovať o téme, ktorá je previazaná s rasizmom, xenofóbiou, nacionalizmom či fašizmom na úrovni, v ktorej by získal pozornosť, vplyv či v štruktúre spoločnosti, v ktorej sa pohybuje, vyššie postavenie, je nutné, aby disponoval informáciami o danej problematike v dostatočnej hĺbke a súvislostiach, ktoré sú pre jeho okolie zaujímavé a priamo, či nepriamo ovplyvňujú kvalitu života spoločnosti.

Aj z toho dôvodu je nutné zaujímať sa nielen o rozsah prezentovaných informácií, ale najmä o zdroje, z ktorých daný jedinec vychádza, spôsobu akým selektuje informačné zdroje, ktoré zdroje považuje za relevantné a dôvody, pre ktoré glorifikuje, či naopak zaznáva určitý typ informácií (aj na základe ich pôvodu). Už samotná kvalita a rozsah podávaných informácií by mal byť určitý návod k zdrojom, z ktorých daný jedinec čerpá a prostredníctvom ktorých si utvára alebo dotvára svoj názor na spoločnosť.

1.1. Motivácia v komunikácii

Významným ukazovateľom komunikačnej stratégie jedinca propagujúceho extrémizmus, xenofóbiu či rasizmus je jeho motivácia. Tu môžeme hovoriť najmä o jej skrytej funkcii, ktorá môže byť realizovaná z rôznych

dôvodov. Táto motivácia k propagácii či tolerancii extrémistických a im podobných myšlienok sa prejavuje ako otvorenou, tak skrytou formou. Platí, že čím je po verbálnej stránke sofistikovanejší a racionálne a pragmaticky uvažujúci jedinec, tým dosahuje vyššiu mieru efektivity jej úspešnej propagácie a presne dokáže odhadnúť pomer, čas a spôsob, akým ju dávkovať v skrytej, či verejnej podobe.

Motivácia ku komunikácii je zastúpená podľa Vybírala (2009) najmä vo forme:

- kognitívnej
- orientačnej
- sebatvrdzovacej
- adaptačnej
- presilovej
- pôžitkárskej
- existenciálnej

Na tomto podklade môžeme tak identifikovať viaceré komunikačné vzorce, ktoré vedú k motivácii jedinca prezentovať a obhajovať (verejne či skryte) myšlienky podporujúce rasizmus, xenofóbiu či hnutia, alebo strany, ktoré sú založené na daný účel.

Kognitívna motivácia

O kognitívnej motivácii v komunikácii hovoríme najmä vtedy, ak má jedinec potrebu vyjadriť sa pred ostatnými (kolegovia, spolužiaci, uzavretá skupina osôb, verejnosť,..) a chce sprostredkovať komunikačnému partnerovi/partnerom jeho názory, postoje, hodnoty, či vnútorný svet a umožniť, alebo priam nanútiť mu/im, aby sa s ním nielen oboznámili, ale ho i prijali a považovali za vlastný. U kognitívnej motivácie v komunikácii má verbálne zdatný a informáciami vyzbrojený jedinec v mnohých častiach rozhovoru verbálnu prevahu, podiel komunikácie je v jeho výrazný prospech, spôsob prejavu je najmä u tých, ktorí komunikujú na nimi vybranú tému dominantný, výrazne asertívny až arogantný. Pokiaľ je doplnený aj fyzickým zjavom stelesňujúci strach, či podobné emócie na strane komunikačného partnera/ov, prípadne prihliadajúcich osôb, je skôr výnimkou ako pravidlom, že sa dotyčnému jedincovi rozhodne niekto oponovať, prípadne s ním hľadať vzájomné porozumenie.

Kognitívna motivácia v komunikácii sa najviac uplatňuje najmä na agitáciu, propagáciu, získavanie nových členov alebo sympatizantov, príhovor k skupine osôb, či verejnemu vystupovaniu. Jej účelom je zasiahnuť

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

čo najviac jedincov myšlienkou, názorom či víziou tak, aby ju prijali za svoju, uplatňovali ju vo svojom živote a šírili ju ďalej. Prezentované myšlienky stoja najmä na racionálne znejúcich argumentoch a zdanlivo overiteľných faktoch, avšak iba prostredníctvom literatúry či osôb, ktoré inklinujú k rovnakému názoru ako tí, ktorí boli týmto názorom sami infikovaní. Kognitívna motivácia však nemusí mať za primárny cieľ iba šírenie myšlienky ktorej verí, resp. sa tak iba prezentuje, jej poslaním môže byť rovnako tak ekonomický, sociálny či iný profit, ktorý sa snaží jej autor dosiahnuť práve prostredníctvom nej. Autor myšlienky tento fakt môže, ale i nemusí vysloviť, jeho poslanstvo tak môže byť v tejto rovine verejné alebo skryté. Dané je to najmä tým, akému adresátovi sa informácia dostáva a za akým účelom ju aj, samozrejme, prezentuje.

Orientačná motivácia

Orientačná motivácia v komunikácii slúži najmä na pochopenie názorového sveta komunikačného partnera/ov, prípadne na získanie informácií, ktoré by nám mohli slúžiť k identifikácii jeho/ich citlivých miest, ktoré by sa dali využiť v prospech dopytujúceho sa jedinca. Prostredníctvom orientačnej motivácie v komunikácii zistíme nielen informácie, ktorými disponuje náš komunikačný partner, ale vytvárame si úsudok aj o informáciách a o stave a povahe veci, ktoré pojednávajú aj o tretích stranách. Dostávame tak zároveň aj spätnú väzbu o tom, ako tieto informácie prijíma, hodnotovo charakterizuje a následne i aplikuje do svojho uvažovania a správania. Správnym typom otázok v optimálnej chronologickej postupnosti sa tak môže dopracovať jedinec, ktorý vzyva rasistickú, extrémistickú ideológiu, k dôverným informáciám o dopytovanej osobe, osobám jej blízkym, spôsobe, akým uvažuje, jej citlivosti na určité oblasti akými sú napríklad financie, hodnotový rebríček, sociálne prostredie, v ktorom vyrastal, resp. v ktorom aktuálne žije, plány do budúcnosti, či paleta prostriedkov, ktorými je odhodlaný dopracovať sa k vytúženým méтам. V komunikácii empatický jedinec dokáže využiť dané informácie bezodkladne už v počiatkoch komunikácie a vhodnou manipuláciou prezentovaných faktov s výkladom, ktorý má dosah na kvalitu života dopytovaného jedinca, ho tak získať na svoju stranu a pripraviť ho na nasledujúci krok, a teda prijať prezentované hodnoty a ciele za svoje a poskytnúť mu rešpekt, uznanie, podporu, jasnú hierarchiu, komunitu číviziu úspešnej budúcnosti.

Motivácia komunikovaním združovať

Motivácia komunikovaním združovať spočíva najmä v úsilí nadviazať, či vytvoriť vzťah. Vytvoriť kontakt s blízkym človekom, resp. s niekým, kto vyznáva rovnaké hodnoty, má totožné ciele a na ich dosiahnutie používa rovnaké prostriedky, je výhodná pre obe strany kontaktu. Zámerom komunikovať s cieľom združovať, resp. vytvárať podmienky na utvorenie

otvorených alebo uzavretých skupín osôb (do otvorených je možno vstupovať, niektoré skupiny majú jasne definované kritériá oprávňujúce členstvo v skupine, do uzatvorených vstupovať nie je možné, v ojedinelých prípadoch z nich nie je možné ani vystúpiť) je najmä vytvorenie jednoty, kde má skupina mnohokrát väčšiu hodnotu, ako jednotliviec. V členoch je budovaný často kult výnimočnosti, aby sa oni sami dokázali lepšie identifikovať s prezentovanými myšlienkami, názormi a hodnotami a považujú sa tak v niektorých prípadoch za výnimočných, čo je zrejme mnohokrát aj v spôsobe ich komunikácie s názorovými oponentmi. V komunikácii medzi členmi takýchto skupín nebýva však predmetom častá výmena faktografických informácií, či edukácia komunikačne menej zdatných členov v agitácií alebo obdobných foriem propagácie, ale poskytovanie podpory v súkromnom živote, realizácia posunu vzťahov na vyššiu úroveň s možnosťou vzájomného prepojenia osobných, resp. rodinných životov (možnosť nájsť si partnera/ku v rodine člena skupiny, pomoc rodinným príslušníkom člena skupiny, spoločné aktivity naprieč rodinami), ktorých dôsledkom sa tak nielen upevňuje členstvo v skupine, ale i jednotlivé väzby medzi jej členmi a znižuje sa pravdepodobnosť opustenia skupiny, prípadne dochádza až k znemožneniu odchodu jeho členov.

Motivácia sebatvrdenia

Motivácia komunikovať z dôvodu sebatvrdenia je dôležitým znakom pre priameho účastníka komunikácie, ktorý je v štruktúre skupiny na hierarchicky nižšej pozícii potvrdením jeho hodnoty ako pre vodcu skupiny, tak aj u ostatných jej členov. Súčasne si tak dotyčný potvrdzuje svoju úlohu v skupine, jeho dôležitosť pre spoločnosť, prípadne kompetentnosť vo vlastných očiach a tieto úvahy ho vedú k iniciatívnejšiemu uchopovaniu riešenia situácií, v ktorých hrozí riziko, že v túžbe opäť vyniknúť a zažiť tento pocit opakovane, siahne po jej radikálnejšom riešení.

Naopak, odmietanie komunikácie v tomto prípade znamená formu trestu, ktorý so sebou nesie punc znižovania sebahodnotenia a sebatvrdenia. Jedinci, ktorí už zažili daný pocit, sa v skupine snažia podobným situáciám vyhnúť a tak s tendenciou minimálneho odporu v procese komunikácie s vodcom skupiny pristupujú na akékoľvek požiadavky, ktoré sú na nich kladené, prípadne k pokynom (u extrémistických skupín ich môžeme definovať aj ako rozkazy) pristupujú z vlastnej iniciatívy radikálnejšie.

Adaptačná motivácia

Motiváciou komunikovať adaptačne signalizujeme a vyjadrujeme svoj status, prípadne svoju pozíciu v skupine alebo vo verejnom priestore. Komunikujeme tak o svojej role, ktorú hráme s jednotlivými komunikačnými partnermi a pristupujeme na formálne a neformálne pravidlá, ktoré so sebou komunikácia nesie. Tí osobnostne a komunikačne zdatnejší tieto pravidlá

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

nielen posúvajú vo svoj prospech, ale i vytvárajú nové precedensy, prostredníctvom ktorých legitimizujú svoje výroky, postoje a činy. Adaptácia v tomto prípade neznamená byť súčinný s mainstreamom, ale využívať všetky komunikačné prostriedky, ktoré okolnosti dovoľujú, aby sa naplnil cieľ, na ktorý sa dotyčný jedinec v komunikácii zamerá.

Pre osobnostne menej výrazných jedincov, ktorí nedisponujú komunikačnými zručnosťami na danej úrovni, znamená adaptačná motivácia v komunikácii skôr snahu neprodukovať z vlastnej iniciatívy vyhrotené situácie, konformitu, čo najlepšiu sociálnu integráciu.

Títo jedinci tak bývajú často v skupine v pozícii vykonávateľov, resp. masy, ktorá slúži skôr ako demonštrácia sily prostredníctvom vytvoreného davu, no v ojedinelých a emočne vypätých situáciách môže dôjsť k tomu, že preberajú iniciatívu a v dôsledku napríklad dlhodobej frustrácie si kompenzujú agresivitou a formuláciou požiadaviek rozkazom všetku pozornosť a obdiv, o ktoré boli podľa ich názoru ukrátení.

Presilová motivácia

Motivácia komunikovať presilovo vychádza z potreby vytvoriť v komunikácii také prostredie, ktoré umožní dotyčnému vyniknúť, presadiť sa, prípadne pretaviť svoje myšlienky na činy. Vychádza z potreby upútať pozornosť, zrealizovať to, o čom je komunikujúci presvedčený. Motiváciu komunikovať presilovo majú zväčša tí jedinci, ktorí sú výborní rétori, zvládajú komunikovať aj v náročných situáciách so zdatným oponentom s bravúrou, sú osobnostne v mnohých aspektoch hraniční jedinci a nechávajú tak vyniknúť svoje ego. V skupinách to bývajú často vodcovia, prípadne zdatní manipulátori alebo agitátori a úspechu podmienia všetko svoje úsilie a prostriedky.

Motivácia z pôžitku

Motivácia komunikovať môže byť taktiež i pôžitkárska, nakoľko každý z nás sa má chuť niekedy odstrihnúť od starostí všedných dní a odpočínúť si, rozptýliť sa. Aj keď ju možno mnohí nepovažujú za dôležitú schopnosť, vlastnosť, opak je pravdou. Má výraznú zásluhu na užšie prepojenie väzieb v kolektíve, vzájomnú interakciu, prepojenie osobných sfér s komunitou. Dochádza pri nej často k sebaodhaleniu, vyrieknutiu podstatných vecí spôsobom, ktorí ostatní členovia skupiny považujú za preukázanie dôvery a symbol osobnej náklonnosti, priam puta. Žartovanie s vodcom skupiny, či zábava na úkor druhého v skupine, ktorá je v rámci nepísaných pravidiel a je pri tom zachovaná intimita, tzn. dotyčného nik zo skupiny nedegraduje na verejnosti, pôsobí na členov skupiny ako tmel a vytvára tak silnú homogénnu

skupinu osôb, ktorá je v spoločnosti jasne identifikovateľná a má neraz vytvorený vlastný jazyk, symboly, systém riešenia situácií či humor.

Existenciálna motivácia

Existenciálna motivácia v komunikácii sa v tomto ohľade zaoberá nielen komunikáciou so sebou samým, ale i s Bohom. U existenciálnej komunikácie ide primárne o hľadanie pravdy, vlastnej cesty vedúcej k naplneniu ideálov, hľadanie šťastia, porozumenia a vytvorenia takého vnútorného a vonkajšieho sveta, ktorý by bol v zhode s našou predstavou. U extrémistov, akýchkoľvek, dochádza k mimoriadne silnej radikalizácii, až fanatizmu, ak sa stotožnia s vidinou, že konajú ako prostredníci Božej vôle a sú iba realizátori niečoho väčšieho ako oni sami. S vidinou nielen svetskej, ale najmä nebeskej slávy, tak komunikujú ako so sebou samým, tak s ďalšími jedincami, ktorých sa snažia presvedčiť o svojej pravde a boji za správnu vec. Všetky myšlienky, postoje a skutky obhajujú Božou prozreteľnosťou, seba neraz stotožňujú za priameho prostredníka Boha na zemi a legitimizujú tak všetky akty, ktorých sa bažiac za svojim cieľom dopustia. Náboženstvo tak v tomto prípade slúži ako prostriedok na dosiahnutie cieľa a nie ako cieľ samotný. U tých, ktorí majú mimoriadne schopnosti v osobnom kontakte v oblasti komunikácie a vytvoria si vzťah s jedincami, ktorí sú na danú oblasť dostatočne senzitívni, dochádza až k situáciám, kedy sa sami vyhlásia za Boha a prostredníctvom agresívnej manipulácie kontrolujú každý krok všetkých osôb v skupine. Vrcholom ich existencie je akt, kedy sa v mene príslušnosti k nej dokážu vzdať aj toho najcennejšieho – vlastného života, prípadne sú ochotní obetovať i vlastných potomkov, ako v prípadoch rituálnych skupinových samovrážd (Jonestown, 1978), či samovrážd typu kamikadze.

Motivácia komunikovať môže byť pre jedinca prítomná z rôznych dôvodov, no primárne ide takmer vždy o spôsob, akým si zabezpečiť sociálny kontakt s okolím a prostredníctvom nej sprostredkovať svoje pocity, emócie, myšlienky, postoje či plány alebo vízie skupine ľudí tak, aby sa naše vnútorné napätie pozostávajúce z potreby komunikovať dostalo na takú úroveň, ktorá zodpovedá uspokojeniu tejto potreby. Nakoľko je táto potreba vysoko individuálna, individuálna je i miera, charakter a prostriedky, ktoré sa u jedincov v komunikácii vyskytujú. U zdravých jedincov však možno očakávať, že táto potreba bude realizovaná, a to tak, aby nezasahovala do vnútornej integrity všetkých zúčastnených. Komunikujeme aj z toho dôvodu, aby sme boli psychicky zdraví, no prítomné patológie pozostávajúce z jej absencie, resp. obmedzenej schopnosti však budú v určitom spektre obyvateľstva vždy.

1.2. Prostredie komunikácie

Tak, ako existujú viaceré druhy motivácie vedúce ku komunikácii, rozpoznávame i rôzne miesta, resp. priestory, v ktorých sa komunikácia odohráva. Prvým a základným miestom, kde prebieha komunikácia, je naše

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

vnútro, vnútorný svet. Komunikujeme so samým sebou, aby sme sa uistili, že naše konanie je súvzťažné s našimi myšlienkami, hodnotami, postojmi, rovnako tak sa snažíme toto konanie prostredníctvom vnútorného rozhovoru so samým sebou legitimizovať, ak prekročilo morálne štandardy spoločnosti, v ktorej aktuálne žijeme.

Čím nastáva väčšia zhoda medzi našimi myšlienkami, resp. hodnotami a činmi, resp. skutkami, tým sa naša schopnosť komunikovať s okolitým svetom stáva presvedčivejšia, výraznejšia až dominantná. Tí jedinci, ktorí disponujú výbornými komunikačnými zručnosťami a ich osobnosť je ideálnym prototypom pre ich šírenie a samotnú realizáciu, dosahujú väčší vplyv na jedincov v ich bezprostrednom okolí a samozrejme aj verejnosť, ktorá sa nepriamo dostáva do styku s nimi prostredníctvom komunikačných kanálov. Aby sa maximalizoval potenciál osoby, ktorá komunikuje svoje poslanstvo, musí dosahovať čo najvyššiu efektivitu v jeho odovzdávaní a ovládať viacero zručností, prostredníctvom ktorých dokáže prispôbiť túto komunikáciu v závislosti od toho, komu, kedy a v akom priestore je toto poslanstvo odovzdávané.

Jedinci schopní komunikovať takýmto spôsobom to dokážu nielen za predpokladu predispozície k danej zručnosti, ale i tréningom komunikačných zručností, ktorý začína už v priebehu socializácie na základných školách, kde si mnohokrát vedome testujú svoje schopnosti, či už v kontakte so spolužiakmi, vrstovníkmi, ale i pedagogickými či inými zamestnancami v školách. Pokiaľ sa nestretnú s výraznými neúspechmi, ktoré by eliminovali ich snahu o zachovanie si statusu vodcu skupiny, či toho, kto rozhoduje o tom, aká bude aktuálna téma rozhovoru, zdokonaľujú sa v prostriedkoch, akými je možné komunikovať ich myšlienky, nápady či témy tak, aby sa ich realizácia uskutočnila a ich názor bol prijatý čo najväčším počtom jedincov. Na prahu dospelosti sa tak stávajú výraznými osobnosťami, ktoré dokážu argumentačne, použitím manipulatívnych techník či silou osobnosti (aura, charisma), primäť iných k realizácii vlastných ideí a získať tak status vodcu skupiny, ktorý má výrazný vplyv ako na ostatných jedincov a tak i na udalosti, ktoré sú predmetom jeho záujmu.

Aby maximalizoval daný jedinec efektivitu v komunikácii, využíva rôzne stratégie na dosiahnutie svojho cieľa, ktoré sa líšia najmä od toho, v akom prostredí komunikuje a kto je príjemcom v komunikačnom kanáli. Dynamizácia vývoja našej spoločnosti v oblasti komunikácie rastie súvzťažne s užívaním virtuálneho priestoru na túto potrebu, čiže aktuálne sa už nemožno radikalizáciou a extrémizmom zaoberať len v oblasti osobného styku (zhromaždenia, koncerty, protesty, futbalové zápasy a i.), ale najmä v oblasti sociálnych sietí a médií, ktoré často používajú prívlastok alternatívne.

Pokúsime sa preto priblížiť verbálnu komunikáciu osôb s tendenciou myslieť a konať radikálne pod vplyvom extrémistickej filozofie, xenofóbie či rasizmu.

1.3. Osobná komunikácia

Osobná komunikácia je základnou komunikačnou stratégiou, prostredníctvom ktorej sa jedinci radikalizujú a prijímajú extrémistickú filozofiu. Má nezastupiteľnú úlohu, nakoľko sa prostredníctvom osobného kontaktu prenáša nielen verbálne posolstvo, ale i emócia, razantnosť či charizma komunikujúceho jedinca a využíva tak viacero kanálov na sprostredkovanie myšlienky, či postoja. Pri osobnej komunikácii dochádza v prípade dokonalej symbiózy medzi jej aktérmi až transcendentný zážitok, ktorý je dôležitou súčasťou najmä u tých skupín, ktoré svojou radikálnosťou v pretavovaní svojho videnia sveta prekračujú zákony a morálne hodnoty. Prijímatelia tejto komunikácie tak nie sú často schopní rozpoznať realitu, dôsledky svojich činov a strácajú empatiu voči obetiam svojich skutkov. Osobnou komunikáciou získavajú prostredníctvom kontaktu so svojimi "druhmi v boji" pocit uznania, rešpektu a obdivu, najmä ak sa odhodlajú k činom, ktoré sami považujú za hrdinstvo. V tomto prípade hrá svoju významnú rolu i skupinová dynamika a procesy, ktoré z nej vyvstávajú.

Komunikácia sa dá v tejto rovine členiť na verejnú a intímnu z pohľadu množstva zainteresovaných osôb, osobnú alebo neosobnú z pohľadu fyzickej prítomnosti zainteresovaných osôb či anonymnej alebo neanonymnej formy, ktorú si jej aktér/i dobrovoľne zvolil/i alebo sa o tejto forme rozhodlo bez jeho/ich súhlasu.

Intímna komunikácia

Intímna komunikácia je považovaná v prípade radikalizácie za veľmi dôvernú a priamu formu, ktorou sa prejavuje výrazná inklinácia k extrémistickej filozofii. Jej protagonisti vystupujú pred druhým otvorene a dávajú svoju "kožou na trh". Vedome a zámerne sa podporujú v prijímaní extrémistických názorov, vymieňajú si zručnosti a skúsenosti, odovzdávajú posolstvá, ktoré by mohli byť inou formou detekovateľné zložkami informačných služieb, či agentov. Je realizovaná spravidla v bezpečnom prostredí. Pokiaľ je to komunikácia člena extrémistickej skupiny s vodcom, mnohokrát dochádza k odovzdávaniu pokynov k realizácii činov, ktoré sa dajú klasifikovať ako trestné s prívlastkom extrémistické.

Intímna komunikácia slúži v prípade skupiny na spracovanie jedincov, ktorí sa chytili do sietí radikálnych skupín. Vodca skupiny vytvára radikalizujúcemu sa členovi pocit bezpečia, komunity, rodiny a postupne mu dávkuje svoju filozofiu opretú o skreslený pohľad na realitu za pomoci literatúry, resp. médií, ktoré glorifikujú extrémizmus, xenofóbiu, rasizmus a nacionalizmus či vyvolaním strachu a obáv o vlastnú budúcnosť, budúcnosť rodiny

či národa v prípade, ak on sám nebude súčinný v boji voči ním identifikovaným osobám, národom a etnikám zodpovedným za jeho životnú situáciu alebo stav spoločnosti, v ktorej sa aktuálne nachádza. Prostredníctvom tejto komunikácie tak dokáže apelovať nielen na racionálne uvažovanie, ale i na emócie, nakoľko si s dotýčným buduje vzťah, o ktorý bude následne opierať všetky požiadavky, s ktorými nebude musieť spočiatku súhlasiť, no po ich vykonaní sa stane apatickejší voči obetiam či dôsledkom činov a prijme tak ľahšie svoju úlohu v spoločnosti alebo skupine a následne tak získa vnútorné ospravedlnenie voči sebe samému, až pokiaľ nenarazí na morálne zábrany. Ich prekonaním prostredníctvom radikálnych aktov však neskôr môže dôjsť k celkovej strate empatie voči obetiam a bude tak konať výlučne vo svoj prospech, v prospech extrémistickej skupiny či zdanlivým potrebám spoločnosti, ktorá ešte nedosiahla taký stav poznania, ktorý by jej umožnil pochopiť ho a nemôže tak uznať ich potrebu a oprávnenosť.

V rámci intímnej komunikácie nemôžeme z pohľadu miesta jej realizácie opomenúť virtuálny priestor, ktorý svojou dostupnosťou a možnosťami vytvorenými prostredníctvom aplikácií umožňujúcich šifrovať, resp. kódovať komunikáciu medzi osobami, sa stáva významným doplnkom v šírení ako extrémistickej filozofie, tak samotných pokynov k realizácii radikálnych činov. Nebezpečenstvo zohráva najmä fakt, že je ťažko identifikovateľná bezpečnostnými zložkami a jej protagonisti môžu, ale i nemusia byť osobami, za ktoré sa prostredníctvom profilov vydávajú. Nastávajú tak často situácie, kedy ani samotný realizátor nepozná skutočnú identitu toho, kto zadáva pokyny. Jednotliví extrémisti tak pracujú ako samostatné bunky, ktoré sú pre kriminalistov a pracovníkov informačných služieb ťažko identifikovateľné a i v prípade, že dôjde k infiltrácii, je veľmi ťažké, ak nie nemožné, rozložiť celú skupinu.

Verejná komunikácia

Funkciou verejnej komunikácie je najmä pracovať s davom a efektívne šíriť myšlienky, prostredníctvom ktorých sa extrémistická filozofia dostane ku konečnému príjemcovi a donúti ho minimálne sa zamyslieť nad predkladanými faktami a ponúkanými riešeniami. Verejnú komunikáciu realizujú najmä osobnostne silní jedinci, ktorí sú verbálne zdatní a schopní využiť všetky dostupné prostriedky na to, aby sa ich slová dostali k adresátom a získali si tak početnú skupinu sympatizantov/voličov.

Verejná forma komunikácie v rámci propagácie extrémistických strán a hnutí sa v súčasnosti nestretáva s príliš veľkým odporom a záujmom z radov polície, prokuratúry, súdov. Výnimku tvoria iba niektoré mienkotvorné médiá, ich vplyv na riešenie situácie však nie je dostatočný a protagonisti tejto filozofie tak majú voľné ruky v šírení myšlienok propagujúcich potláčanie ľudských práv a slobôd. Za zmienku stojí taktiež fakt, že týmto stranám sa občania Slovenskej republiky skladajú prostredníctvom odvedených daní nielen na prevádzku ale i na osobný profit ich členov. Samozrejme, tento fakt oni kvitujú a rastie tak tendencia u niektorých indivíduí, ktorí by sa inak iba

s vynaložením veľkého úsilia dokázali presadiť na konkurenčnom trhu práce, zachovať oportunisticky a v propagovaní daných strán a hnutí nachádzajú zárobkovú činnosť. Verejná komunikácia tak sleduje hlavné dva ciele, propagovanie extrémistickej filozofie čo najväčšiemu počtu obyvateľov formou, ktorá ich osloví a prijme ju za svoju a zabezpečenie si vlastnej existencie a pohodlného života so zodpovedajúcim príjmom a statusom.

Verejná komunikácia v propagácii extrémistickej filozofie, xenofóbie a rasizmu sa deje ako vo fyzickom, tak virtuálnom priestore. Na verejnú komunikáciu vo fyzickom priestore sme si už, nanešťastie, zvykli, nakoľko poskytujeme dotýčným protagonistom verejné inštitúcie na propagáciu ich myšlienok (kultúrne domy, podujatia v otvorenom priestranstve – koncerty, ihriská, NR SR) a dokonca sme im ju ochotní aj dotovať z verejných prostriedkov. Virtuálny priestor taktiež ponúka možnosť pre jednotlivé individua aktívnu účasť v podporných skupinách pre dané subjekty, alebo ich predstaviteľov a výrazne tak prispieva k šíreniu extrémistických názorov a postojov. Nakoľko je virtuálny priestor v mnohom špecifický a neodráža úplne realitu fyzického sveta, dochádza k zaujímavému a pre sociológov a psychológov v mnohom inšpiratívne pohľadu na mobilizáciu, osobnú angažovanosť či ochotu vytvárať skupiny, ktoré vystupujú voči extrémistom, rasistom a iným predstaviteľom strán a hnutí potláčajúcich ľudské práva a slobody v kontexte ich aplikácie ich myšlienok a hodnôt do fyzického sveta.

1.4. Komunikácia a anonymita vo virtuálnom priestore

21

Ako virtuálny, tak i fyzický svet dokáže dať protagonistom v komunikácii určitý stupeň anonymity. Vo virtuálnom svete je anonymita účastníkov debát, či už v komentároch pod článkami v mienkotvorných médiách, alebo na sociálnych sieťach bežná a priam nutná zbraň, ktorú využívajú nielen extrémistické skupiny, ale už i relevantné politické strany a hnutia snažiace sa získať priazeň voličov.

Anonymita osôb vystupujúcich pod falošnou identitou je pre bežného užívateľa internetu veľmi ťažko odhaliteľná, nakoľko spravovať profil fiktívnej osoby nie je nič zložité, jedna osoba ich môže mať pokojne i desiatky a prostredníctvom nich tak sofistikovane ovplyvňovať ako obeť, tak i udalosti, ktoré komentuje. Ak by sme chceli vyskladať profil užívateľa tak, aby sme mohli identifikovať jeho autenticitu, museli by sme nielen verifikovať všetky fotografie a videá, ktoré jeho profil obsahuje a analyzovať tak možnosti a okolnosti ich vzniku, ale i všetky jeho osobné informácie, ktoré o sebe na sieti deklaruje a porovnať ich s realitou (čas, súvislosti, obdobie trvania profilu, kontakty v skupinách a pod.).

Pre policajné oddelenie zaoberajúce sa kriminalitou vo virtuálnom priestore však získať údaje o osobe prevádzkujúcej jeden alebo viac profilov to nemôže byť problém, nakoľko IP adresa je ľahko identifikovateľná a rovnako tak i komunikačný prostriedok z ktorého je realizovaná.

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

Anonymita v komunikácii vo virtuálnom priestore je zvlášť nebezpečný fenomén, nakoľko čím je nižšia miera identifikácie jednotlivca ako na sociálnej sieti, tak i v iných oblastiach komunikácie, zvyšuje sa tým nebezpečenstvo radikalizácie jej prejavov v podobe činov, napríklad verbálnych alebo fyzických útokov.

Anonymita je pre radikála a šíriteľa extrémistických myšlienok zárukou bezpečia a tak sa mnohokrát jeho prejavy stupňujú ako v rozsahu, tak i spôsobe prevedenia. Dochádza tým k destabilizácii v komunite (trieda, škola) i spoločnosti. Nebezpečné sú najmä uzavreté anonymné skupiny, ktoré prostredníctvom prezentovania svojich radikálnych a extrémistických skutkov roztáčajú špirálu a sú tak pre spoločnosť najnebezpečnejšie, a to nielen z pohľadu ich množstva, ale i takmer nemožnosti rozložiť celú skupinu. Odhaliť jednotlivých protagonistov, ktorí stoja za skrytou identitou profilov, môžu najmä vo fyzickom svete žijúci reálni priatelia, známi, rodinní príslušníci či učitelia, ktorí sú v dennom kontakte s danými osobami a môžu byť tak nápomocní v riešení radikalizácie celej spoločnosti.

1.5. Komunikácia a anonymita vo fyzickom prostredí

22

S anonymitou vo fyzickom svete v prípadoch, kde sa odohráva extrémistické, rasistické či xenofóbne konanie v procese komunikácie, sa až tak často nestretávame. Je občas prítomná v procese prijímania nových členov, kedy sa takýmto spôsobom snažia chrániť svoju identitu tí, ktorí by svojim odhalením mohli stratiť výhody, ktoré im ponúka naša spoločnosť v rámci sebarealizácie, kvality osobného alebo rodinného života. Svoju náklonnosť k extrémistickým stranám a hnutiam prejavujú iba v uzavretej komunite, ktorú tvoria členovia dôverne známi a nevystavujú sa zbytočne riziku odhalenia. Svoju identitu odkrývajú iba v prípadoch, kedy im to slúži k vlastnému prospechu.

Nesnažia sa svojimi aktivitami pútať pozornosť, svoje extrémistické činy však dômyselne skrývajú pod rôzne symboly a znaky, prostredníctvom ktorých sú vo svojej komunite ľahko identifikovateľní. Konajú racionálne a pragmaticky s dôrazom na cieľ. Zväčša sú to osobnostne a komunikačne zdatní jedinci, ktorí disponujú osobnou charizmou s jasne ponúkanou víziou. K svojim vytýčeným cieľom sú schopní dospieť akýmkoľvek prostriedkami, manipuláciu pokladajú za základný nástroj komunikácie, zastrašovanie za pracovnú metódu a v budovaní kontaktov (siete, resp. pyramídy) sa pasujú vždy za tých, ktorí ak nie sú na jej samom vrchole, tak minimálne zastávajú významné priečky v jej hierarchii. Sú nebezpeční pre spoločnosť najmä pre ich koncepcie zdanlivo rýchlych a efektívnych riešení problémov, pasujú sa občas do pozície obeť a na svoju obhajobu neváhajú využiť “alternatívny“ výklad historických faktov tak, aby ospravedlnili svoje činy pre možných odporcov.

Jedinci, ktorí nedisponujú príliš rozsiahlymi racionálnymi schopnosťami a uvažujú skôr pod vplyvom emócií s vidinou krátkodobého zisku, sa stávajú

hlavnými prisluhovačmi daných osôb a sú tak zväčša aj ich hlavnou voľičskou základňou.

Anonymita však prebieha nielen v tejto sfére, je ju možné identifikovať aj pri realizácii trestných činov, kedy sa v niektorých prípadoch dotyční extrémisti nevedia identifikovať ani sami medzi sebou a v prípade nebezpečenstva z odhalenia jedného páchatel'a je tak znemožnené rozloženie celej organizovanej skupiny. Hlavným anonymizujúcim prostriedkom je kukla a prezentovanie čo najmenšieho počtu možných identifikátorov, ako napr. ľahko identifikovateľné a pozornosť vzbudzujúce oblečenie, tetovanie, prstene, retiazky a i.

Agresivita pri realizácii trestnej činnosti v prípade anonymity jej jednotlivých protagonistov je v mnohých prípadoch oveľa vyššia, ako je tomu u činov páchaných neanonymnými páchatel'mi, často sa medzi sebou prostredníctvom komunikácie motivujú k čo najradikálnejšej realizácii skutku. Sú pre spoločnosť zvlášť nebezpeční a ich odhalenie je v niektorých prípadoch mimoriadne ťažké.

1.6. Proces radikalizácie a inklinácia k extrémizmu prítomná vo verbálnej komunikácii

Pod vplyvom ako vonkajších udalostí, tak i zmien v osobnom živote či duševnom stave jedinca, môže daná osoba začať uvažovať radikálne a inklinovať k extrémistickej filozofii. Tento proces môže začať prakticky kedykoľvek, no najčastejšie sa vyskytuje v období adolescencie, resp. v rozmedzí medzi 15 – 25 rokom života.

Obdobie adolescencie môžeme považovať za emočne jedno z najturbulentnejších období života jedinca, kedy sa v jeho živote odohráva množstvo krízových situácií a zážitkov, ktoré majú vplyv neraz na celý jeho budúci život. Je to obdobie vzletov a pádov, nezabudnuteľných zážitkov, počiatok celoživotných priateľstiev, obdobie pokusov a omylov pri hľadaní životného partnera či vytváranie si pozícií, z ktorých bude jedinec začínať svoju pracovnú kariéru alebo budovať rodinné zázemie. Je to taktiež obdobie, kedy sa v mnohých prípadoch prijaté pravdy prehodnocujú, prípadne pod vplyvom rôznych okolností sa z aj spočiatku sekundárnych oblastí života jedinca stáva hlavná náplň jeho činnosti a nachádza v nej zmysel svojej existencie. Obdobie adolescencie sa dá definovať aj ako obdobím hľadania vlastnej identity, v ktorom bojujeme s pocitmi neistoty či strachu voči neznámej budúcnosti a našej role v nej.

Nestabilita postojov a časté zvraty v hodnotách a názoroch iba reprezentujú vnútorný svet plný strachu, obáv, prípadne hľadania cesty, ktorá by mohla byť tou správnu voľbou k pretaveniu cieľov a túžob, ktoré si daný jedinec vysníval do reality a majú na jeho uvažovanie a konanie výrazný vplyv. Je to taktiež obdobie boja voči všetkým autoritám (prezentovaných spoločnosťou ako jediných správnych: učiteľ, policajt,...) prípadne vzdoru voči vplyvu rodičov na ich život a túžbe vytrhnúť sa z ich dosahu, nájsť si

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

vlastnú životnú cestu, neopakovať ich životný štýl, ktorým často opovrhne, prípadne si vybrať iba tie aspekty života rodiča, prostredníctvom ktorého si zvýšia svoj spoločenský status (peniaze, vplyv,...) a umožňujú mu realizovať sa podľa vlastných predstáv.

V období adolescencie má rozhodujúci vplyv na prijatie samého seba a následne tak na kvalitu života jedinca najmä jeho hodnota v očiach vrstovníkov, ktorí sú s ním v kontakte ako vo fyzickom, tak vo virtuálnom priestore. Jediné, čo sa berie na vedomie, je všeobecný rešpekt, spoločenský status, vplyv, počet priateľov, lajkov (páčikov☺) alebo followerov (odberateľov, sledujúcich osôb). Aby mohol jedinec vytŕčať z davu, bol jedinečný, získal pozornosť a zároveň vzbudzoval rešpekt, prípadne u časti populácie až strach, musí pôsobiť nielen fyzickým vzhľadom, ale aj svojim správaním a komunikáciou vo svojom okolí ako výrazná a dominantná osoba, ktorá prekračuje všeobecne akceptované normy a v mnohých prípadoch i zákony a morálne zásady.

Najmenej náročnou, no na kvalitu života v budúcnosti v mnohých oblastiach výrazne determinujúcou cestou, akou navodiť daný stav, je rebélia. Prejavy odporu voči autoritám môžu prebiehať v rôznych intenciách a to v závislosti najmä na osobnostných charakteristikách daného jedinca, jeho komunikačných zručnostiach, prostredí, v ktorom túto rolu hrá, či spoločenskej odozve na prejavy, ktorými naň pôsobí.

24

V spoločnosti môžeme identifikovať viacero typov osobností, ktoré propagujú extrémistickú ideológiu, resp. xenofóbiu či rasizmus. Prejavujú sa buď konzistentne, bez ohľadu na prostredie v ktorom sa pohybujú, alebo výrazne selektujú prejavy vyššie uvedených ideológií s ohľadom na benefity plynúce z ich konania. Jedno však majú spoločné, museli sa vo svojom okolí stretnúť s osobami, podnetmi alebo situáciami, na základe ktorých sa u nich vyvinula potreba, prípadne vnútorné presvedčenie uvažovať ako rasista, či extrémista.

V našej spoločnosti sa zaužívali možno na prvý pohľad nevinné, no pre existenciu rasizmu, nacionalizmu a xenofóbie veľmi významné slovné spojenia, “nevinné“ prirovnania prípadne “racionálne znejúce kauzality“. Stretávame sa s nimi naprieč generáciami a hojne sa využívajú desiatky rokov, či už ako vtípné poznámky, dogmy alebo iba praktické ukážky, prostredníctvom ktorých si zjednodušujeme súvislosti tak, aby sme sa nemuseli namáhať pátraním po skutočnom stave a povahe veci.

Od útleho detstva sa človek stretáva s tým, že ho rodičia, alebo okolie (učitelia, susedia, rodičia kamarátov) formujú prostredníctvom pokynov, dávajú mu rady, usmerňujú ho alebo kriticky hodnotia všetky okolnosti, prostredníctvom ktorých sa ako dieťa dopracovalo k aktuálnemu stavu bytia (tu a teraz). V ojedinelých prípadoch, niekedy však viac, ako by bolo únosné, je verbálna komunikácia zo strany dospelšej osoby veľmi nešťastne formulovaná. Pokiaľ sa tieto formulácie odovzdávajú nekriticky zmýšľajúcimi jedincami, ktorí si neuvedomujú dosah vyrieknutých slov a nemajú tendenciu v budúcnosti korigovať svoje tvrdenia, stávajú sa tak pre dieťa dané slovné

spojenia a výrazy natoľko zautomatizované, až im neprikladajú zvlášť význam a prijímajú ich ako fakt.

Pre lepšiu ilustráciu rozoberieme nasledujúce formulácie s dosahom na uvažovanie dieťaťa, neskôr dospievajúceho mladého jedinca a priblížime procesy, ktoré súvisia s tým, ako sa môže takýto jedinec stať v budúcnosti extrémistom či rasistom.

Určite sa každý z nás stretol s rôznymi prirovnaniami, ktoré boli možno aj nám samým adresované a mali rasistický podtext. Prekvapený rodič neraz použije komentár na navodenie maximálnej úrovne zhrozenia a tlmočí tak akútnu žiadosť o navrátenie vecí do pôvodného stavu termínom: „...špinavý jak cigánske hračky...“, „bodrel jak v cigánskej búde...“ alebo na poukázanie výrazne negatívneho fyzického stavu „...rozbitý jak cigánske hračky...“, „...čierny ako diabol...“, prípadne osobnostných charakteristík „...lakomý jak Žid...“.

Pokiaľ sa dieťa pravidelne stretáva s danými formuláciami a prijíma ich ako fakt, navyše ich počuje od autority, akou je napr. rodič, legitimizuje tak tieto formulácie aj na pokus aplikovať ich do svojho slovníka a v prípade kladnej odozvy typu: smiech rodičov alebo príbuzných, keď v predškolskom či mladšom školskom veku použije tieto formulácie do konverzácie s autoritou, prípadne s rovesníkmi, posilní tu tendenciu používať ich v maximálne možnej miere, nakoľko tým vzbudzuje pozornosť a získava tak vyšší sociálny status.

V období dospievania sa tak môžu tieto zaužívané slovné spojenia prepojiť s negatívnymi osobnými zážitkami, prípadne medializovanými prípadmi do jednoduchých konštruktov a prostredníctvom predsudkov, stereotypov a hľadania rýchlych a pohodlných riešení môže dotýčaný jedinec prepadnúť extrémistickej filozofii, v ktorej nájde odpovede na jednoduché otázky. Dopomôcť k tomu mohla práve legitimizácia správania sa od v tom čase autorít, ktoré mu vedome alebo nevedome prezentovali určité spektrum reality, v ktorom boli osoby na podklade etnicity, národa, rasy alebo určitého vierovyznania uvedené v negatívnej konotácií. Pri dominantných jedincoch s určitými osobnostnými rysmi, ktoré majú významný vplyv na to, akým spôsobom, za akých podmienok v určitom prostredí komunikujeme, môže nastať situácia, kedy sa začnú v prípade prijatia extrémistickej filozofie a rasizmu prejavovať aj verejne.

Záleží však i na intelektu danej osoby, do akej miery si uvedomuje následky plynúce zo svojho správania a aký bude mať z výrokov profit. U jedinca s vyšším intelektovým potenciálom môžeme sledovať postupné testovanie miery tolerancie voči daným výrokom, či už spolužiakmi, učiteľmi, alebo verejnosťou. Prejavovať odpor voči určitému spektru jedinca tak začína najmä u svojich najvernejších priateľov, v uzavretých skupinách, v bezpečnom prostredí s minimálnou možnou mierou odhalenia. Testuje ich prijatie predkladanej reality, argumentuje v prípade oponovania, dáva im návod, kde sa dočítajú „pravdivé informácie“ či odkazy na dokumenty „nezamlčávajúce pravdu“.

Majú tendenciu manipulovať s faktami, prikladajú negatívnym okamihom a okolnostiam v životoch svojich rovesníkov súvislosť práve s dotknutými

menšinami, či osobami na rasovom alebo etnickom základe. Argumentačne zväčša vyhrávajú, nakoľko sa ich rovesníci zväčša nemajú potrebu vzdelávať v danej oblasti a preto ľahko prijímajú ponúkanú alternatívu líšiacu sa od prezentovaných informácií učiteľom, nakoľko im je bližšia forma a štylistika rovesníka ako pedagóga, ktorý symbolizuje toho, voči ktorému sa bojuje a vzdoruje. Pokiaľ je toto jadro skupiny dostatočne vnútorne silné a väzby sa stávajú pevnými, začínajú tieto svoje názory prezentovať i bezprostrednému okoliu.

Spočiatku sa ich slovné útoky realizujú ako “trefné, humor a smiech vzbudzujúce komentáre“, no neskôr pritvrdzujú rétoriku a prakticky verejne propagujú svoje názory a postoje. Zvlášť zaujímavé bývajú pre nich hodiny dejepisu v súvislostiach s témou *Slovenský štát, II. svetová vojna, Adolf Hitler či Jozef Tiso*. Pod vplyvom ideológie sa neskôr uchylujú k verbálnym útokom na menšiny a otvorene propagujú strany a hnutia, ktoré potlačujú ľudské práva a slobody. V danej problematike sú nadpriemerne orientovaní a dávajú to verbálne najavo aj v diskusiách s učiteľmi, čoho dôsledkom je neraz konflikt v triede, resp. rezignácia na učivo danej témy a snaha o jeho rýchle prebratie v dôsledku udržania aspoň takého stavu, aby si boli ostatní žiaci schopní urobiť poznámky z výkladu učiteľa.

26

Takto dominantní jedinci sa však verbálne realizujú nielen v triedach, ale i v komunitách a na sociálnych sieťach. Často vytvárajú rôzne videá a blogy, prostredníctvom ktorých vplývajú na rovesníkov. Svoju angažovanosť chápu ako jedinečnú schopnosť, prostredníctvom ktorej sa ocitajú vo svete dospelých s pocitom, že môžu nielen rozhodovať o chode udalostí, ale že sa nemýlia, nakoľko im okolie či už s vidinou strachu z konfliktu, alebo preto, lebo sa pohybujú najmä v prostredí rovnako zmýšľajúcich ľudí, neodporuje.

Komunikované informácie preberajú najmä zo zdrojov, ktoré saneraz samé označujú prívlastkom alternatívne. Hlavný vplyv na podporu extrémistického hnutia majú spočiatku médiá typu Slobodný vysielateľ, z printových médií je to najmä Zem a Vek a z elektronických sú to hlavnespravy.sk, infovojna.sk, či badatel.cz alebo aeronet.cz. Samozrejme, médiá plnia najmä úlohu získania pozornosti a ovplyvňovania verejnej mienky, ich zmyslom však nie je iba alternatívne informovať, ale aj poskytnúť im kontakty na osoby, prostredníctvom ktorých môžu svoje radikálne, extrémistické, či rasistické tendencie prehĺbiť, zdokonaľiť sa v argumentácii pri verbálnom konflikte, poskytnúť pomoc a podporu pri získavaní ďalších zdrojov, ktoré už majú status ilegálnej literatúry, nakoľko otvorene propagujú antisemitizmus, rasizmus, xenofóbiu a obhajujú realizáciu predkladanej vízie všetkými dostupnými prostriedkami, násilím nevnímajúc. Okolie, teda spolužiaci, pedagógovia, najmä však blízki príbuzní – rodičia, súrodenci, sú už od tohto okamihu v kontakte so slovnými spojeniami, názormi a zámermi, ktoré sa nedajú ani pri najlepšej vôli tolerovať a jedinca môžeme na tomto podklade charakterizovať za šíriteľa ideológie, ktorá potláča ľudské práva a slobody.

Samozrejme, neplatí vždy tvrdenie, že v čo mladšom veku sa stretne jedinec s obhajobou rasistického alebo extrémistického uvažovania alebo konania, tým sa z neho stane odhodlanejší zástanca danej ideológie v budú-

nosti. Aj tí, ktorí sa s propagáciou tejto ideológie stretnú vo vyššom veku, teda v období adolescencie a mladšej dospelosti, ju dokážu prijať a plnohodnotne sa oddať jej šíreniu a aplikovať ju na všetky oblasti svojho života.

V spoločnosti môžeme natrafiť aj na individua, ktoré sa podieľajú na vytváraní napätia v spoločnosti prostredníctvom prezentácie vlastnej osobnosti, ktorá sa však prejavuje nevhodným až neakceptovateľným spôsobom. Osobnostne nezrelí, či po pozornosti túžiaci jedinci sa často v roli provokatérov, ktorí však nechcú byť okolím identifikovaní ako extrémisti, podieľajú na zintenzívnení extrémistických prejavov najradikálnejšími jedincami používaním napr. manipulatívnych techník k dosiahnutiu požadovanej reakcie. Vedia, že správne formulovanými postrehmi svojho okolia vyvolajú reakciu u radikálne a rasisticky zmýšľajúcich jedincov a vhodným spôsobom tak dávajú na smeč radikálnej a extrémistickej rétorike.

Provokatér sa tak môže dostať z pozície nevyhranenej osoby túžiacej po pozornosti do role aktívneho extrémistu, radikála, ktorý vhodnou manipuláciou deja v skupine prispieva k jej radikalizácii. Kalkulujú s vedomím, že u jedincov, ktorí verejne prejavujú odpor voči menšinám, dosiahnu ich aktiváciu a vytvoria v spoločnosti polarizáciu s príležitosťou budovať si tak svoj status v skupine. Objektom “nevinných žartov“ môžu byť v ich podaní napr. Rómovia (išli s naloženými kárami plnými železa, káblov..., zase plná pošta, veď sú dávkami...), homosexuáli (držali sa za ruky, olizovali sa...) alebo imigranti (dostanú byty zadarmo, majú tisícové dávky,...). Akceptácia v tejto forme realizovaných “žartov“ je pre spoločnosť iba krokom k radikalizácii väčšiny obyvateľov. Jej dôsledky sme mohli vidieť v 30tych a 40tych rokoch minulého storočia v Nemecku, kde bolo žartovanie na úkor určitej skupiny obyvateľstva iba krokom k vytvoreniu všeobecnej nenávisťi voči jej niektorým členom.

V spoločnosti sa však rozmáha aj ďalší, v mnohých oblastiach jej radikalizácie veľmi významný prvok, ktorý je prítomný naprieč všetkými generáciami občanov. Pomenovať ho môžeme aj ako tichý radikalizmus alebo akceptácia extrémizmu. Jedinci, ktorí majú obavy z verejného vystupovania, dehonestácie svojej osoby poznámkami radikálov napríklad poukazovaním na ich zdanlivé nedostatky, sú zo svojej podstaty nekonfliktní či iba nedisponujú osobnostnými vlastnosťami, ktoré by im umožnili prejaviť svoj názor v spoločnosti, sa taktiež podieľajú na vzostupe radikalizmu a extrémizmu. Prejavuje sa to napríklad tým, že na otázku alebo podnet z oblasti extrémizmu, radikalizácie alebo rasizmu u nich absentuje názor na danú problematiku, tolerujú vo svojej prítomnosti jedincov, ktorí verbálne, prípadne i fyzicky atakujú osoby, ktoré sú objektom ich rasistických poznámok alebo útokov a dostatočne sa voči nim nevyhraňujú. Užívajú výhodu, ktoré pramenia z nezáujmu radikálov voči nim, aktívne sa nezapájajú do eliminácie jednotlivcov, strán a hnutí, ktoré potláčajú ľudské práva a slobody a aktuálny stav hodnotia zväčša ako udalosti, ktoré sú nimi neovplyvniteľné. Svojou pasivitou tak paradoxne aktívne napomáhajú vzostupu radikalizmu v spoločnosti a podieľajú sa na jeho vývoji významnou mierou. Majú tendenciu zvažovať

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

vinu na tých druhých, obhajovať sa tvrdeniami „ja nikomu nič zlé nerobím“ a pod.

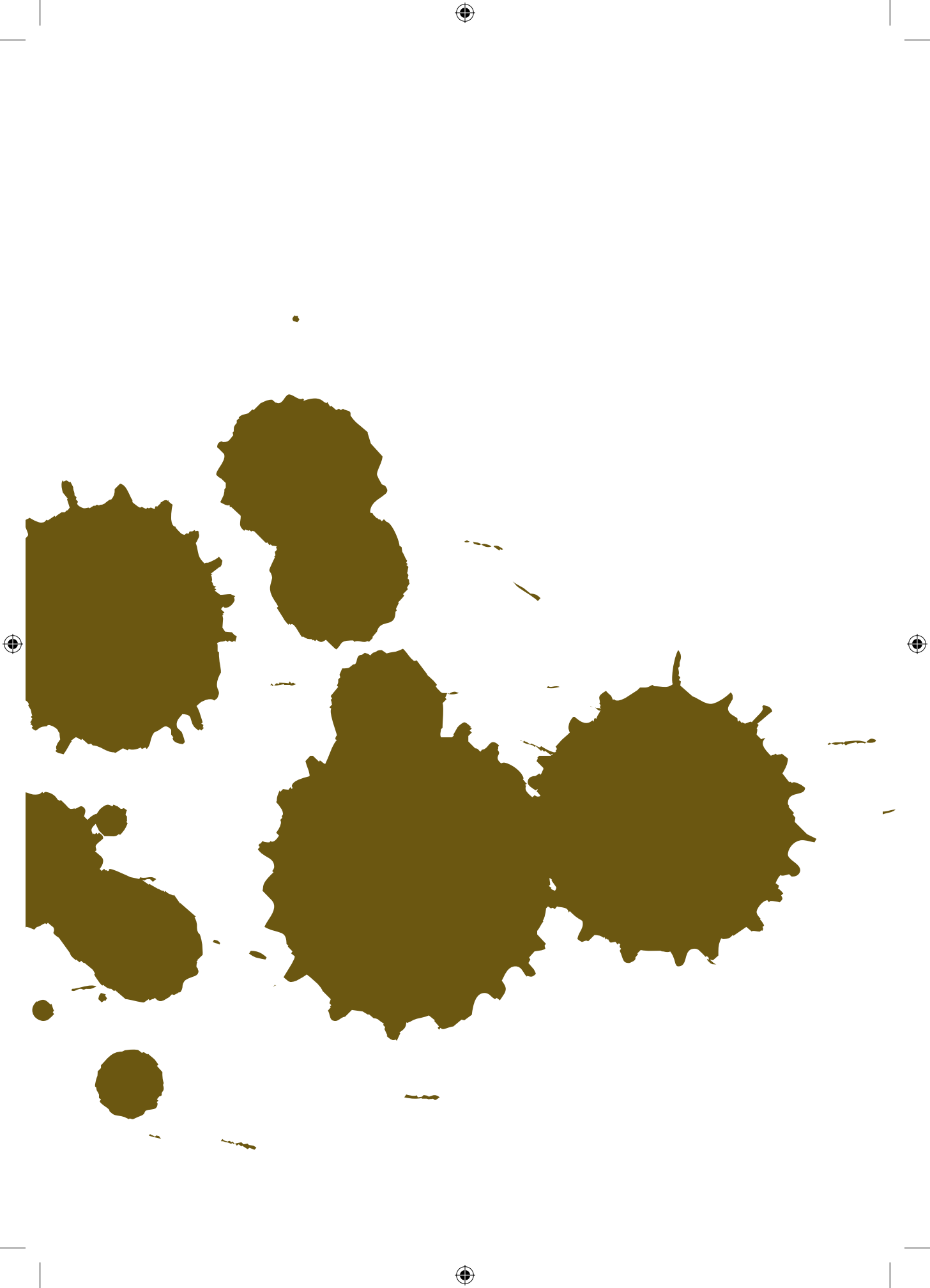
Práve od tejto skupiny obyvateľov, ktorá sa významnou mierou podieľa na tom, či sa extrémizmus v spoločnosti stane normou a bude tolerovaný, závisí miera jeho existencie a akceptácie v spoločnosti. Primäť túto skupinu osôb ku komunikácii na danú tému a vytvoriť im podmienky, za ktorých by dokázali prejaviť svoj názor na jedincov obhajujúcich extrémistickú filozofiu, rasizmus či radikálne metódy pri uplatňovaní svojich predstáv o podobe, v akej má spoločnosť fungovať, znamená výrazne prispieť k eliminácii týchto nežiaducich a pre spoločnosť nebezpečných ideí. Do procesu edukácie tejto skupiny obyvateľov by mali byť zainteresovaní všetci tí, ktorí s nimi prichádzajú do kontaktu a ovplyvňujú ich názory, myšlienky alebo postoje, vrátane médií či všeobecne akceptovaných autorít.

Zmeny v komunikácii u jedincov, ktorí sa stretávajú vo svojom okolí s rasizmom alebo extrémizmom a sú týmto myšlienkam, názorom otvorení, prípadne k nim inklinujú, sa môžu prejaviť i tak, že absolútne odmietajú komunikovať na danú tému. Neochota a nezáujem o rozhovor je podmienený ako ich vnútornou neistotou, tak i neschopnosťou zaujať jednoznačný názor a niesť ťarchu zodpovednosti za jeho verejné prezentovanie. Komunikácia viazne zväčša do toho momentu, keď jedinec nadobudne silné vnútorné presvedčenie o správnosti svojho postoja k danej problematike a prijme všetky riziká plynúce z jeho verejnej prezentácie.

28

Do tohto momentu je však jeho identifikácia ako možného budúceho radikála, či extrémistu, na podklade komunikovaných postojov k danej problematike možná iba s ťažkosťami. Aj z tohto dôvodu je preto nutné všímať si nielen to, akým spôsobom jedinec komunikuje, ale i to ako sa mení jeho správanie a prežívanie. Tento proces zmeny je však nutné sledovať a vyhodnocovať nielen v súvislosti s témou extrémizmu či radikalizmu, ale prakticky v celom spektre jeho prejavov vo všetkých, pre pozorovateľa dostupných, oblastiach života.

**Správanie a jeho zmeny
prítomné u jedinca v dôsledku
jeho radikalizácie a inklinácie
k extrémizmu**

2. Správanie a jeho zmeny prítomné u jedinca v dôsledku jeho radikalizácie a inklinácie k extrémizmu

Správanie patrí medzi základné psychické funkcie. Je súborom všetkých z vonku pozorovateľných ľudských aktivít. Tieto aktivity môžu byť výsledkom vplyvu rôznych príčin. Z hľadiska teórie môžeme hovoriť o dvoch základných tézach, ktoré majú vplyv na to, čím je toto správanie podmienené.

To prvou je **dispozicionizmus**, ktorá tvrdí, že správanie je výsledkom dispozícií, teda predpokladov, vlôh či osobnostných rysov.

Druhou tézou je **situacionizmus**. Podľa nej je správanie výsledkom aktuálnej situácie v kontexte so sociálnym prostredím.

Psychológovia sa však zväčša zhodujú, že **správanie jedinca je kombináciou týchto dvoch téz a ich vzájomnej interakcie**.

Správanie však možno kategorizovať aj z hľadiska jeho vzťahu k vôli jedinca. Pokiaľ je správanie závislé na vôli, môžeme hovoriť o správaní, resp. konaní, ktoré sa viaže na úmysel, teda úmyselné, účelové a vedomé. Správanie, ktorým sa prejavuje jedinec nezávisle na vôli a je teda realizované bez vopred racionalizovaných dôvodov, nazývame mimovoľné alebo nevedomé.

Správanie tak môžeme definovať aj ako odpoveď organizmu na zmeny v jeho okolí, ktoré sa prejavuje po fyziologickej stránke činnosťou svalov a žliaz. Prostredníctvom správania sa jedinec taktiež prispôbuje podmienkam, či už aktuálnym alebo budúcim a zvyšuje tak svoje šance na zvládnutie adaptačného procesu na ne, čoho výsledkom je napr. aj zvýšenie aktuálnej kvality života či vytvorenie vhodných predpokladov na realizáciu ideí v budúcnosti.

Ako sme už uviedli, správanie je podmienené kombináciou dispozícií a situácií, v ktorých sa jedinec ocitol. V súvislosti s extrémizmom a radikalizmom je prepojenie týchto dvoch téz kľúčové s vývojovým obdobím života jedinca.

Prvé znaky správania, ktoré majú rasistický, či extrémistický podtext, sa vo vedomej a účelovej forme objavujú zväčša v období rannej adolescencie, kedy u človeka dochádza k uvedomovaniu si svojho vzhľadu, ktorým disponuje. V tom čase začína vnímať aj kultúrne znaky a odlišnosti, ktoré spoluvytvárajú obraz o jedincech, ktorí sú príslušníkmi iných národov, či etník. Najmä tieto elementy tak spočiatku výrazne formujú ich identitu a sebahodnotenie.

V tomto období života má veľký podiel na charakteristických črtách správania jedinca aj jeden významný okamih – **nástup puberty**.

Pubertu by sme mohli podľa NielsenSobotkovej (2014) charakterizovať ako konzistentnú a koordinovanú sériu hormonálnych zmien, ktoré tvoria základ prechodu od detstva do dospelovania. Toto obdobie zmien je sprevádzané rýchlymi morfológickými zmenami, ako napr. fyzický rast a hormonálne zmeny, rovnako ako mnohými zmenami psychickými a sociálnymi. Základným spúšťačom týchto zmien sú neuroendokrinné a neurálne zmeny. Mozog v puberte začína prechádzať rozsiahlou prestavbou. Miestom najväčších zmien v mozgu je prefrontálna mozgová kôra. Mení sa ako šedá, tak biela hmota. Na konci adolescencie majú dospievajúci menej, ale zato špecializovanejšie, silnejšie a efektívnejšie neurálne spojenia, než mali ako deti.

Kognitívny vývoj je počas puberty vývojom taktiež poznávacích funkcií, ako napr. vnímania, pozornosti, pamäti, myslenia či fantázie. Aby adolescenti počas vývoja dokázali porozumieť všetkým procesom vo svojom okolí, musia dať tomu všetkému zmysel. V tomto období dochádza k tomu, že začínajú vnímať seba samého v kontexte sociálnej situácie, v ktorej sa nachádzajú a prostredníctvom porovnania svojho bytia s existenciou ostatných jedincov, najmä vrstovníkov, premýšľajú o vlastnej budúcnosti v súlade so svojou minulosťou a aktuálnym postavením, v ktorom sa nachádzajú.

Kognitívne zmeny v adolescencii sú previazané aj s nástupom abstraktného myslenia a emocionálneho vývoja, ktorý je mnohokrát sprevádzaný emočnou labilitou.

32

Významnou súčasťou vývoja jedinca s veľkým dosahom na jeho správanie má aj sociálno-kognitívny vývoj. V danom kontexte vníma adolescent v tomto období najmä silnú previazanosť so svojimi rovesníkmi a vzdorom voči autoritám. Správanie je tak silne previazané skupinovými stereotypmi referenčných skupín, v ktorých sa adolescenti pohybujú v súlade s kultúrnymi, sociálnymi a rodinnými vzorcami, ktorými sú v nemalej miere ovplyvnení. V súvislosti s nástupom adolescencie môžeme hovoriť taktiež aj o počiatkoch nového morálneho vývoja, ktorý súvisí so schopnosťou pozeráť sa na objekt záujmu z inej perspektívy, resp. prostredníctvom optiky rôznych uhlov pohľadu.

2.1. Rizikové správanie v adolescencii

Rizikové správanie je v prípade obdobia adolescencie späté najmä s túžbou po naplnení snov, ideálov, samostatnosti či procesu hľadania identity jedinca. Jeho charakteristickými znakmi sú napr. rýchlosť, akou sa v jednotlivých momentoch hraničných situácií jedinec rozhoduje, jednoznačnosť interpretácií (čierno-biele vnímanie reality), alebo neschopnosť interpretovať predchádzajúce skúsenosti či skúsenosti iných ľudí do procesu rozhodovania sa a posudzovania okolitých javov v prostredí, v ktorom sa pohybuje.

Pod pojmom rizikové správanie si môžeme predstaviť najmä rizikové správanie vo všetkých jeho formách, predelikventné správanie či delikvenciu,

agresívne a antisociálne správanie, maladaptívne, neprispôsobivé alebo návykové správanie.

Ako tri hlavné skupiny dôvodov správania sa jedincov v adolescencii uvádzajú Boninová, Cattelinová a Ciairanová (2005) in Nielsen Sobotková (2014):

- **Formovanie identity** (nápodoba dospelých, sebatpotvrdzovanie, vyhľadávanie nových zážitkov, experimentovanie, dosiahnutie autonómie)
- **Vzťahy s vrstovníkmi** (komunikácia, zdieľanie zážitkov, rituálov, súťaživosť)
- **Vzťahy s dospelými** (skúmanie reakcií a limitov)

Jednotlivé spôsoby adaptácie (spôsoby správania) v adolescencii podľa Nielsen- Sobotkovej:

1. Nápodoba dospelých. Snaha začleniť sa do sveta dospelých prináša mnohokrát so sebou predčasne vyspelé konanie, ktoré je v dospelosti považované za normálne (konzumácia alkoholu, sexuálne správanie). Prostredníctvom uvedeného rizikového správania adolescenti môžu zažívať pocit dospelosti, aj keď iné základné atribúty dospelosti im nie sú zatiaľ dosiahnuteľné.

2. Dosiahnutie autonómie. Behom procesu kreovania vlastnej identity sa adolescent má vymaniť zo závislosti na nukleárnej rodine a názoroch ostatných, charakteristiky typické pre detstva a dosiahnutie autonómie. V prípade rizikového správania adolescent demonštruje ako sebe, tak ostatným, že je schopný robiť rozhodnutia nezávisle a neovplyvniteľne od názorov rodičov a iných dospelých. Týkať sa to môže napr. užívania drog ale i antisociálneho správania.

3. Identifikácia a diferenciacia. Dosiahnutie integrovanej a nezávislej identity vyžaduje identifikáciu so sebou a odlišenie od dospelých všeobecne, predovšetkým však od rodičov. Pre mnoho typov rizikového správania, napr. porušovanie noriem, je takéto správanie typické. Behom tohto procesu adolescenti vyhľadávajú oporu u vrstovníkov, ktorí sami zažívajú rovnaký vývojový proces. Dosahujú preto identifikáciu a diferenciaciu skupinovo.

4. Sebatpotvrdzovanie a experimentovanie. Kognitívny a sexuálny vývoj jedinca prináša nové a odlišné fyzické, psychické a sociálne možnosti. Sebatpotvrdzovanie úzko súvisí s autonómiou. Adolescenti vyhľadávajú potvrdzovanie autonómie od druhých, hlavne od dospelých. Veľmi často

Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

je sebapotvrďovanie a experimentovanie spojené s veľmi nebezpečnými a fyzicky náročnými krokmi, ako je napr. hranie riskantných hier.

5. Prekračovanie limitov. Nutnosť separácie, fyzickej, duševnej, od nukleárnej rodiny, ktorá je k dosiahnutiu identity nutná, je demonštrovaná taktiež v potrebe ísť proti pravidlám a zákonom dospelých ako spôsob deklarovania autonómie, nezávislosti a schopnosti vykonať vlastné rozhodnutia a životného štýlu, ktorý vyhovuje potrebám adolescentov.

6. Vyhľadávanie nových zážitkov. Túto kategóriu správania popisujú autorky ako potrebu experimentovať s novými stavmi vedomia, objavovať iné fyzické vnemy a pociťovať nové, predtým neznáme emócie. V západnej kultúre je táto potreba posilňovaná silným tlakom na prežívanie nových vecí a vyhľadávať to, čo je neobvyklé.

7. Vnímanie vlastnej kontroly. Potreba uprednostniť kontrolu vlastných skutkov pred kontrolou dospelých vedie adolescentov k tomu, aby realizovali riskantné veci a demonštrovali tak, že sú schopní takú situáciu zvládnuť, že majú za ňu zodpovednosť a kedykoľvek môžu bez následkov prestať.

8. Coping (zvládanie) a únik. Užívanie marihuany a iných drog či pitie alkoholu možno použiť ako copingové stratégie k zvládnutiu neúspechu vyhovieť požiadavkám rodiny, školy alebo sociálneho okolia.

9. Komunikácia. Potreba komunikovať s vrstovníkmi je pre adolescentov veľmi dôležitá, niektoré druhy rizikového správania sú používané preto, aby povzbudili komunikáciu, navodili atmosféru otvorenosti a relaxácie a pocitu dobrej pohody – napr. konzumáciu alkoholu alebo psychoaktívnych látok.

10. Zdieľanie zážitkov a emócií. Potreba vyjadrenia identity so skupinou, ku ktorej adolescent patrí alebo patriť chce, pre získanie popularity, reputácie.

11. Zdieľaný rituál. Mnoho druhov rizikového správania spája adolescentov s vrstovníkmi ritualizovaným správaním, pre ktoré je charakteristické opakovanie, nadbytočnosť, zveličovanie konkrétnych činov – rituál zdieľania cigarety, či skupinového agresívneho správania.

12. Napodobovanie, súťaživosť. V skupine adolescentov napodobujú adolescenti rizikové správanie, ktoré vidia u ostatných jedincov. Ilúzia kontroly prispieva k úprave reálnej percepcie rizika a vystavuje adolescentov nebezpečným situáciám, ktoré nie sú schopní kontrolovať.

13. Skúmanie reakcií a limitov. V procese utvrdzovania vlastnej identifikácie a diferenciacie od ostatných, a v utvrdzovaní seba ako autonómneho individua sa objavuje určité jednanie, ktoré testuje dospelých, rodičov alebo učiteľov. Adolescenti sa často správajú rizikovo len pre to, aby

zistili, aké budú reakcie dospelých. Testujú limity nadstavené dospelými a to, čo sa stane, pokiaľ sú prekročené dané pravidlá.

14. Diferenciácia a opozícia. Adolescenti v priebehu utvárania vlastnej identity hľadajú modely, ktoré sú iné, než aké predstavujú ich rodičia a dospelí všeobecne. Nové modely hľadajú u vrstovníkov a revoltujú proti rodičovskému modelu. V rannej dospelosti a dospelosti sa tieto modely môžu opäť priblížiť, adolescenti však majú potrebu jednat' opačne, než aké sú túžby a presvedčenie ich rodičov.

V teoretickej rovine môžeme vznik rizikového správania vo všeobecnosti rozdeliť do troch skupín podľa predpokladaných príčin ich vzniku (Fischer, Škoda, 2009):

- **Teória biologicko-psychologická:** hľadá súvislosť medzi správaním a charakterom a alebo telesnou stavbou, genetikou, enzýmami a hormónmi (napr. teória rodeného zločinca, oligofrénia ako príčina delikvencie).

- **Teória sociálno-psychologická:** psychologicky orientované teórie vzniku rizikového správania zameraného hlavne na sociálne učenie, temperamentné a osobnostné rysy a kognitívne štýly (napr. teória sociálneho učenia, teória odlišného kognitívneho štýlu).

- **Teória sociologická:** táto teória sa sústreďí na spoločenský a kultúrny kontext vzniku rizikového správania (napr. koncepcia anómie – pojem vo vzťahu k jedincovi vyjadruje stav oslabenia noriem a morálnych hodnôt, teória delikventného prostredia a teória kultúrneho prenosu).

Pri analyzovaní príčin rizikového, prípadne až antisociálneho správania je nutné brať do úvahy mnoho faktorov, ktoré sú zodpovedné za jeho vznik, najčastejšie je však zaň zodpovedná najmä jeho rodina a sociálne prostredie. Tieto dva faktory majú na myslenie, postoje, ciele a konanie aj najväčší dosah. Samozrejme, nemožno opomenúť ani jeho osobnosť, ktorá výrazne vplýva na to, v akej intenzite a forme budú jednotlivé prejavy rizikového správania realizované.

Rodina má, ako sme už uviedli, jeden z najvýraznejších vplyvov na vývoj dieťaťa. Prostredie, v ktorom dieťa vyrastá od narodenia, sa výrazne podpisuje na jeho vnímaní, emočnom prežívaní, myslení a konaní. Za najdôležitejšie obdobie sa pokladajú prvé tri roky života, v ktorom si dieťa vytvára základné vzorce, prostredníctvom ktorých bude reagovať na svoje okolie a realizovať svoje potreby a predstavy. Po biologickej stránke je toto obdobie kľúčové na vytváranie neurónových spojov v mozgu, ktoré budú mať výrazný vplyv nielen na jeho myslenie, pamäť či komunikačné zručnosti, ale aj na emočnú reaktivitu na prichádzajúce podnety.

Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

V puberte, v jednej z najkritickejších etáp v živote jedinca, získava však na jeho formovaní čoraz väčší vplyv sociálne prostredie a komunita, v ktorej sa pohybuje. Dospievajúci jedinec trávi množstvo času v prostredí školy. Tá má významný vplyv na formovanie osobnosti, vytváranie hodnotového rebríčka, schopnosť tvorby sociálnych kontaktov či projekciu cieľov a ideálov, ktoré bude v dospelosti nasledovať. Nemenej dôležitá je i edukačná rovina tejto vzdelávacej inštitúcie (v tomto období života je to najmä základná škola). Prostredníctvom odovzdaných informácii výrazne prispieva k jeho intelektovému a osobnostnému rozvoju (dôležitá je i forma, nielen obsah). No nielen pedagogickí a odborní zamestnanci majú vplyv na jeho formovanie osobnosti a hľadanie tých správnych cieľov a ideálov. Formujú ho taktiež aj spolužiaci, rovesníci, ale nepriamo i všetci žiaci školy, ktorí ju navštevujú. Rovnako tak i tí, s ktorými prichádza do kontaktu po ukončení vyučovania, teda priatelia v záujmových krúžkoch, susedia, komunita vo fyzickom, no i virtuálnom svete.

Rizikové správanie môže byť teda dôsledkom zlyhania nielen výchovy v rodinnom prostredí, ale príčinu jeho vzniku môžeme nájsť taktiež v školskom prostredí, kde aj z dôvodu absencie dostatočného zastúpenia osobnostne a hodnotovo zreých pedagógov, si “problémový“ jedinec nevie vybudovať vzťah k autoritám a v konečnom dôsledku tak vyhľadáva svoje vzory (ktoré nenašiel ani doma, ani v škole) u vrstovníkov, resp. v komunite, v ktorej sa pohybuje. Nemalou mierou je toto zlyhanie ovplyvnené i médiami a sociálnymi sieťami, ktoré často nahrádzajú absenciu rovnocennej komunikácie a sú tak pre dotyčného oveľa prítlačlivejšie.

Tieto faktory, ktoré sa podieľajú na jeho formovaní, sú v prípade zlyhávania iba ojedinele prítomné v jedinečnom zastúpení. Vo väčšine prípadov sa jedná o zlyhávajúcu výchovu a vzdelávanie rovnako ako v rodinnom, tak školskom prostredí. A práve tento element využívajú radikáli a extrémisti na nábor nových členov do ich radov, v tomto prostredí realizujú najviac svojich aktivít, prostredníctvom ktorých vzbudzujú u nezorientovaných, resp. po pozornosti a porozumení túžiacich jedincov záujem.

Pokiaľ dochádza v tomto smere i k výraznému vplyvu komunity, resp. sociálneho prostredia, v ktorom sa jedinec pohybuje, radikalizácii sa dá iba ťažko zabrániť. Vytváranie get, resp. sociálne vylúčených lokalít, v blízkosti ktorých dotyčný jedinec existuje, vplýva mnohokrát rovnako intenzívne, ako by bol súčasťou komunity extrémistov počas celého obdobia dospievania. U ľavicových radikálov je zas prítomná silná nenávisť voči sociálnej nerovnosti, najmä ak sú obyvateľmi lokalít, v ktorých je kumulované veľké množstvo finančných prostriedkov, resp. naopak, v lokalitách, kde je vo veľkom prítomná výrazná sociálna nerovnosť.

Rizikové, resp. až antisociálne správanie je tak na základe týchto faktorov v mnohých prípadoch logickým vyústením situácie, v ktorej sa jedinec ocitne. Je rizikom ako pre neho, tak pre jeho okolie. Je dôležité preto všimnúť si zmeny v jeho správaní, ktoré môžu mať daný charakter a intenzívne za pomoci všetkých zainteresovaných pracovať na odstránení všetkých nežiaducich

elementov, ktoré majú naň dosah. Čím skôr na ne bude okolie reagovať, tým je, samozrejme, aj prognóza pozitívneho vývoja spoločnosti optimistickejšia.

2.2. Zmeny v správaní v procese radikalizácie a prijatia extrémistickej filozofie

V procese adaptácie na situácie, v ktorých sa jedinec počas adolescencie ocitne, môže dôjsť k jeho radikalizácii a prijatiu extrémistickej filozofie. Príčinou môže byť ako sociálne prostredie, ktoré ho obklopuje a virtuálny svet, v ktorom paralelne existuje, tak jeho osobnostné predispozície, ktoré sú pre završenie úspešného procesu radikalizácie nevyhnutné.

Pre lepšiu ilustráciu celého procesu zmeny využijeme kategorizáciu spôsobov správania, resp. adaptácie v adolescencii podľa Nielsen-Sobotkovej a popíšeme charakteristické znaky v správaní, ktoré sú prítomné v procese radikalizácie.

Nápodoba dospelých

U mnohých mladých radikálov došlo k ich inklinácii k radikálnej a extrémistickej ideológii v období adolescencie, resp. na prahu dospelosti. V tomto období jedinec intenzívne vníma svoju rolu v spoločnosti a komunite, v ktorej pôsobí. Aby dodal svojej osobe vyšší spoločenský status, vzbudzoval rešpekt u okolia, najmä u rovesníkov, upútal pozornosť dospelých vo svojom okolí, snaží sa mnohokrát vystupovať (verbálne, činmi) tak, aby čo najvernejšie imitoval v sociálnom kontakte svoje vzory (hudobné, ideologické,...) a prostredníctvom svojho správania tak vyjadroval svoje názory, presvedčenie alebo aj predstavy o spôsobe realizácie opatrení, ktoré majú byť vykonané za účelom dosiahnutia prezentovaných cieľov. Dospelí jedinci, ktorých si tieto osoby vyberajú ako vzory, sú zväčša osobnosti, ktoré polarizujú spoločnosť, a to najmä svojim vystupovaním, zovňajškom, prezentovanými názormi a činmi, ktoré realizujú (zväčša s čo najväčším mediálnym pokrytím, pokiaľ sa, samozrejme, nejedná o trestnú činnosť) otvorenou alebo skrytou formou.

Jedinec sa mnohokrát v počiatočných radikalizácie inšpiruje v prejavocho správania u dospelých osôb ktoré mal možnosť vzhliadnuť či už osobne, alebo prostredníctvom sociálnych sietí alebo iných typov médií. Charakteristické prvky správania prítomné u dospelých jedincov inklinujúcich k radikalizmu aktívne preberá do svojho repertoáru a prostredníctvom ich zapojenia do sociálnej interakcie s okolím tak testuje jeho reakcie. I keď sa mnohokrát prvé prejavy realizujú pre taktu konajúceho jedinca v bezpečnom prostredí, reakcie okolia sú často tak výrazné a čitateľné, že vnímavý pozorovateľ má práve prostredníctvom neho možnosť získať vhl'ad do situácie a ideálnu možnosť zasiahnuť skôr, ako sa toto správanie stane normou a radikalizujúci sa jedinec infikuje svojou ideológiou aj ďalšie osoby.

Dospelé osoby – extrémisti, alebo rasisti, ktorí sa pre radikalizujúcich sa adolescentov stali vzormi v rámci ideológie, ich inšpirujú často k tomu,

ako pôsobiť na svoje okolie tak, aby ich vnímali ako autority. Prejavujú sa často prehnane sebavedomo, venujú sa vo voľnom čase rizikovým aktivitám, prípadne trestnej činnosti (bojové športy, bitky – často i hromadné, napádanie osôb na základe ich rasy, náboženstva, národnosti...). Účelovo vytvárajú konfliktné situácie, prostredníctvom ktorých dokazujú svoju autoritu u okolia. Snažia sa čo najviac pohybovať medzi dospelými osobami a demonštrovať tak u svojich rovesníkov svoju vyspelosť, ako fyzickú, tak mentálnu.

Pokiaľ sa pre adolescentov stáva vzorom a objektom nápodoby rodič, prípadne iný rodinný príslušník starší ako on, prebieha jeho radikalizácia ešte skôr, ako dosahuje jedinec obdobie rannej adolescencie. Prítomná je napr. neochota sedieť v jednej lavici s príslušníkom menšiny, obedovať s ním za jedným stolom, jeho dehonestácia na verejnosti a pod. Keďže tento typ správania je natoľko odlišný od normy, jeho klasifikácia nemôže byť problémom pre kohokoľvek, kto sa pohybuje v jeho blízkosti a má základné vedomosti o predmetnej problematike. Dôležité je v tomto prípade hľadať najmä súvislosť medzi reakciami dieťaťa s tým, akým spôsobom reaguje jeho rodič, či zamerať sa na to, z akého prostredia dieťa prichádza (súrodenci, starší rodinní príslušníci,...).

Identifikácia a diferenciacia

38

Je prirodzené, ak sa mladý človek rozhodne dosiahnuť autonómiu od svojich rodičov aj prostredníctvom užšieho kontaktu s vrstovníkmi, či jedincami, ktorí sú preňho inšpiráciou na idealizovanú predstavu o dokonalom prototypu osobnosti, ku ktorej má cieľ sa prepracovať. Rovnako tak je prirodzené, že sa snažia identifikovať v skupine, spoločnosti tých, ktorí sú hodní ich pozornosti a nasledovania a prirodzene tak selektujú tých, s ktorými ich nespája žiaden spoločný záujem alebo sa ich hodnoty, ciele a predstavy rozchádzajú.

Problém však nastáva, ak sa proces identifikácie zameria na osoby, ktoré inklinujú k extrémistickej filozofii a propagujú radikálne riešenia. Jedinci, ktorí zastávajú daný postoj, predstavujú pre adolescenta v procese hľadania vzorov a identifikácie s nimi potenciálne riziko, ako z krátkodobého, tak dlhodobého hľadiska. Toto riziko však nevystáva iba pre neho, ale pre celú komunitu (rodina, škola,...), ktorého je súčasťou.

Radikalizácia prostredníctvom identifikácie so svojimi vzormi prebieha neraz veľmi intenzívnou formou, ktorá u dotyčných osôb pramení najmä z pocitu porozumenia a podpory. Často taktiež dochádza k situáciám, kedy radikálne či extrémisticky zmýšľajúci jedinec identifikuje a pomenuje príčiny, ktoré u mladých ľudí súvisia s pocitom nepohody a zlyhávania. Radikalizujúci sa jedinec tak mnohokrát až v prítomnosti výrazných, dominantných osôb z radov radikálov či extrémistov nachádza pocit, ktorý doteraz absentoval napríklad v rodinnom, či školskom prostredí. Extrémista, vodca, neodsudzuje, nevytvára pocit napätia, naopak, v mladom človeku evokuje pocit pochopenia a, hlavne, dáva dôraz na to, že nie je to on, kto zlyháva, ale všetci tí, ktorí sa doteraz nezaujímali o jeho potreby a túžby.

Pomenovaním nepriateľa (pôvodcu problémov radikalizujúceho sa jedinca) sa následne vytvára intenzívny pocit prepojenia medzi radikalizujúcou sa osobou a jej vzorom. Nepriateľ je každý, kto bráni prijatiu a prezentovaniu ideológie (nacizmus, fašizmus, komunizmus,...), všetci, ktorí voči nej verejne alebo v súkromí vystupujú. Rovnako sú nimi aj tí, ktorí poukazujú aj na osoby, ktoré ju negatívne interpretujú a dehonestujú.

Radikalizujúca sa osoba teda začína vyhľadávať kontakt na silné, vodcovské typy osobnosti, vyhraňuje sa voči názorom, ktoré nekorešpondujú s jeho videním sveta, v prípade vlastného zlyhávania a má tendenciu hľadať vinu v iných osobách, prípadne sa uchýľuje k hľadaniu kolektívnej viny u zraniteľných skupín osôb, ktoré sú pre ňu ľahkým terčom.

Výrazne sa vyhraňuje voči spôsobu myslenia, konania príslušníkov iných rás, kultúr či národností a prezentuje svoju nadradenosť skupine osôb, ktorú označuje za menejcennú. Vedome polarizuje kolektív, spoločnosť, ale i rodinu, aby si jasne určil hranice a normy, ktoré budú v komunikácii s členmi daných skupín striktné dané a nemenné.

Zmeny v správaní v dôsledku identifikácie s nesprávnymi vzormi sú v mnohých prípadoch jasne čitateľné. Prejavujú sa najmä vyhľadávaním dotýčnej osoby, ktorej sa mladý radikalizujúci sa jedinec túži priblížiť, imitáciou jeho vzhľadu či charakteristického správania či absenciou akceptácie plurality názorov. Rovnako tak sa prejavuje aj jasnou identifikáciou vinníka, alebo skupiny osôb, ktoré sú do obdobnej pozície postavené a ktorým sa prisudzujú všetky negatívne aspekty aktuálneho stavu spoločnosti alebo jeho individuálnych zlyhaní.

Prekračovanie limitov

Zákony a pravidlá prijaté a vyžadované dospelými, resp. všeobecne akceptovanými autoritami, predstavujú pre adolescentov takmer vždy výzvu. Mnohokrát ani nejde o to či vôbec, ale kedy a akým spôsobom budú porušené. Súčasťou celého procesu nie je len deklarácia autonómie a nezávislosti, ale i demonštrácia schopnosti rozhodnúť sa na základe vlastných túžob a potrieb. Taktiež celý proces súvisí aj s procesom sebatpotvrdenia, ktorý hrá dôležitú úlohu pri budovaní imidžu, uvedomenia si vlastnej hodnoty, či spoločenského statusu. Súčasťou prekračovania pravidiel a noriem, rovnako ako zákonov, je i potreba vyhľadávať nové zážitky a experimentovať (s vlastným telom, hľadaním limitov tolerancie spoločnosti voči realizovaným aktivitám,...) ku ktorým dotýčný jedinec nemal prístup, pokiaľ bol súčasťou komunity, ktorá tieto normy a pravidlá dodržiavala.

Prekračovanie limitov sa pre radikalizujúceho jedinca stáva dennou rutinou. Komunita radikálne, rasisticky či extrémisticky zmýšľajúcich osôb funguje práve na princípe prekračovania zákona, noriem, morálnych pravidiel nevnímajúc. Tvoria ju individuá, ktoré hranice nerešpektujú z rôznych dôvodov (odpor voči autoritám, neschopnosť realizovať svoje ciele zákonným spôsobom, kompenzácia vlastných nedostatkov,...) a majú utkvелú predstavu o nadradenosti voči ostatným vďaka príslušnosti k rase, ktorej sú nositeľmi,

pôvode, schopnostiam, či iným, pre radikála nemenej dôležitým faktorom oprávňujúcim (podľa ich názoru) myslieť a konať v súlade s ich ideológiou.

Adolescent v prvotnej fáze radikalizácie často testuje reakcie svojho okolia. Prostredníctvom komunikovaných tém, gest, vzhľadu či úpravy zovňajšku a oblečenia dáva najavo svoj názor na témy, ktoré vyvolávajú u okolia dostatočný záujem (migrácia, Slovenský štát, Rómovia, George Sörös,...). Mení sa taktiež i spôsob, akým sa prezentuje na verejnosti, aké osobnosti považuje za hodné inšpirácie, aké zdroje považuje za relevantné. Preberá iniciatívu v aktivitách, ktoré nesú v sebe riziko stretu so všeobecne akceptovanou autoritou. Realizuje ju mimo iného aj pre to, aby dokázal týmto autoritám, že uprednostňujú ním zvolené aktivity pred aktivitami, ktoré by mohli kontrolovať a riadiť oni.

Zákony, normy a nepísané pravidlá, ktoré sú súčasťou kultúry spoločnosti, v ktorej existuje, si prispôsobuje vo svoj prospech. Nevníma, resp. odmieta akceptovať historické súvislosti. Má jasnú predstavu o tom, akým spôsobom by mali byť realizované akékoľvek aktivity teraz, alebo v budúcnosti. Jedná sa o všetky aspekty spoločnosti, ktoré je možné pretaviť na propagandu extrémistických a radikálnych ideí alebo získanie politického kapitálu.

Často sa angažuje v spolkoch a združeniach, ktoré imitujú prácu a nasadenie ozbrojených zložiek. Tieto organizované skupiny nacvičujú nielen použitie fyzickej sily prostredníctvom bojových techník určených na útok alebo sebaobranu, ale i nasadenie v skupine, resp. v bojovej jednotke, ktoré ho pod dohľadom inštruktorov (vodcov) učia technicko-taktické zručnosti potrebné na vedenie útoku, resp. obrany organizovanej bojovej jednotky. Samozrejماً je i streľba, ako z krátkych, tak i dlhých zbraní rôzneho kalibru či už na pohyblivé alebo statické terče. Nemožno podceňovať ani tréning zameraný na použitie tzv. chladných zbraní (nôž, boxer, mačeta,...) v boji, ktorý je pre svoju efektivitu mimoriadne nebezpečný.

Proces zmeny v správaní sa jedinca, ktorý je v kontakte s osobami pohybujúcimi sa v tomto prostredí, je charakteristický najmä záujmom o bojové športy, zbrane a veci imitujúce armádne časti odevu a zbroja. Daná osoba si takisto často „testuje“ svoje nadobudnuté zručnosti na svojich vrstovníkoch a prezentuje im tak svoju silu a schopnosti. Zároveň sa snaží takýmto spôsobom komunikovať okoliu svoje postavenie a vplyv, ktorý svojimi kontaktmi nadobudla. Idealizuje svoj okruh nových priateľov tak, aby celé zoskupenie pôsobilo na okolie príťažlivo a bolo hodné záujmu pre osoby, ktoré by do neho chceli vstúpiť.

Prekračovanie limitov tak nesúvisí len s procesom porušenia zákona alebo iných noriem a pravidiel, prostredníctvom ktorých by sa mal jedinec riadiť, ale i prekračovaním svojich vlastných limitov, ktoré mal fixované ešte ako osoba nepodliehajúca radikalizácii a vplyvu extrémistických strán hnutí alebo spolkov. Nutné je preto v tomto ohľade vnímať celý kontext a rozsah zmeny správania, pretože zaujímať sa o napr. históriu z obdobia II. svetovej vojny, resp. mať vášeň v zbere artefaktov, ktoré pochádzajú z daného obdobia a podľaŕhnúť ideológii v súčinnosti s osobami alebo spolkami či združeniami,

ktoré skryte alebo verejne propagujú jej myšlienky, ciele a prostriedky vhodné na realizáciu, je rozdiel.

Komunikácia

V oblasti komunikácie nastávajú v procese radikalizácie významné zmeny, jednak v jej kvantite a rovnako tak v obsahu, z ktorého pozostáva. Keďže komunikácii a jej zmenám prítomným v procese radikalizácie sa venujeme v predchádzajúcej kapitole, v tejto časti priblížime najmä jej zakomponovanie do celkového prejavu jedinca konajúceho radikálne, extrémisticky či rasisticky.

Mnohí jedinci ovplyvnení extrémistickou ideológiou, resp. radikálnymi ideami, odmietajú spočiatku komunikovať na danú tému s okolím a uzatvárajú sa do komunity, ktorá ich zásobuje "študijnými materiálmi". V súbehu s týmto procesom prebieha aj intenzívna ideologická manipulácia prostredníctvom osôb disponujúcich osobnostnými a vedomostnými predpokladmi, ktoré tvoria významný prvok v celom procese radikalizácie nového jedinca, budúceho člena skupiny.

Po tom, ako si je radikalizujúci sa jedinec dostatočne vedomý hĺbky svojich vedomostí (získaných samozrejme zo zdrojov radikálnych a extrémistických skupín) o problematike, ktorá je častým predmetom komunikácie dotýčnych osôb (migrácia, Rómovia, II. svetová vojna,...) zintenzívňuje sa jeho snaha o ich šírenie medzi komunitou, v ktorej sa pohybuje (spolužiaci, kamaráti,...). Prostredníctvom ich reakcií si testuje senzitivitu okolia na danú tému, počet možných podporovateľov a identifikáciu tých osôb, ktoré budú aktívne argumentovať v jeho neprospech.

Pokiaľ si vytvorí bezpečné prostredie vo svojom okolí, ktoré bude tolerantné voči jeho výstupom a naučí sa eliminovať útoky odporcov, resp. bude ich vedieť úspešne odstrašiť od prílišnej aktivity v argumentácii (napr. aj fyzickou inzultáciou, dehonestáciou, šikanou,...), prechádza do pozície, kedy začne byť aktívny aj voči dospelým osobám.

Začínajú tak nastávať situácie, kedy komunikuje so všeobecne akceptovanými autoritami (učiteľ, policajt, vedec,...) bez rešpektu a zámerne vytvára v komunikácii situácie, ktoré znemožňujú pokojnú argumentáciu prostredníctvom faktov a podložených tvrdení. V prostredí škôl, teda triedach, či učebniach, sa vyjadruje drzo, arogantne, posmešne, prerušuje reč oponenta, či demonštratívne podporuje svoje argumenty búchaním, dupaním, pokrikmi (bojové heslá, úryvky z piesní radikálnych skupín,...) či manifestuje svoj odpor voči oponentovi demonštratívnym, často až teatrálnym odchodom z miestnosti.

Intenzitu vplyvu radikálnych, extrémistických či rasistických myšlienok prítomných v komunikácii je možno sledovať a vyhodnocovať aj prostredníctvom voľby slov, ktoré komponuje dotyčná osoba do svojho verbálneho prejavu. Prítomná je spočiatku nevinná, mnohokrát podceňovaná komunikácia k osobám, ktoré sú v spoločnosti zastúpené v menšine (napr. výraz pre homosexuálne orientovaných jedincov je vyjadrený najprv prostred-

níctvom slova “*teploš*“, neskôr “*vyj....á buzna*“ až po slová typu “*buze.anti do plynu*“, kedy je možné zo skladby slov odvodiť nielen silný odpor voči menšine, ale aj návod na radikálne riešenie otázky menšín v spoločnosti). Tento typ komunikácie sa postupne radikalizuje až do momentu, kedy je jej charakter extrémne radikálny a prezentované prostriedky na dosiahnutie cieľa sa nachádzajú za hranou zákona.

Samozrejme, osoby, ktoré môžu byť, a často sú cieľmi týchto útokov, nepochádzajú iba z radov “tradičného menšinového obyvateľstva“ (Rómovia, židia,...), ale i z kultúrne a sociálne odlišného prostredia, ktoré do našej krajiny prišli ako migranti (Aziati, Peržania, obyvatelia Afriky a pod). Do tejto skupiny osôb však môžeme zaradiť i hendikepovaných, či inak znevýhodnených ľudí (napr. osoby zo sociálne znevýhodneného prostredia), ktoré tvoria často agendu extrémistických strán a hnutí.

Identifikácia jedinca, ktorý podľahol vplyvu extrémistickej ideológie, je už tak v tejto fáze pomerne jednoduchšia. Dotýčny jedinec je mnohokrát charakterizovaný ako agresívny manipulátor, v spoločnosti tzv. alfa samec, ktorý býva často hlasný oponent vyučujúceho, prípadne liberálne zmýšľajúcich jedincov v triede alebo skupine. Má potrebu určovať dikciu, tón, použitie verbálnych prostriedkov a špecifických výrazov. Prostredníctvom nich sa tak vedia ľahko identifikovať v debatach osoby, ktoré zdieľajú podobný názor. Má bohatý extrémistický slovník, používa minimum overených faktov, využíva fakenews, prípadne informácie pochádzajúce výhradne z extrémisticky orientovanej literatúry, resp. používa v prejave texty skladieb skupín, ktoré otvorene prejavujú rasistický a xenofóbny postoj, vzývajú fašizmus a nacionalizmus, skanduje heslá a spieva skladby s extrémistickým textom. Býva často reálnym postrachom vyučujúcich alebo spolužiakov citlivých na agresívne podávanie informácií.

Môže však v tomto prípade prísť i k opačnému extrému, kedy jedinec nekomunikuje na danú problematiku, odmieta vyjadriť svoj názor a postoj k danej téme, názor si utvoriť nevie, nakoľko sa necíti byť odborníkom (“*nie som historik, neviem sa vyjadriť k holokaustu...*“), či doslova mlčí a odmieta akúkoľvek spoluprácu. Potrebu komunikovať svoj postoj verejnosti (nie však verejne ako osoba v priamom kontakte) realizuje najmä cez sociálne siete alebo v bezpečnom prostredí vo svojej komunite.

Aj z toho titulu je preto dôležité sledovať všetky aspekty komunikácie, ktoré by mohli byť svojou povahou v budúcnosti blízke rétorike extrémistov z radov neonacistov, fašistov, ale i ľavicových alebo iných radikálov.

Zdieľanie zážitkov a emócií

Emócie majú v živote človeka nezastupiteľnú úlohu. Môžeme ich definovať ako psychologické procesy, ktorých obsahom sú subjektívne zážitky pohody a nepohody previazané fyziologickými zmenami ako napr. rýchlosť tepu srdca, dýchania, motorickými reakciami (mimika, či gestá) ale i zmenami v oblasti koncentrácie či pozornosti.

Emócie sú evolučne staršie ako racionálne – rozumové správanie, preto sú aj ich prejavy silnejšie a ťažšie ovplyvniteľné. Majú jedinečnú vlastnosť – veľmi ľahko sa prenášajú na druhých ľudí (na tých senzitivnejších, samozrejme, intenzívnejšie) napr. v podobe smiechu, plaču či paniky.

Ich základnou funkciou je pripraviť jedinca k adekvátnej reakcii na konkrétny podnet. Pokiaľ je teda konkrétny podnet vyhodnotený ako ohrozenie, vyvoláva emóciu strachu a túto situáciu si jedinec uchováva ako nebezpečnú.

Emócie teda vyjadrujú prežívanie človeka k veciam a javom okolitého sveta alebo k sebe samému. Rovnako tak sa vzťahujú aj na konanie voči sebe a iným ľuďom. Za základné emócie považujeme strach, hnev, radosť, smútok, dôvera, prekvapenie či znechutenie. Za vyššie emócie zas pokladáme napr. morálne a intelektuálne hodnoty (prítomné pri prekonávaní problémov) či estetické city.

Vyššie emócie úzko súvisia so slobodou a integritou, ktorá práve absentuje pri radikálne či extrémisticky, rasisticky zmýšľajúcich jedincoch. Pri vyšších emóciách jedinec prekonáva svoju subjektivitu a pozerá sa na udalosti objektívne, s nadhľadom, čoho práve radikáli nie sú schopní.

Pri zmene správania tak môžeme pozorovať u jedincov práve zmeny na podklade emočného zafarbenia ich postojov, názorov. Ak už dôjde aj ku konaniu s extrémistickým či radikálnym podtextom, často je prítomná absencia empatie voči obeť, či neschopnosť kontroly reakcií agresora, ktorý často koná pod výrazným vplyvom emócií.

Emócie agresora, resp. iniciátora komunikácie, ktorého môžeme považovať za rasistu alebo radikála, majú významný dosah na všetkých účastníkov debaty, aj na tých, ktorí sa do nej aktívne nezapájajú. Reč je výrazne doplnená gestami a mimikou charakteristickou pre jedincov inklinujúcich k rasizmu, fašizmu či neonacizmu (viď znaky extrémizmu).

Boli to práve emócie, ktoré boli hybnou silou nástupu NSDAP v Nemecku v 30-tych rokoch minulého storočia. Dôsledne pripravená scéna, pompézne nástupy či prehliadky, zborový spev, prejavy plné emócií striedané pokrikmi z radov obecnstva či fakľové pochody sprevádzané spevom bojových a nacionalistických piesní uniformovanou skupinou.

Emócie výrazne vplývajú na jedinca aj v oblasti zdieľaného zážitku. Platí to najmä u aktivít, ktoré sú na hrane zákona, resp. sú už jeho porušením. O etických a morálnych zásadách nehovoriac. Vzniknuté spoločné puto vytvorené na základe prežitej udalosti s výrazným emočným sprievodom pôsobí na jednotlivých účastníkov tejto aktivity ako tmel. Spája ich nielen tá spolupatričnosť, kedy sa vzájomne podporovali v príprave, vykonaní či úteku z miesta činu, ale i vedomie, že vykonávali niečo, čo má presah aj mimo ich komunitu a bude to udalosť, ktorá vzbudí záujem okolia. Rovnako tak je pre týchto aktérov prítomný až euforický pocit, ktorý sa dostavuje ako odmena za „odvedenú prácu“ a to najmä v prípadoch, kedy je prítomná vzájomná dôvera medzi členmi skupiny nutná pre jej zachovanie aj v budúcnosti (najmä ak sa jedná o porušovanie noriem, zákonov, ktoré majú trestnoprávny dosah).

V triede sa títo jedinci prejavujú vždy polarizujúco. Buď sú to indivíduá, ktoré svojim vzhľadom a vystupovaním emotívne obhajujú neonacistické, extrémistické či radikálne ideológie alebo odmietajú na túto tému komunikovať a volia apatický postoj.

Zdieľaný rituál

Rituál (z latinského ritualis – obradný) môžeme definovať aj ako súbor úkonov obradného, resp. ceremoniálneho charakteru, ktorý môže mať ideologický alebo náboženský presah. Zložený je najmä z tradičných, osvedčených a preverených pravidiel a úkonov, ktoré sú jeho neoddeliteľnou súčasťou a tvoria dokonale celok. Z pohľadu psychológie tvorí rituál, resp. rituálne správanie súbor stereotypne opakovaných činností, ktoré sa uskutočňujú v pravidelných intervaloch alebo za jedinečných okolností. Zo sociologického hľadiska ide v prípade rituálu o ceremoniálnu slávnosť, významnú spoločenskú udalosť usporiadanú podľa zvyklostí a tradícií, ktoré sú z dlhodobého hľadiska nositeľmi hodnôt. Tie sú pre jednotlivých účastníkov a spoločnosť, v ktorej sa pohybujú, charakteristické.

Rituál nesie so sebou významné funkcie. Azda najvýznamnejšou z nich je integračná funkcia, prostredníctvom ktorej sa jedinec stáva súčasťou komunity, ktorá ho prijíma do svojich radov. Prostredníctvom rituálu sa taktiež posilňujú normy, resp. upevňujú hodnoty, ktoré by mali jednotliví členovia komunity vyznávať. Rituál je takisto symbolickou zmenou, prerodom, kedy sa jedinec posúva hierarchicky vyššie tým, ako stúpa na spoločenskom rebríčku. Teda aj v dôsledku rituálov, ktoré absolvuje, sa jeho sociálny status zvyšuje.

Súčasťou rituálu sú aj osoby a predmety pevne späté s významom, ktorý pre danú komunitu nesú. Ich spoločenská hodnota spočíva najmä v tom, akú pozíciu dotýčny jedinec v komunite zastáva, s akými predmetmi, pre komunitu hodnotnými, prichádza do styku a rovnako tak, aká je symbolika predmetov, ktoré sú súčasťou rituálu, resp. rituálneho správania.

U radikalizujúceho sa jedinca môžeme spočiatku spozorovať záujem, obdiv či obhajobu jednotlivých rituálnych úkonov, ktoré pramenia z ideológie, ku ktorej vzhliadajú. Nacvičuje pózy, gestá, mimiku, často najskôr v intímite, neskôr, keď je s jej prejavmi spokojný, ju realizuje aj verejne. Pre okolie tým vysiela výrazné signály, ktoré majú za úlohu najmä upútať pozornosť. Tú si pýta ako od tých, ktorí veria rovnakej ideii a je pre nich tak ľahko rozpoznateľný, ako aj tých, ktorí majú byť jeho obeťami. U nezainteresovaných má vyvolať obdiv a strach zároveň.

U radikálov, ktorí inklinujú k neonacistickým a fašistickým hnutiam je významným znakom pre okolie hierarchické usporiadanie skupiny, dôsledné dodržiavanie rituálov, pokynov, zásad alebo nepísaných pravidiel, ktoré pramenia z podstaty ideológie. Charakteristické sú najmä tvorbou polo vojenských jednotiek, ktoré využívajú práve moment prijatia medzi členov skupiny ritualizovaný prijímací akt, prostredníctvom ktorého uvádzajú nového člena skupiny do komunity. Za rituál sa v tomto zmysle pokladajú

aj aktivity, ktoré súvisia s hierarchickým, či statusovým postupom jedinca v skupine. Nakoľko sa jedná o prísne hierarchicky štruktúrovanú spoločnosť, podlieha aj samotný proces určitému rituálu, ktorý svojou funkciou zabezpečuje jeho vážnosť a prostredníctvom neho tak dostáva aj patričnú atmosféru. Obrad povýšenia tak symbolizuje v radových členoch pocit súdržnosti a viery v ideológiu reprezentovanú osobnosťami, ku ktorým prechovávajú rešpekt a úctu (najmä v prípade ich angažovania sa vo fyzických atakoch na jednotlivcov a skupiny, resp. hromadných bitkách či verejnému vystupovaniu v súvislosti s otvorenou propagáciou extrémistickej ideológie a radikálnych riešení). Má výrazný vplyv i na väčšiu angažovanosť radových členov, ktorí sú často po osobnej skúsenosti na danom akte motivovaní a odhodlaní dostať sa na vyššie pozície v skupine.

Rituál môžeme vnímať aj z pozície pozorovateľa, kedy sa upriamením pozornosti na pozdravy členov komunity, spôsob podávania informácii v nej či komunikáciou na verejnosti máme možnosť dozvedieť, v akom systéme jej jednotliví členovia fungujú, do akej miery sú ne – závislí na jej jednotlivých predstaviteľoch a na podklade intenzity a emočnej sprievodnej reakcie taktiež aj hĺbku ich viery v idey, ktoré daná skupina alebo hnutie propaguje.

Ritualizovaným správaním dávajú členovia zoskupenia najavo okoliu svoju silu či jednotu. Slúži taktiež na vzbudenie záujmu, pozornosti či strachu. Vo vnútri komunity slúži najmä na pevné uchopenie moci prostredníctvom obradov, resp. aktivít, ktoré majú mnohokrát pre jej jednotlivých členov až spirituálny rozmer. Medzi zúčastnenými sa tak vytvára akési neviditeľné puto, ktoré ich zaväzuje k totálnej lojalite k vodcovi, silnej súdržnosti k členom skupiny a odporu voči tým, ktorí jej svojou existenciou môžu vytvárať prekážky k dosiahnutiu cieľa.

2.3. Rizikové správanie a realizácia prevencie jeho výskytu

Pri realizácii preventívnych opatrení a rovnako tak u aktivít smerujúcich k eliminácii radikalizácie a neskôr i prijatia extrémistickej filozofie je dôležité, aby bolo okolie dostatočne senzitívne na zmeny, ktorými dotýčný jedinec prechádza. Rovnako tak je dôležité tieto zmeny vedieť nielen popísať, ale i správne interpretovať, nakoľko rýchlosť reakcie okolia na ne hrá v daných prípadoch kľúčovú úlohu. Takisto je dôležitá aj rýchlosť a správna interpretácia pri riešení nápravných opatrení, ktoré umožnia eliminovať negatívne dopady prejavov správania vyplývajúcich z rizík z prijatia extrémistickej filozofie či inklinácie k rasizmu alebo xenofóbii.

Pre školské zariadenie je preto výhodné vypracovať preventívny plán, prostredníctvom ktorého by koordinovanými aktivitami realizovanými všetkými zainteresovanými zamestnancami školy mohli vyvinúť výrazné úsilie na elimináciu rizikového správania smerujúceho k prijatiu extrémistickej filozofie a radikalizmu už v zárodku. Vytvorením takého prostredia by tak zároveň škola prispela nielen k jeho eliminácii, ale i k možnosti jeho

Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

samotnému vzniku, čo by malo priaznivý dopad ako na klímu školy, tak i sociálneho prostredia, z ktorého pochádzajú jej žiaci.

Preventívny plán by sa mal riadiť najmä nasledujúcimi odporúčaniami:

- Zabezpečiť adekvátne kontinuálne vzdelávanie na predmetnú problematiku pre všetkých pedagogických a odborných zamestnancov školy v súlade s dlhodobou koncepciou vzdelávania pedagogických a odborných zamestnancov.

- Vytvoriť na škole bezpečné inkluzívne prostredie, v ktorom sa už od prvého ročníka formuje žiak prostredníctvom verejne deklarovanych hodnôt prezentovaných školským zariadením.

- Zabezpečiť realizáciu preventívnych aktivít na predmetnú problematiku aj prostredníctvom poradenských zariadení (Centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie - CPPPaP) alebo občianskych združení a iných relevantných inštitúcií, ktoré sa venujú téme extrémizmu, radikalizmu, rasizmu či xenofóbie.

- Individuálne pracovať so žiakom v prípade výskytu prvých príznakov inklinácie k extrémizmu či radikalizmu (dôsledne sa zoznámiť s jeho rodinnou a sociálnou anamnézou, záujmovou činnosťou či aktivitami na sociálnych sieťach) prostredníctvom výchovného poradcu, najlepšie však sociálneho pracovníka či školského psychológa.

- V prípade potreby bezodkladne kontaktovať poradenské zariadenie (CPPPaP, prípadne iné relevantné zariadenie) a zabezpečiť tak pokračujúcu odbornú starostlivosť ako pre jednotlivca, tak i skupinu (triedu, krúžok,...)

- Vytvoriť rozpis konkrétnych a jasných pokynov, ktoré by sa realizovali v prípade výskytu radikálneho alebo extrémistického správania s vymedzením konkrétnych osôb zodpovedných za ich plnenie.

- Implementovať do procesu vzdelávania inovatívne formy didaktiky prostredníctvom využitia nových IKT metód zameraných na elimináciu radikalizmu a extrémizmu.

- Zabezpečiť, aby žiaci školy vedeli rozlíšiť radikálne a extrémistické správanie s prvkami xenofóbie, rasizmu či neonacizmu od bežného a spoločensky menej nebezpečného konfliktného správania (napr. šikany,...) prostredníctvom edukácie kompetentnými osobami.

- Reagovať na vzrastajúcu xenofóbiu u určitých skupín občanov (žiacov ZŠ a SŠ nevnímajúc) poskytnutím možnosti stretnúť sa vo vzdelávacom procese aj so zástupcami iných národností, kultúr či etník v pozícii pedagógov, lektorov či zamestnancov spoločností, ktorí pracujú v multikultúrnom prostredí.

- Poskytovať možnosti a podporu žiakom, ktorí by mali záujem o absolvovanie výmenného študijného pobytu a rovnako tak vytvoriť podmienky na optimálne prijatie žiakov iných krajín v rámci daného výmenného programu.

Veríme, že implementáciou odporúčaní vytvoríte vo Vašej vzdelávacej inštitúcii vhodné prostredie pre formovanie postojov, názorov a ideálov novej generácie uvedomelých a občiansky aktívnych osobností, ktoré budú tak aj prostredníctvom Vašej zásluhy vytvárať pre túto spoločnosť hodnoty, ktorých význam si ľudstvo uvedomuje zväčša až vtedy, keď o ne za tragických okolností prichádza.

Použitá literatura:

FISCHER, S., ŠKODA, F. 2009. Sociální patologie. Praha : GradaPublishing. 2009. 224 s. ISBN 978-80-2472-781-3

MICHALKOVÁ, Z. 2007. Sonda do problematiky specifických poruch chování. Havlíčkův Brod : Tobiáš 2007. 207 s. ISBN 80-7311-075-X

NAKONEČNÝ, M. 1997. *Motivace lidského chování*. Praha : Academia, 1997. 270 s. ISBN 80-200-0592-7.

NAKONEČNÝ, M. 1999. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

NAVRÁTIL, S., MATTOLI, J. 2011. Problémové chování dětí a mládeže, Praha : GradaPublishing, 120 s. ISBN 978-80-247-3672-3

SOBOTKOVÁ, V. N. 2014. Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha : GradaPublishing. 152 s. ISBN 978-80-247-4042-3.

VYBÍRAL, Z. 2009. Psychologie komunikace. Praha : Portál, 2009. 320 s. ISBN 978-80-7367-387-1

Neverbálne prejavy jedincov v procese radikalizácie

3. Neverbálne prejavy jedincov v procese radikalizácie

¹V predchádzajúcich častiach sme naznačili zmeny správania a verbálneho prejavu u radikalizujúcich sa jednotlivcov, najmä študentov základných a stredných škôl, predstavujúcich cieľovú skupinu rôznych extrémistických skupín. Okrem analyzovaných verbálnych prejavov však majú v radikálnom, resp. extrémistickom prostredí dôležitú funkciu aj prejavy neverbálne. Z dôvodu záujmu bezpečnostných zložiek štátu o extrémistické strany, organizácie či jednotlivcov, sa totiž títo aktéri snažia svoje názory na verejnosti prezentovať nielen umiernením verbálneho prejavu (zachovávajúc si však extrémistickú skrytú agendu) alebo tiež neverbálne, napríklad prostredníctvom symbolov či oblečenia.

Špecifikum a náročnosť práce v školskom prostredí je v tom, že okrem rozpoznanie nežiaducich prejavov musia pedagógovia či školskí psychológovia zároveň použiť vhodné nástroje, aby prípadné nenávistné prejavy včas zachytili a následne s ich nositeľmi začali čo najskôr efektívne pracovať. Našťastie, proces radikalizácie žiaka je už v úvodnej fáze takmer vždy sprevádzaný zmenou nielen jeho verbálnych, ale tiež neverbálnych prejavov, čo nám do istej miery uľahčuje jeho včasné podchytenie. Inak povedané, ak chce pedagóg či sociálny pracovník odhaliť radikalizujúceho sa jednotlivca včas, je veľmi nápomocné si všimnúť nielen zmeny v správaní a ústnom prejave, ale tiež meniaci sa vzhľad, oblečenie, životný štýl či dokonca preferovanú hudbu. Niekedy napríklad stačí, že študent začne počúvať hudbu s nacionalistickými textami (napr. Ondreja Ďuricu či skupinu Ortel), ktoré svojou agresiou a radikálnymi názormi u mladého človeka vyvolávajú násilné správanie a vyhrotenie postojov. Z hľadiska symboliky zasa inklináciu jednotlivca k extrémistickým hnutiam či ideológii naznačujú špecifické kresby alebo motívy na tričkách, odznakoch a nášivkách, prípadne aj motívy tetovania.

Rozpoznávanie neverbálnych radikálnych a extrémistických prejavov v prostredí mládeže však nie je jednoduchý proces. Zradikalizovaný študent sa môže extrémistickej symbolike zámerne vyhýbať, aby nevzbudzoval podozrenie okolia. Navyše, používaná symbolika či oblečenie sa vplyvom rôznych faktorov pomerne často obmieňa, prispôsobuje sa právnomu rámcu štátu a tiež požiadavkám verejnosti, preto je ťažké si držať prehľad o jej najaktuálnejšej podobe. Napriek tomu, poznanie aspoň tých základných neverbálnych prejavov umožňuje odhaliť väčšinu zradikalizovaných jednotlivcov, a to často už pri prvom kontakte, čo následne umožňuje včasnú intervenciu. Aj preto v nasledujúcej kapitole priblížime legislatívu a prebiehajúce diskusie

.....
1 Kapitola je zároveň čiastkovým výstupom projektu KEGA 003TnUAD-4/2018: Inovácia metodických listov pre učiteľov občianskej náuky z pohľadu potreby prevencie prejavov extrémizmu a výchovy k demokratickému občianstvu.

k symbolike používanej extrémistami a tiež aktuálne používané znaky a symboly v extrémistickom prostredí.

3.1. Teoretický a právny rámec k problematike extrémistických symbolov

Otázka používania extrémistickej symboliky na verejnosti v súčasnosti rezonuje najmä vďaka medializácii troch nedávnych prípadov. V prvom prípade bol obvinený predseda parlamentnej strany Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko, Marian Kotleba, ktorý odovzdával šek pre postihnutého chlapca v hodnote 1488 €, pričom práve prostredníctvom čísel 14 a 88 pravicoví extrémisti propagujú rasizmus (číslo 14) či nacizmus (číslo 88). Druhým prípadom je zásah Národnej kriminálnej agentúry z mája 2018 voči prevádzkovateľom obchodov s rôznymi predmetmi s prevažne slovanskou alebo nacionalistickou tematikou, čo viedlo k trestnému stíhaniu niekoľkých osôb pre výrobu a šírenie extrémistického materiálu. Do tretice, v auguste 2018 polícia predviedla za účelom vysvetlenia na policajné oddelenie návštevníka kúpaliska, ktorý mal podľa svedkyne na tele tetovania, ktoré pripomínajú extrémistické symboly. Všetky tri - v čase písania tejto kapitoly ešte neukončené - prípady, vyvolali aj mnohé negatívne reakcie časti verejnosti smerom k orgánom činným v trestnom konaní, zdôrazňujúc porušovanie slobody prejavu či účelové a politicky motivované zásahy bezpečnostných zložiek. Vystáva tak mnoho teoretických aj praktických otázok či problémov, pričom hneď na začiatku je vhodné upozorniť, že niektoré nemajú jednoznačné odpovede a riešenia.

K nezhodám dochádza už pri samotnom posudzovaní jednotlivých neverbálnych prejavov, napr. symbolov. Symbol je podľa akademického slovníka cudzích slov „konkrétny predmet na označenie nejakého abstraktného pojmu“ alebo dohodnutá značka (znamenie) pre niečo. Symbol predstavuje nevyhnutný prostriedok komunikácie. V každodennom živote sa napríklad stretávame s tým, že prostredníctvom symbolov subjekty prezentujú svoje myšlienky, produkty či služby. Stačí, aby sme videli na reklamnom pútači špecifickú podobu jaguára a vieme, že ide o výrobcu luxusných automobilov. Podľa Josefa Smolíka (2010:102), symbol označuje „slová, obrazy alebo predmety, ktoré okrem vlastného konkrétneho významu vyjadrujú aj ďalšie informácie a súvislosti, postoje a niekedy aj celú ideológiu“. Ako uvádza Miroslav Mareš (2006), symbolom môže byť aj pojem, dej, farba, geometrický obrazec, zobrazenie osoby (alebo aj samotná osoba) či zvuk vo forme hudobnej skladby alebo skandovaného pokriku, čo je napríklad extrémistami z chuligánskeho prostredia na verejnosti často využívané. Symbol však odlišujeme od znaku, čo je podstatné uviesť najmä v prípade skúmania a postihovania extrémistickej symboliky. Znak nám totiž dáva svojou jednoznačnosťou presný význam (napríklad dopravná značka STOP), ktorý je v danej geografickej či kultúrnej množine všeobecne prijímaný a v podstate neumožňuje viacero, dokonca protichodných, interpretácií. Naopak, symboly

majú veľa krát viac významov a v rôznom sociálnom, ekonomickom či kultúrnom prostredí môžu mať rôzne interpretácie. Kvôli subjektívnej povahe symbolu tak jeho význam vo veľkej miere závisí od výkladu. V praxi preto miestami dochádza k situácii, keď sa aj odborné stanoviská znalcov extrémizmu k významu konkrétneho symbolu líšia, nehovoriac o rozhodnutiach orgánov činných v trestnom konaní či súdov, ktoré neposudzujú len význam samotného symbolu, ale tiež mieru zavinenia osôb, ktoré ho použili. Napríklad, hákový kríž v niektorých východných náboženstvách znázorňuje slnko a symbolizuje napr. šťastie, duchovno, spiritualitu či prosperitu. V nacistickom Nemecku ho však používali (v miernom pootočení) ako logo nacistickej strany NSDAP. V súčasnosti preto pre mnohých ľudí predstavuje skôr symbol nenávisť, agresie nacistického Nemecka či ideológiu nacizmu, a nie pôvodný kultový symbol šťastia. Posudzovanie symbolov je tak aj kvôli ich nejednoznačnému významu problematické, čo pri svojej obhajobe využívajú aj extrémisti, ktorí napríklad pri číselných symboloch (napr. číslo 88 – pozdrav Heil Hitler!) argumentujú, že číslo použili preto, že sa im páči, že sa práve v tom roku narodili alebo to číslo nosí ich obľúbený hokejista.

Napriek určitým praktickým nejasnostiam ohľadne posudzovania symbolov by však spoločnosť nemala rezignovať na postihovanie nenávisťných symbolov. Ako tvrdia autori príručky *Prevent: Extremism and Radicalisation* (2016), nenávisťné symboly nie sú iba nástrojom, ktorými jednotlivci, bez obmedzenia akýchkoľvek práv a slobôd iných ľudí, demonštrujú svoje rasistické, antisemitské či všeobecne extrémistické prejavy. Naopak, ich používanie má za cieľ vzbudzovať u konkrétnej skupiny pocit ohrozenia a strachu. Používaním symbolov zároveň prejavujú smerom k verejnosti svoju lojalitu a podporu politickým či náboženským (extrémistickým) myšlienkam či hnutiam a vyjadrujú svoje mocenské ambície (porovn. Mareš, 2006). Symbolika môže byť nápomocná aj pri náboře a mobilizácii nových členov, keďže „headhunteri“ extrémistických skupín dokážu cez konkrétne symboly jednoduchšie nadviazať kontakt a zblížiť sa s ľuďmi, ktorým sú tieto symboly rovnako blízke.²

Členovia extrémistických skupín však nevyužívajú symboliku len smerom k vonkajšiemu prostrediu, ale tiež do vnútra svojej skupiny. Často napríklad cez konkrétne symboly určujú vlastnú identitu, upevňujú vnútornú solidaritu členov, socializujú sa či navzájom komunikujú. Symboly im dodávajú pocit spolupatričnosti, jednoty a sily. (Harvánek&Plátěnková, 2006). V prípade extrémistických skupín je medzi členmi pocit vzájomnosti a spolupatričnosti ešte silnejší, keďže ich činnosť a používanie symboliky je protizákonné a odmietané väčšinou spoločnosti. Uniformná, zomknutá, a do veľkej miery uzavretá skupina šíriaca nenávisťnú ideológiu tak predstavuje pre spoločnosť značné bezpečnostné riziko.

.....
2 V minulosti sa k vyjadreniu príslušnosti k rodu, spoločenskému postaveniu a privilégiám využívali erby (Lebeda&Gabařová, 2013). Aj v súčasnosti bežne prichádza k situácii, keď sa v zahraničí stretnú neznámi ľudia a začnú družnú debatu len preto, že obaja hovoria rovnakým jazykom alebo majú na sebe oblečenie so štátnym znakom svojej krajiny. Cítia, že v cudzom prostredí ich niečo spája a zblížuje.

Okrem vyššie spomínanej nejednoznačnosti významov niektorých symbolov používaných extrémistami je ďalšou spornou témou samotné vymedzenie hranice medzi slobodou prejavu, ktorú si nositeľ extrémistických symbolov bezpodmienečne nárokuje, a neakceptovateľným prejavom, postihovaným demokratickými inštitúciami v snahe chrániť práva či slobodu ostatných občanov. S otázkou obmedzenia slobody prejavu sa stretávame najmä v prípadoch, keď je nositeľ prejavu podozrivý z propagácie nenávisťnej ideológie alebo podpory hnutia, ktoré smerujú, resp. v minulosti smerovali k potláčaniu základných práv a slobôd osôb. Hľadáme tak odpoveď na otázku, kedy ide ešte o legitímne uplatňovanie si práva na slobodný, hoci aj radikálny prejav a kedy už prejav obmedzuje práva a slobody iných, a preto je potrebné ho obmedziť. Často aj od študentov zaznieva otázka, či je správne, ak štát zákazom istých prejavov (napríklad aj symbolov) naruša našu slobodu prejavu. Najtvrdší kritici dokonca hovoria o totalitnej cenzúre, policajnom štáte, resp. politickej polícii.

Napriek všeobecne známej premise, že sloboda jednotlivca je ohraničená slobodou iných, v teórii ani v praxi nie je hranica medzi konformným a protiprávnym prejavom jasne určená. Skúsenosti z rôznych krajín hovoria o rôzne nastavenej legislatíve, odlišnom prístupe bezpečnostných zložiek či súdnej praxi. Napríklad, v Maďarsku Trestný zákon presne špecifikuje, ktoré symboly sú zakázané. V tejto súvislosti stojí za pozornosť prípad podpredsedu maďarskej robotníckej strany (*Munkáspárt*) Attilu Vajnaia, ktorého maďarský súd odsúdil za to, že mal na verejnosti oblečené tričko s päťcípou červenou hviezdou, jeden z explicitne zakázaných totalitných symbolov (čl. 269/M Trestného zákona). Maďarský súd argumentoval ohrozením demokracie, zabezpečením poriadku a ochrany iných osôb či prihliadnutím na pocity obetí totalitných režimov. Európsky súd pre ľudské práva však vo svojom rozsudku z 8. júla 2008 konštatoval porušenie Vajnaiovej slobody prejavu podľa článku 10 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Council of Europe, 2008). Rozhodnutie maďarskej súdnej moci totiž označil za „nie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti“ a upozornil na to, že v prípade používania symbolov je potrebné skúmať konkrétnu situáciu a kontext, najmä ak symboly môžu mať viacero významov (Filajkowski 2014).

Smolík (2010) v tejto súvislosti pridáva ďalší argument, keď správne tvrdí, že vytvorenie zoznamu extrémistickej symboliky alebo stanovenie presného počtu používaných nenávisťných symbolov nie je možné ani efektívne, keďže ľudská komunikácia je dynamickým procesom s množstvom najrôznejšej symboliky. Extrémisti tak neustále vytvárajú nové symboly, na ktoré často nedokážu tvorcovia legislatív a politikov pružne reagovať. Navyše, akýkoľvek zoznam extrémistickej symboliky vytvorený štátnymi orgánmi je pre extrémistov cenným odporúčaním, ktorým symbolom by sa mali vyhnúť, aby neboli právne postihnutelní. V prípade zverejnenia podobných zoznamov tak môže byť zámer postihovať nenávisťné prejavy zmarený. Aj to je pravdepodobne dôvod, prečo Ministerstvo vnútra voľne nedistribuuje publikáciu o extrémistickej symbolike, vydanú v roku 2017. Ministerstvo

ju ponúka len bezpečnostným útvarom a najmä policajtom, ktorí sú priamo v uliciach a dostávajú sa tak do prvého kontaktu s nenávisťnými prejavmi.

V tejto súvislosti však vyvstáva otázka, aké symboly sú bezpečnostnými zložkami či súdmi považované za extrémistické, keď na rozdiel od maďarskej legislatívy naša právna úprava priamo nešpecifikuje, ktoré symboly sú kvôli ich extrémistickej povahe zakázané. V slovenskom Trestnom zákone (zákon č.300/2005 Zb.z.) nie je dokonca ani používanie, šírenie či vystavovanie totalitných, resp. extrémistických symbolov explicitne vymedzené ako trestný čin. Extrémistická symbolika však môže byť postihovaná v rámci jednotlivých trestných činov extrémizmu podľa §140a, a to konkrétne v rámci trestných činov založenia, podpory a propagácie hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd (§ 421); prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd (§ 422); výroby extrémistických materiálov (§ 422a); rozširovania extrémistických materiálov (§ 422b); prechovávaní extrémistických materiálov (§ 422c); popierania a schvaľovania holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti (§ 422d); hanobenia národa, rasy a presvedčenia (§ 423); podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti (§ 424); apartheidu a diskriminácie skupiny osôb (§ 424a) či trestného činu spáchaného z osobitného motívu (§ 140 písm. e.). Napríklad, §422 čl. 1 priamo uvádza používanie zástav, odznakov, rovnošiat alebo hesiel ako spôsoby, ktorými je jednotlivec schopný prejavovať sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd. V prípade výroby a rozširovania extrémistických materiálov zasa Trestný zákon v § 130 čl. 7 presne určuje, za akých podmienok je možné materiál, definovaný ako „*písomné, grafické, obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové vyhotovenie*“, považovať za extrémistický. Vymenúva, že ide o texty, vyhlásenia, heslá, symboly, odznaky, program, ideológiu hnutí a skupín, ktoré smerujú alebo v minulosti smerovali k potláčaniu základných ľudských práv a slobôd, alebo vyhotovenia ospravedlňujúce, schvaľujúce, popierajúce alebo hrubo zľahčujúce genocídium, zločiny proti mieru, zločiny proti ľudskosti alebo vojnové zločiny, ale tiež materiály „*obhajujúce, podporujúce alebo podnecujúce nenávisť, násilie alebo neodôvodnene odlišné zaobchádzanie voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie.*“

Relevantným subjektom však nemusí byť z týchto článkov jasné, ktoré symboly možno považovať za extrémistické, a ktoré nie. Vyššie spomínaný zoznam extrémistickej symboliky pripravený Ministerstvom vnútra SR obsahuje napríklad aj symboly, ktoré nie sú explicitne extrémistické, ale môžu vyvolávať podozrenie z páchania trestnej činnosti. Trestný poriadok (Zákon č. 301/2005 Zb.z.) preto pri posudzovaní jednotlivých symbolov umožňuje orgánom činných v trestnom konaní prizývať znalca. O vypracovanie znaleckého posudku, v ktorom je vysvetlený význam symbolov, môžu v rámci súdneho procesu požiadať aj jeho jednotliví aktéri, pričom súd rozhodne o jeho vykonaní.

Avšak, ani potvrdenie znalca, resp. rozhodnutie súdu, že materiál je extrémistický, nemusí viesť k tomu, že jeho držiteľ sa dopúšťa trestného činu. Podľa § 130 čl. 8 sa totiž za extrémistický materiál nepovažuje materiál, „*ak sa preukázateľne vyrába, rozširuje, uvádza do obehu, robí verejne prístupným alebo prechováva za účelom realizácie vzdelávacích, zberateľských alebo výskumných aktivít.*“ O naplnení skutkovej podstaty trestného činu, a teda o vine a treste obžalovaného, tak rozhodne sudca, resp. senát až po zvážení kontextu (napr. súvislosť použitého symbolu s ideovým presvedčením páchatel'a alebo pôsobenie obvineného v ilegálnych skupinách).³ Ak napríklad pedagóg používa symbol svastiky (hákový kríž) v rámci pedagogickej či výskumnej činnosti, nedopúšťa sa nezákonného konania. Naopak, ak jednotlivец prezentuje nenávisťný symbol s priamym alebo nepriamym úmyslom prejavovať sympatie k skupine, hnutiu alebo ideológii, ktorá smeruje alebo v minulosti smerovala k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, vtedy môže byť za tento prejav potrestaný.

Žiaľ, právna prax ukazuje, že práve znenie tohto článku je obvinenými z trestných činov extrémizmu často zneužívané, keď obhajujú svoje protiprávne konanie vedeckým bádáním či zberateľstvom. V slovenskom prostredí totiž pravíkoví extrémisti prednáškami či vedeckým bádáním nazývajú podujatia a aktivity, ktorých cieľom je popierať alebo hrubo zľahčovať zločiny proti ľudskosti počas druhej svetovej vojny. Politici prepojení s extrémistickou scénou zasa bežne využívajú špecifické symboly, šifry a jazyk, cez ktoré skryte komunikujú so svojimi sympatizantmi z extrémistického prostredia bez toho, aby za to boli právne postihnutelní. Akokoľvek, vo všeobecnosti platí, že ak súd pri výrobe či šírení extrémistického materiálu nedokáže obvinenému úmysel, ten je zbavený viny z trestného činu extrémizmu. Zprávneho hľadiska ich tak nemožno označovať za extrémistov, čo často využívajú v komunikácii s verejnosťou ako argument o ich legitímnom pôsobení, hoci je to z ich strany často len dôsledok sofistikovaných právnych úskokov. Napríklad, v roku 2018 Špecializovaný trestný súd oslobodil poslanca strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko Stanislava Mizíka spod obžaloby z trestných činov výroby a rozširovania extrémistických materiálov a hanobenia národa, rasy a presvedčenia, keďže mu nedokázal, že skutky spáchal on. Mizík sa totiž bránil, že nevie používať počítač a nemohol tak online extrémistický materiál vytvoriť a šíriť, a to aj napriek tomu, že existuje fotodokumentácia, ako s počítačom počas schôdzí Národnej rady SR bežne pracuje.

Napriek vyššie uvedeným pochybnostiam o možnosti trestať extrémistické prejavy, predsa len v našom právnom poriadku existuje možnosť postihovať aj neúmyselné konanie extrémistickej povahy. Ak niekto, hoci aj neúmyselne, propaguje hnutia potláčajúce základné práva a slobody (napr. nosením trička s extrémistickým motívom), podľa Zákona

3 Právno-aplikačná prax na Slovensku sa tak zhoduje s vyššie spomínaním zdôvodnením a odporúčaním Európskeho súdu pre ľudské práva v prípade rozhodnutia maďarských súdov.

č. 1/2014 Z.z. o organizovaní verejných športových podujatí môže byť obvinený z priestupku extrémizmu. A tak, aj keď by sa nedokázal úmysel obvineného, ide o zavinenie z neobanlivosti, kedy môže správny orgán uložiť peňažnú pokutu do 500 EUR. Na mieste je však obava, že niektoré trestné činy extrémizmu môžu byť nesprávne klasifikované len ako priestupky, čo síce na prvý pohľad môže vo verejnosti vzbudzovať pozitívny pocit z poklesu trestných činov extrémizmu v spoločnosti, ale v skutočnosti to skôr naznačuje zvýšenú toleranciu nenávisťných prejavov zo strany orgánov činných v trestnom konaní.

Zhrnúc, pri diskusiách so žiakmi či verejnosťou je potrebné vedieť zaujať stanovisko k viacerým otázkam ohľadne postihovania nenávisťných neverbálnych prejavov. Prvou je vymedzenie hranice medzi slobodou prejavu a nenávisťným prejavom, druhou je určenie významu jednotlivých symbolov, resp. ich označovanie ako extrémistických, a v neposlednom rade je tiež dôležité porozumieť právno-aplikačnej praxi, keďže ani používanie kontroverznej symboliky nemusí predstavovať protiprávnu činnosť, čo je extrémistami často zneužívané.

3.2. Symbolika používaná v extrémistickom prostredí

Ako ozrejmla predchádzajúca časť venovaná represívnej činnosti štátu, právne vymedzenie a postihovanie extrémistickej symboliky v sebe zahŕňa mnoho úskalí. Rovnako problematická je však aj prevencia, či už v podobe hĺbkovej analýzy jednotlivých symbolov používaných extrémistickou scénou alebo prípravy materiálu, ktorý by dokázal všetky tieto symboly aspoň zhrnúť a stručne vysvetliť ich význam. Extrémistická scéna totiž používa množstvo symbolov z rozličných zdrojov. Český expert na extrémizmus Miroslav Mareš (2006) ich vhodne rozlišuje na prevzaté a pôvodné, čo je užitočné najmä pri dokazovaní extrémistického správania jednotlivcov, trebárs aj žiakov. Prevzatá extrémistická symbolika totiž zahŕňa symboly, ktoré vznikli a používajú sa aj v neextrémistickom prostredí (napr. železný kríž, tzv. *ironcross*), a preto je potrebné pri ich posudzovaní prihliadať na kontext, v ktorom sa použili (napr. kto ich použil, za akých okolností a s akým úmyslom). Naopak, pôvodné symboly sú súčasťou výlučne extrémistického hnutia (napr. slogan „*white power*“) a majú zväčša len jeden význam, preto by v týchto prípadoch nemalo dochádzať k polemikám o ich skutočnom význame a úmysle jednotlivca (ak neberieme do úvahy vyššie spomínané vedecké, zberateľské či vzdelávacie aktivity).

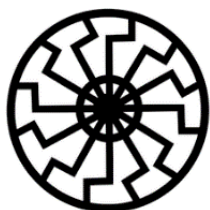
V nasledujúcej časti dostanú z množstva symbolov používaných extrémistami priestor len tie najvýznamnejšie, s prihliadnutím na ich výskyt v školskom prostredí. Rozdelili sme ich podľa ideovej línie na krajne pravicové a krajne ľavicové, pričom tie ľavicové dostanú vzhľadom na marginálny vplyv ľavicového radikalizmu resp. extrémizmu v školskom prostredí len minimálny priestor. Symboly používané náboženskými, etnickými či ekologickými extrémistami sme do práce nezahrnuli, keďže tieto typy extrémizmu sú skôr

Obr.č. 1
Symbol a motto
jednotiek SS
(Schutzstaffel
alebo Ochranné
oddieľy)

Obr. č. 2.
Tetovanie
s motívom
nemeckého
vojaka
(Landser) počas
druhej svetovej
vojny.

Obr. č. 3
Čierne slnko

zahraničným fenoménom a v slovenskom školskom prostredí sme ich výskyt doteraz výraznejšie nezaznamenali.

Na záver tejto časti je ešte potrebné dodať, že niektoré z nižšie uvedených symbolov ešte nemusia nevyhnutne predstavovať konkrétnu nenávisťnú ideológiu, hnutie, či aktérov, a teda ich nepovažujeme za explicitne extrémistické. Avšak používanie týchto symbolov žiakmi môže naznačovať ich odklon od konformného správania, resp. inklináciu k extrémizmu, na čo by mal pedagóg v rámci prevencie včas reagovať.

3.2.1. Pravicovo-extrémistická symbolika

Pravicovo-extrémistická scéna využíva viacero rôznych zdrojov a inšpirácií pri vytváraní symbolov pre svoju scénu. Neprekvapí, že vzhľadom na silné zastúpenie neonacistov v pravicovo-extrémistickom prostredí sa stále najčastejšie používa nacistická symbolika z obdobia druhej svetovej vojny. Zároveň však platí, že len veľmi málo neonacistov sa ostentatívne prezentuje hákovými krížmi (box. č. 1), symbolom SS, resp. jeho mottom (obr. 1) či podobizňou Adolfa Hitlera. Žiaci na základných či stredných školách používaním tejto najznámejšej nacistickej symboliky preukazujú skôr nezrelosť, rebéliu či snahu zaujať, ako inklináciu k nenávisťnej ideológii, aj keď podobné prejavy samozrejme nemožno ignorovať. Faktom však je, že tvrdsie jadro neonacistov si je vedomé tlaku bezpečnostných zložiek či verejnosti a zjavnej nacistickej symbolike sa vyhýbajú. Skôr ako hákový kríž v rôznych variáciách si vytetujú nemeckého vojaka (obr. č. 2), čierne slnko (obr. č. 3) alebo symboly, ktoré majú okrem extrémistického aj iné významy, resp. sa používajú aj v inom prostredí. Často sa tak v rôznych formách objavuje železný kríž (obr. č. 4) či smrtilhľav (obr. č. 5), prípadne rôzne obmeny pôvodných nacistických symbolov, ktoré už nie sú preukázateľne extrémistické (box č. 1).

Obr. č. 1 *Schutzstaffel* (ochranné oddiely), známe ako SS, boli paramilitárnou skupinou Hitlerovej strany NSDAP (Národnosocialistická nemecká robotnícka strana). Po upevnení vlády NSDAP boli najvýznamnejšou bezpečnostnou zložkou v nacistickom Nemecku, ktorá riadila okrem iného aj nemeckú políciu či spravodajské služby. Jednou z úloh SS bolo uplatňovanie rasovej politiky, pričom samotní členovia SS boli považovaní za elitných bojovníkov árijskej rasy. Do kompetencie SS postupne prešla aj správa koncentračných táborov. Znak SS pozostáva z dvoch Sig-rún. Okrem znaku SS sa môžeme u súčasných neonacistov často stretnúť aj s mottom SS - *Meine Ehre heisst Treue* (Mojou cťou je vernosť).

Obr. č. 3 Čierne slnko (*Schwarze Sonne*) je obľúbeným symbolom neonacistov, možno kvôli tvaru pripomínajúcim svastiku zloženú z 12 Sig-rún. Zatiaľ nie je známe, aký význam mu prisudzovali samotní nacisti, a to napriek tomu, že rovnaký symbol sa nachádza na podlahe siene v severnej veži zámku Wewelsburg, ktorý slúžil organizácii SS a jej ríšskemu vodcovi Heinrichovi Himmlerovi. Niekedy sa symbol spája so satanizmom či ezoterikou.

Obr. č. 4 Železný kríž (bez svastiky uprostred) je jeden zo symbolov, ktorý nie je výlučne spojený s neonacistickým prostredím. Veľmi často sa objavuje aj v rámci motorkárskych skupín na Slovensku. Už od roku 1813 Železným krížom vyznamenával hrdinských vojakov pruský kráľ Friedrich Wilhelm III. (Mareš, 2006). V súčasnosti je stále znakom nemeckého letectva Luftwaffe. Vo všeobecnosti predstavuje symbol hrdinstva a prestíže. V kombinácii s nacistickým hákovým krížom (na obrázku) však predstavuje extrémistický symbol.

Obr. č. 5 Smrtihlav (lebka s kosťami) sa v rôznych podobách používa už niekoľko storočí, najmä v súvislosti s vojnou, kedy je smrť každodenným javom. Od roku 1934 sa stal vo svojej špecifickej podobe (na obrázku) jedným z hlavných symbolov SS, ktorí nosili príslušníci SS na čele vojenských čiapok, resp. brigádírkach. Strážne jednotky SS, zodpovedné za bezpečnosť v koncentračných táboroch, umiestňovali tento znak aj na pravý golier. Zaujímavý prípad registrujeme v Českej republike, kde si brnianski chuligáni vybrali Totenkopf do ich loga. Neskôr z neho odstránili kosti, pravdepodobne z obavy, že budú obvinení z trestných činov extrémizmu. Keďže však Totenkopf, ako symbol smrti, v súčasnosti nie je previazaný len s neonacistickou scénou, je potrebné jeho použitie posudzovať v situačnom kontexte.

Obr. č. 4
Nacistický
Železný kríž
(Iron cross)

Obr. č. 5
Smrtihlav
(Totenkopf)

Box č. 1: Použitie svastiky v pravicovo-extrémistickom prostredí

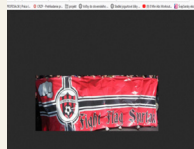
Vlajka NSDAP

Sonnenrad

**Bojová vlajka
Tretej ríše**

**Vlajka chul.
jadra Spartaku
Trnava**

Zlatý úsvit

Strana Švédov

Pravotočivá čierna svastika umiestnená v bielom kruhu na červenej podklade sa v roku 1920 stala symbolom Národnosocialistickej nemeckej robotníckej strany (skr. NSDAP) a po prevzatí moci Hitlerom bola v rokoch 1935 - 1945 aj štátnou vlajkou nacistického Nemecka. Zvolenými farbami –bielou, čiernou a červenou podľa Mareša (2006) nacisti historicky nadviazali na druhú, tzv. Bismarckovú ríšu 1871 – 1918. Adolf Hitler sa podľa jeho slov bielou farbou prihlásil k nacionalizmu a červenou k socialistickým myšlienkam, obom ideologickým zdrojom nacionálneho socializmu. Červená farba však môže symbolizovať aj pokrvný zväzok alebo revolúciu.

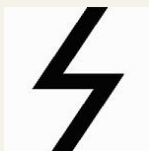
Svastika však nie je pôvodným nacistickým symbolom, už od staroveku je totiž známy v mnohých, aj európskych, kultúrach. Vo východných náboženstvách svastika znázorňovala slnko a symbolizovala evolúciu (hinduizmus) či osvietenie (budhizmus) a vo všeobecnosti predstavuje symbol šťastia a úspechu. Niekedy sa v súčasnom neonacistickom prostredí používa okrem svastiky aj slnečný kruh (*Sonnenrad*), zobrazený na druhom obrázku, ktorý však tiež nie je pôvodným (neo)nacistickým symbolom.

Bojová vlajka Tretej ríše, používanej v rokoch 1935 – 1945, inšpirovala chuligánske jadro Spartaku Trnava, keď pri tvorbe vlastnej vlajky zachovali základnú štruktúru tej nacistickej, len nahradili nacistické symboly klubovými. Vlajku tiež nazvali bojovou vlajkou.

Mnoho pravicovo-extrémistických organizácií pozmeňuje podobu hákového kríža, aby sa vyhli obvineniam z podpory nenávistných ideológií a zásahom štátnych orgánov. Na prvom obrázku je logo švédskej neonacistickej politickej strany „Strana Švédov“, druhý obrázok znázorňuje logo gréckej extrémne pravicovej strany Zlatý úsvit, podľa ktorej ich symbol predstavuje grécky staroveký ornament (meander).

Germánska mytológia (runové písmo, bohovia, legendy)

Box č. 2. Germánska mytológia (runové písmo, bohovia, legendy)

Sig-runa

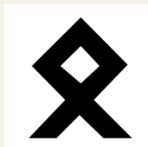
Leben-runa

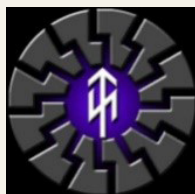
Tod-runa

Tyr-runa

Odal-runy

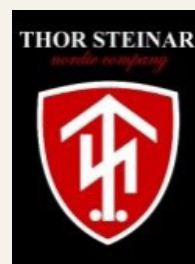

Thule Seminar

Hagal-runa

Medzi pravicovými extrémistami je veľmi obľúbené aj runové písmo (box č. 2) alebo podobizne bohov a predmetov zo severskej mytológie. Odkaz na germánsku, resp. severskú mytológiu či paganizmus nie je nevyhnutne prejavom sympatie k nenávisným ideológiám alebo totalitným hnutiam, verejnosť je však najmä na používanie runového písma citlivá. To dokazuje aj prípad z roku 2018, kedy nórski lyžiarci predstavili oficiálne oblečenie pre olympijský tím, pričom na svetri boli zobrazené dve runy (runa života a runa boha vojny Tyra). Po kritike verejnosti niektorí lyžiarci odmietli oficiálne oblečenie nosiť.

Thor Steinar

Jedným z hlavných dôvodov, prečo súčasní neonacisti využívajú pri prezentovaní svojich extrémistických postojov runové písmo (*Fulthark*), je obľuba tohto písma a všeobecne germánskej mytológie vedením SS, konkrétne ríšskym vodcom SS Heinrichom Himmlerom. Jeho snahou bolo nájsť väzby nacistov na starogermánske korene a nordickú rasu, kvôli čomu dokonca vytvoril výskumný ústav SS *Ahnenerbe*. Neonacisti mimo Nemecka zasa vidia v germánskej, resp. severskej mytológii odkaz na árijskú jednotu a bielu rasu.

Samotné runové písmo nie je extrémistickou symbolikou, extrémisti ho však používajú pomerne často. Najčastejšie sa môžeme stretnúť s nasledovnými:

Sig-runa (*sowilo*) označovala v pôvodných starogermánskych prameňoch slnko, v nemeckej nacistickej koncepcii symbolizovala víťazstvo (*Sieg*) a silu. Verejnosti je známa najmä verzia s dvoma Sig-runami (𐌺𐌿), ktorú ako znak používali paramilitárne jednotky

NSDAP „*Schutzstaffel*“ (SS). Kvôli podobnosti Sig-runy s bleskom (označovacia elektrotechnická značka) nazývajú príslušníkov SS jednotiek v skrytom význame tiež ako „elektrikárov“.

Odal-runu (*Othala*) u starých Germánov symbolizovala vlasť, resp. dedičstvo. Podľa Chmelíka (2002) tiež príbuzenstvo a rodinu. Z toho možno odvodiť, že Odal-runu poukazuje na exkluzívny pôvod, resp. status. Používali sa dve varianty, so zahnutými ramenami v dolnej časti a bez nich (viď obrázky). V nacistickom režime bola Odal-runu symbolom Hlavného rasového a osídľovacieho úradu SS či divízie SS (prvý obrázok). V nedávnej minulosti bola symbolom juhoafrického neonacistického a rasistického Bieleho oslobodeneckého hnutia (*Blanke Bevrydingsbeweging*). Vzhľadom na uvedené môže byť dôvodom obľuby odal-runy medzi extrémistami prihlásenie sa k nacistickému dedičstvu alebo podpora rasistickej politiky v nacistickom Nemecku. Mimo neonacistickej scény sa používa len zriedka.

Leben-runu (prvý obrázok) je runou života, tiež označovaná ako strom života. Úrady SS tento symbol využívali pri uvádzaní dátumu narodenia. Leben-runu bola tiež symbolom organizácie, resp. nacistického programu *Lebensborn*, ktorým nacisti zvyšovali počet rasovo čistých bielych detí prostredníctvom uplatňovania rasovej politiky (tzv. eugenika). Tod-runu (druhý obrázok) je runou smrti. Tiež ju používali úrady SS v rámci svojej evidencie, v tomto prípade však pri úmrtiach (ekvivalent krížika, ktorý používame na Slovensku).

Tyr-runu (*Teiwaz*) je runou boha vojny Týr, v nacizme symbolizovala boj, a podľa Chmelíka (2002) aj vodcovstvo v bitke. Symbol používa aj módna značka ThorSteinar (druhý obrázok), obviňovaná z prepojenia s extrémistickou scénou, a pravicovo-extrémistické intelektuálne zoskupenie Thule seminár (tretí obrázok), obe v kombinácii so Sig-runou, pravdepodobne kvôli začiatočným písmenám ich názvu „T“ a „S“. Po miernom pootočení je možné v rámci ich loga identifikovať aj dve Sig-runy (symbol SS), nie je však jasné, či to bol pôvodný zámer tvorcov loga.

Hagal-runu je zaujímavá najmä preto, že označuje vernosť, čo nielen v nacizme, ale aj v neonacistickom prostredí symbolizuje vernosť a lojalitu národnosocialistickej myšlienke. Objavovala sa pri svadobných obradoch príslušníkov a bola jeden zo štyroch symbolov na SS prstene cti, tzv. prsteň so smrtihlavom. SS prsteň cti bol osobným darom Heinricha Himmlera vybraným príslušníkom SS. Získalo ho približne 5000 príslušníkov SS, ktorí museli splniť určité podmienky k jeho získaniu (napr. slúžiť viac ako tri roky v jednotkách SS alebo absolvovať SS dôstojnícku školu).

Okrem runového písma sa z germánskej a severskej mytológie medzi súčasnými pravicovými extrémistami objavuje kladivo boha hromu Thora⁴ (*Mjölhnir*) (obr. č. 6). V mytologickom svete má kladivo schopnosť bleskov (Anti-Defamation League, 2019). Hoci nacisti tento symbol nepoužívali, v súčasnosti je medzi pravicovými extrémistami, najmä vo forme privesku alebo tetovania, veľmi populárny. Avšak, vzhľadom na popularitu severskej mytológie v súčasnej kinematografii je nutné počítať s tým, že Thorovo kladivo sa objaví aj v neextrémistickom prostredí. V tejto súvislosti je preto vhodné si všimnúť, či symbol Thorovho kladiva nie je kombinovaný s inými symbolmi, napr. hákovým krížom (obr. č. 6). V takej verzii ho už možno považovať za extrémistický symbol.

Zobrazenia boha hromu Thora často sprevádzajú aj odkazy na najvyššieho boha Odina, resp. Wotana⁵ (v germánskej verzii), ktorý spolu s inými bohmi (napr. Thor alebo Týr) predstavuje symbol bojovníka. Oblúbený je najmä ako motív tetovania alebo oblečenia. Na oblečení pravicových extrémistov sa tiež často objavuje aj slovo Walhalla, resp. Valhalla (obr. č. 7). Toto heslo odkazuje na sieň padlých bojovníkov v mytologickom príbehu o konci sveta, resp. konečnom boji všetkých bohov (tzv. *Ragnarök*). Vojaci nemeckej armády počas druhej svetovej vojny verili, že ak položia život za árijskú rasu, resp. národnosocialistickú myšlienku, môžu sa dostať do Valhally. Podobné predstavy však registrujeme aj v súčasnom neonacistickom hnutí, keď napríklad známa pravicovo-extrémistická hudobná skupina No remorse v skladbe „Seeyou in Valhalla!“ spomína hrdinských skinhedov, ktorí po boji s komunistami zahynú a dostanú sa tak do Valhally v Asgarde (Asgard - domov bohov).

Šifry, heslá a symbolika čísel ako pravicovo-extrémistická symbolika

Vzhľadom k tomu, že bezpečnostné zložky postupne odhaľujú neustále sa meniace symboly

4 Thor je tiež označovaný za boha blesku, dažďa a plodnosti alebo strážcu a vykonávateľa spravodlivosti.

5 W.O.T.A.N je tiež skratka pre Will Of The Aryan Nation, ktorú používal David Lane, jeden z najznámejších neonacistov a zakladateľ tzv. wotанизmu.

Obr. č. 6
Thorovo kladivo

Obr. č. 7
Tričko
s motívom
„Valhalla“

Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

v rámci pravicovo-extrémistického prostredia, pravicoví extrémisti často reagujú používaním symboliky čísel alebo modifikáciou pôvodných extrémistických hesiel. Šifrujú tak nacistické heslá či mená osobností, ktorých propagácia je vo väčšine krajín trestná. Polícii a súdom sa pomerne ťažko dokazuje, že jednotlivец použil konkrétne číslo so zámerom propagovať nenávisťnú ideológiu, resp. prejavovať sympatiu k totalitnému hnutiu. Z neonacistického prostredia sú najznámejšie čísla 88 a 18, ktoré bývajú bežnou súčasťou názvov hudobných skupín (napr. Conflict88, Círhóza88) či mien (tzv. nickov) v internetových diskusiách. Čísla označujú konkrétne písmeno abecedy, a keďže ôsmym písmenom je H, 88 znamená pozdrav *Heil Hitler!*. Týmto číslom neonacisti často ukončujú vzájomnú komunikáciu. Podľa toho istého kódu predstavuje číslo 18 meno nacistického vodcu Adolfa Hitlera. Známe je tiež číslo 14, ktoré označuje 14 slov amerického neonacistu a člena rasistickej organizácie Ku Klux Klan Davida Laneho *My musíme zabezpečiť existenciu našich ľudí a budúcnosť bielych detí*⁶. Najčastejšie sa v neonacistickom prostredí objavuje kombinácia čísel 14 a 88. Práve toto číslo v roku 2017 použil predseda strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko Marian Kotleba, keď odovzdával rodinám v núdzi šek v hodnote 1488,- EUR. V súčasnosti je preto obvinený z prečinu prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd. Ako však už bolo spomenuté vyššie, súd bude musieť dokázať úmysel Kotlebu propagovať nenávisťnú ideológiu, resp. prejavovať sympatie k totalitnému hnutiu, čo nie je jednoduché, najmä vzhľadom na zlepšujúcu sa právnu gramotnosť extrémistov, schopných pohybovať sa na hrane zákona a využívať rôzne právne úskoky.

64

Okrem spomínaných číselných šifier sa vo verejnom priestore objavujú aj mierne pozmenené heslá a slogany pochádzajúce z čias nacistického Nemecka, ako napríklad heslo *Sportmachtfrei*, inšpirované nemeckým nápisom *Arbeit macht Frei* z koncentračného tábora v Osvienčime. Názov skladby *Jeden národ, jeden hlas* slovenského nacionalistického pesničkára a kandidáta na europoslanca za stranu K-ESNS Ondreja Ďuricu zasa pripomína ústredné motto nacistického režimu *Jeden národ, jedna ríša, jeden vodca (Ein Volk, ein Reich, ein Führer)*.

Nenacistická pravicovo - extrémistická symbolika – symbolika rasistických extrémistov

Pravicový extrémizmus sa až do 60. rokov 20. storočia stotožňoval s národným socializmom či fašizmom (Hainsworth, 2008). V súčasnosti to však už neplatí, hoci odstup nenacistických či nefašistických alternatív od pôvodných totalitných ideológií a režimov je často minimálny. Pozorovať je to možné na príklade najznámejšej medzinárodnej neonacistickej organizácie *Blood&Honour*, ktorá mala svoju pobočku a sympatizantov aj na Slovensku.

6 V origináli ako We must secure the existence of our people and future for white children.

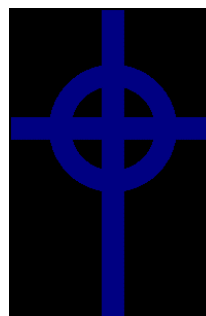
Organizácia sa síce názvom (anglický ekvivalent nacistického sloganu *Blut und Ehre*) hlási k dedičstvu nacistického Nemecka, silný dôraz však kladie aj na boj za bielu rasu a proti komunizmu. Jej logo *triskele* (tzv. trojnožka) (obr. č. 8), môžeme v mierne odlišnom prevedení identifikovať ako symbol jednej z divízií SS, ale vzhľadom na časovú os predpokladáme, že Brit Ian Stuart Donaldson, zakladateľ organizácie a jeden zo symbolov neonacistického hnutia, bol skôr inšpirovaný juhoafrickým *Afrikánskym hnutím odporu* (*Afrikaner Weerstandsbeweging*, skratka AWB). Cieľom tejto belošskej rasistickej organizácie je bojovať proti černoškému hnutiu v Juhoafrickej republike a Africkému národnému kongresu, ktorý je organizáciou AWB stotožňovaný s komunistami. Hnutie považuje trojnožku (*triskele*) za symbol 3 sedmičiek, ktoré svojou silou porážajú číslo 666, vnímané ako protikresťanské (AWB, 2019). Triskele s názvom Blood&Honour (obr. č. 8) je bezpochyby extrémistickým symbolom, samotná “trojnožka” v rôznych prevedeniach sa však používa pomerne často aj na neextrémistickej scéne, napr. medzi okultistami alebo ako erb niektorých politických celkov či logo firiem.

Snáď najpopulárnejším nenacistickým symbolom medzi pravicovými extrémistami je keltský kríž, reprezentujúci prevažne rasistickú vetvu extrémistov - priaznivcov *bielej nadvlády* (tzv. *white supremacists*). Keltský kríž bol kresťanmi používaný už v prvom tisícročí najmä na území dnešného Írska a Veľkej Británie. Dodnes je možné ho nájsť ako súčasť historických a kultúrnych pamiatok (napr. veľké kamenné kríže z 9. storočia). Pôvodnú verziu keltského kríža tvorí kríž s vertikálnym ramenom dlhším ako horizontálnym, čo je zaužívaná podoba aj pre naše kultúrne prostredie (obr. č.9/1). Rasistickí skinheadi však využívajú takmer výlučne keltský kruhový kríž, často aj s nápisom *White pride world wide* (Biela hrdosť po celom svete) alebo *White power* (Biela sila) (obr. č. 9/2). V týchto prevedeniach ich pokojne môžeme považovať za extrémistický symbol, rovnako ako heslo *Whitepower* so zovretou „árijskou“ päťou (obr. č. 9/3)⁷. Do tejto množiny originálnych symbolov

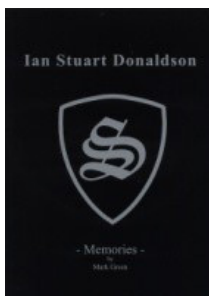
7 Aj v tomto prípade platí, že vo všeobecnosti zovretá päť nesymbolizuje pravicový extrémizmus. Je totiž využívaná nielen pravicovými či ľavicovými extrémistami,

Obrázok č. 8
Logo
Blood&Honour
so symbolom
triskele

Obr. č. 9
Keltský kríž
a symboly
rasistických
extrémistov –
white power

Obr. č. 10 Ian Stuart Donaldson a začiatkové písmeno „S“ z názvu skupiny Skrewdriver

66

Obr. č. 11 Symbol Ku-Klux-Klan

Obr. č. 12 Vlajka Konfederácie (tzv. Rebel flag)

pravicových extrémistov zaraďujeme tiež podobu Iana Stuarta Donaldsona, patriaceho medzi popredných členov rasistických a nacistických skinhedov vo svete. Jeho podoba sa často objavuje ako motív na oblečení a tetovaniach (obr. č. 10/1). Na rôznych materiáloch pravicovo - extrémistickej scény je tiež možné nájsť písmeno „S“ v staroanglickom fonte (S), odkazujúce na hudobnú skupinu Skrewdriver (obr. č. 10/2), ktorú v roku 1976 zakladal práve Ian Stuart Donaldson.

Hoci Ian Stuart Donaldson žil a pôsobil vo Veľkej Británii, myšlienka nadradenosti bielej rasy má dlhoročnú a silnú podporu najmä medzi extrémistami v Spojených štátoch amerických. V rámci organizácii a hnutí amerických rasistov okrem vyššie uvedených symbolov rozpoznávame aj symbol Ku Klux Klanu, protestantskej rasistickej organizácie (obr. č. 11) a vlajku Konfederácie, ktorou rasisti reagujú na vojnu Juhu proti Severu v rokoch 1861 – 1865 (občianska vojna v USA). Sympatie k Juhu (štátom Konfederácie) pramenia z toho, že tieto krajiny podporovali otroctvo, založené na rasovej nerovnosti ľudí, resp. nadradenosti bielej rasy. Vlajka Konfederácie (tzv. Rebel flag) však sama o sebe nie je extrémistickým symbolom. Na Slovensku je pomerne často viditeľná v prostredí hudby (klasický rock), ale tiež medzi rasistickými skinheadmi, ktorí si ju našívajú na odev. Symbol Ku Klux Klanu je v slovenských podmienkach takmer neznámy, avšak z mnohých stretnutí s mladými ľuďmi je zrejmé, že samotnú organizáciu poznajú (aj kvôli špecifického bielu odevu s kapucňou) a mnohí s ňou aj spontánne sympatizujú.

V neposlednom rade, symbolika pravicových extrémistov často znázorňuje ich boj s ľavicovými protivníkmi, liberálmi či dokonca moslimami. Ľavica je spoločným nepriateľom jednak neonacistov a tiež bielych rasistov⁸. Veľmi často je tak možné medzi mládežou (napr. aj medzi futbalovými chuligánmi) zaregistrovať heslo *Good Night Left Side* (Dobrá noc, ľavica), ktorá reaguje na rovnaký symbol antifašistov,

ale rovnako symbolizuje aj demokratický boj proti rasizmu. V prípade pravicového extrémizmu je však táto päť označovaná prívlastkom árijská.

8 V rámci rasistickej hudobnej scény sa tiež vyprofilovala hudobná platforma *rock against communism* (rock proti komunizmu).

avšak s textom opačného významu - *Good Night White Pride* (Dobrá noc, biela pýcha). Ako vidieť na obrázku č. 13/1, symbol má agresívny charakter, keď vyzýva k násilnej konfrontácii s protivníkom. Druhý obrázok v poradí znázorňuje odpor ku kultúrnym marxistom, aktuálnemu nepriateľovi krajne pravicovej scény, pričom za kultúrnych marxistov považujú nielen ľavicu, ale tiež stúpcov liberalizmu (ako napr. ľudí bojujúcich za práva sexuálnych či etnických menšín a rodovú rovnosť). Veľmi sporadicky sme zaznamenali tiež grafické vyjadrenie odporu k islamu, resp. moslimom v podobe prečiarknutej mešity (obr. č. 13/3). Samotný symbol však nemožno automaticky považovať za prejav extrémizmu či nenávisť voči príslušníkom tejto náboženskej skupiny, často totiž vyjadruje len negatívne stanovisko k stavbe mešít či prenikania cudzej kultúry do nášho priestoru, ako dôsledok stereotypného vnímania islamu či moslimov domácim obyvateľstvom. Akokoľvek, heslá a symboly proti islamu a Islamskému štátu sú v posledných rokoch najmä na západoeurópskej krajne pravicovej scéne čoraz populárnejšie a je len otázka času, kedy sa rozšíria aj do našej krajiny.

Obr. č. 13
Symboly proti
ideovým ne-
priateľom

Špecifiká pravicovo-extrémistickej symboliky na Slovensku

Doteraz uvedené symboly sú spoločné pre pravicových extrémistov naprieč krajinami, pričom slovenskí aktivisti ich len kopírujú a zavádzajú do svojej neverbálnej komunikácie. Pravicový extrémizmus na Slovensku má však prirodzene aj svoje kultúrne a historické špecifiká, ktoré sa premietajú aj do používania špecifickej symboliky. Väčšina pravicových radikálov (ultranacionalistov či neoľudákov) a extrémistov glorifikuje vojnový Slovenský štát, resp. republiku v rokoch 1939 – 1945 a jej prezidenta Jozefa Tisa. V súčasnosti medzi právnikmi a sudcami neexistuje jednoznačná zhoda v otázke, či je možné jednotlivé symboly organizácii podriadených vtedajšej vláde (napr. Hlinkova garda, resp. Hlinkova mládež) považovať za extrémistické. Hoci sa vo všeobecnosti režim vojnovej Slovenskej republiky považuje za totalitný režim a prejav sympatie k nemu je trestný, Kušnier (2017) vo svojej analýze pozdravu Na stráž! vysvetľuje, že je potrebné vyhodnocovať jednotlivé

Obr. č 14
Logo Hlinkovej gardy

Obr. č. 15
Zmena loga politickej strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko

68

Obr. č. 16
Kolovrat (Slovanský odpor)

organizácie a ich štruktúry do istej miery autonómne od vedenia vtedajšieho politického totalitného zriadenia. Napríklad, v samotnej organizácii Hlinkova garda (jej logo je na obr. č. 14) boli problematické najmä Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy (PO HG), ktoré „boli koncom II. svetovej vojny nasadené do policajno-vojenských akcií po boku nemeckej brannej moci proti vojenským a civilným cieľom na území Slovenskej republiky“ (ÚPN, 2019). Prejav sympatie k PO HG tak vzhľadom na ich pôsobenie pomerne jasne napĺňa skutkovú podstatu trestného činu extrémizmu. Z právno-aplikačnej praxe na Slovensku však vyplýva, že pre viacerých sudcov nebol samotný pozdrav Hlinkovej gardy *Na stráž!* trestným činom (Rozsudok 5Tdo/51/2017, 2018). Stačilo, že obvinený pri pozdrave nezdvíhal ruku presne tak, ako kedysi gardisti a zároveň argumentoval sympatiou k telovýchovnému spolku Sokol, resp. katolíckym skautom, ktorí tento pozdrav používali ešte skôr ako predstavitelia Slovenského štátu. Rovnoramenný dvojkríž, ktorý bol symbolom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Hlinkovej gardy, resp. Hlinkovej mládeže, tiež už niekoľko rokov beztrestne používa krajne pravicová organizácia Slovenská pospolitosť či parlamentná strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. Politická strana však v roku 2018 symbol rovnoramenného dvojkríža nahradila dvojkrížom štátneho znaku (pozri obr. č. 15).⁹

V školskom prostredí je však potrebné na symboly a prejavy z obdobia vojnovnej Slovenskej republiky reagovať, bez ohľadu na to, ako ich posudzujú vyšetrovatelia, prokurátori či sudcovia. Je totiž pravdepodobné, že pozdrav *Na stráž!* žiaci používajú skôr z dôvodu sympatie s vojnovou Slovenskou republikou, ako s telovýchovným spolkom Sokol, resp. Ústredím slovenských katolíckych skautov z medzivojnového

9 K-ESNS vysvetľuje zmenu loga ako snahu dištancovať sa od spájania s nenávistnými ideológiami, ktoré ich pred verejnosťou diskredituje. Pravdepodobnou motiváciou k zmene je však aj obava strany, že bude rozpustená z dôvodu nesúlady jej programu a činnosti s Ústavou Slovenskej republiky. V roku 2017 bol totiž na Najvyšší súd podaný návrh generálneho prokurátora J. Čížnára na rozpustenie K-ESNS. Správny senát Najvyššieho súdu v apríli 2019 tento návrh neakceptoval a stranu nerozpustil, keď podľa súdu generálny prokurátor neunesol dôkazné bremeno.

obdobia, na ktoré sa odvolávajú extrémisti pri svojej obhajobe. Navyše, ak žiak detailne pozná symboliku vojnovnej Slovenskej republiky, je to pre vyučujúceho signál, že sa podobným témam vo voľnom čase venuje a je tak potenciálnou obeťou radikalizácie, postupne si osvojujúcou čoraz vyhranejšie názory. Ak totiž berieme do úvahy efektívne mobilizačné stratégie extrémistov či množstvo pochybného obsahu na internete, nie je vhodné tieto signály podceňovať.

Moderný trend v pravicovo-extrémistickej symbolike na Slovensku – slovenská symbolika

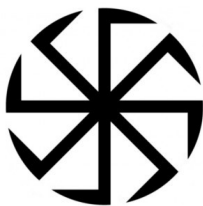
Popri symbolike vojnovnej Slovenskej republiky sa približne od roku 2014 na krajne pravicovej scéne začínajú vo väčšej miere objavovať aj slovanské symboly. Dôvodov je viac, primárne sa však jednotliví aktéri (nie však nevyhnutne iba extrémisti¹⁰) snažia osloviť ľudí, ktorí vplyvom geopolitickej situácie v posledných rokoch chápu slovenskú identitu vo väzbe na slovanstvo, resp. panslavizmus.

Mnohí sympatizanti krajne pravicovej a ľavicovej sféry tak v posledných rokoch vo väčšej miere propagujú myšlienku slovanskej vzájomnosti, aj keď u nich často absentuje zhoda ohľadne tej „správnej“ koncepcie¹¹. Na druhej strane, početná skupina jednotlivcov pravicovo-extrémistického prostredia predmetnú symboliku obľubujú len preto, že je veľmi podobná tej nacistickej a nespájajú ju tak s myšlienkami panslavizmu alebo slovanstva.

Vo všeobecnosti však platí, že samotná slovanská symbolika nie je extrémistickým materiálom. Rovnako ako pri iných symboloch prevzatých extrémistickou scénou, aj v prípade slovanskej symboliky to závisí na kontexte, v ktorom bola použitá, a tiež od toho, či konkrétny symbol nie je doplnený inými znakmi, ktoré spolu vytvárajú špecifický prejav s extrémistickým alebo agresívnym obsahom. Napríklad, v jednom slovenskom internetovom obchode mali v ponuke tričko s kolovratom, ktorý je prekrížený dlhým nožom a samopalom (obr. č. 16). V inom prípade je symbol Perúnovej hviezdy kombinovaný s boxerom, pomôckou pre boj zblízka. Význam symbolov by mal preto posúdiť znalec na predmetnú problematiku, ktorého osloví vyšetrovateľ, prokurátor alebo sudca, pričom posledne menovaný zároveň rozhodne aj o úmysle obvineného rozširovať extrémistický materiál alebo podnecovať násilie, čo je dôležitou podmienkou jeho odsúdenia. Dote-

10 Téma slovanstva je prítomná aj v neextrémistickom prostredí, napr. ako predmet obchodu, keď sú v predaji produkty so slovanskými motívmi bez hlbšej väzby na konkrétnu ideológiu alebo koncepciu z ľavicového či pravicového spektra. Sú totiž internetové obchody, kde sa predáva tričko so slovanským kolovratom spolu s tričkom ČSSR odkazujúce na socialistický režim pred rokom 1989, čo naznačuje, že majiteľa obchodu skôr motivuje zisk z predaja, ako príslušnosť ku konkrétnej nenávisťnej ideológii alebo totalitnému hnutiu.

11 Napríklad, v rámci pravicovo-extrémistickej scény existujú rôzne pohľady na rusko-ukrajinský konflikt, a tak časť aktivistov nesúhlasí s koncepciou slovanstva, v ktorej dominuje Rusko a uprednostňujú iné koncepcie.

Obr. č. 17
Kolovrat

Obr. č. 18
Kolovrat,
symbol Kračúna

Obr. č. 19
Znak používaný
Rebornom

rajšia právno-aplikačná prax na Slovensku ukazuje, že medzi sudcami často nedochádza k zhode o povahe symbolu a úmysle obvineného. Trend v tejto oblasti však naznačí rok 2019, kedy bude Špecializovaný trestný súd rozhodovať o vine 6 osôb, ktoré boli obvinené z trestných činov extrémizmu práve kvôli slovanským a germánskym symbolom, ktoré predávali alebo voľne šírili.

Najčastejšie používaným slovanským symbolom v rámci krajne pravicového prostredia je osemramenný slnečný kolovrat (obr. č. 17), nazývaný tiež kolovrat boha Svaroga. Rovnako ako mnohé iné svastiky, aj slnečný kolovrat predstavuje slnko. V slovanskej mytológii kolovrat môže symbolizovať kolobeh života, víťazstvo zimy nad letom či striedanie vlády Moreny (staroslovanská bohyňa zimy a smrti) a Vesny (staroslovanská bohyňa jari a života) (Kalendová, 2015). V tejto súvislosti sa preto slnečný kolovrat, ale väčšinou s ramenami otočenými doľava, používal ako symbol osláv sviatku zimného slnovratu (tzv. Kračún) (obr. č. 18)¹².

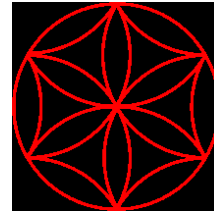
Stojí za pozornosť, že z viac ako 100 známych slovanských symbolov sa v rámci extrémistickej scény najčastejšie objavuje práve slnečný kolovrat, a to napriek tomu, že tento symbol len veľmi zriedka nachádzame vyobrazený na zachovaných historických predmetoch. Zväčša sa používa kolovrat v čiernej farbe, pričom ramená smerujú väčšinou proti slnku (zľava doprava). Je otázne, či tento konkrétny typ kolovratu bol extrémistickou scénou zvolený zámerne, ale vzhľadom na nejasnosti ohľadne jeho významu v odbornej aj laickej verejnosti sa skôr domnievame, že pôvodný slovanský význam rôznych svastík, resp. kolovratov nehral pri rozhodovaní o type kolovratu úlohu. Skôr zarezovala podobnosť so známejšou svastikou, či už hákovým križom alebo inými slnečnými kolesami (napr. s *triskele*). Zasnávenejšia

12 Význam kolovratu závisí od farieb a smeru pohybu ramien. Ak kolovrat smeruje sprava doľava, je symbolom zrodzenia a obnovenia. V červenom prevedení sa nazýva tiež Koľadník a dáva mužom silu k tvorivej práci a k bitke s nepriateľom. Význam kolovratu smerujúcemu zľava doprava nie je jasný. Jeden zdroj hovorí o symbole umierania a ničenia, iný zdroj tento typ kolovratu v červenom prevedení nazýva Ladinec a označuje lásku, harmóniu a šťastie v rodine.

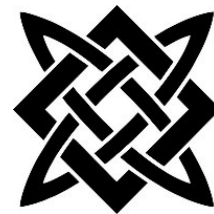
časť slovenskej extrémistickej scény dokonca môže byť inšpirovaná ruskou neonacistickou skupinou Kolovrat alebo paramilitárnou skupinou Rusich, tvorenou primárne neonacistami z Ruska a zahraničia, ktorá až do roku 2015 operovala v Donbase (Unian, 2017). Logom Batalionu Rusich je kolovrat v otočení, ktoré zväčša používa aj slovenská extrémistická scéna.¹³

Slnčný kolovrat je v rámci slovenskej extrémistickej scény častým motívom oblečenia a tiež tetovania, pričom je mnoho krát umiestňovaný na lakeť, čím v neonacistických (skinhedských) kruhoch nahradil kedysi populárnu pavučinu. Kolovrat v kombinácii s čiernym slnkom (obr. č. 19) používa ako svoje logo aj slovenský spevák s umeleckým menom Reborn, ktorý bol v roku 2018 zadržaný Národnou kriminálnou agentúrou a obvinený z výroby a rozširovania extrémistických materiálov. Spolu s ním bol za rovnaký prečin zadržaný aj Jakub Škrabák, vodca Slovenskej pospolitosti a prevádzkovateľ internetového obchodu Zbojník, ktorý ponúka aj tovar so slovanskou tematikou. Dnes však druh tovaru so zreteľnými kolovratmi z ponuky vyradili, čo je pravdepodobne dôsledok trestného stíhania v tejto veci. Faktom však zostáva, že aktuálne až štyri z piatich internetových obchodov prepojených na extrémistické prostredie ponúka tovar so slovanskou symbolikou, pričom najčastejším motívom je práve kolovrat v rôznych prevedeniach a súvislostiach.

Okrem často používaného kolovratu sa v rámci krajne pravicovej scény objavuje aj Perúnova hviezda (obr. č. 20), nazývaná tiež Svarga alebo Perúnov kvet, ktorá je síce v slovanskej mytológii najčastejšie používaným symbolom, avšak súčasná slovenská extrémistická scéna tento symbol používa len veľmi zriedka. Perúnova hviezda je bližšia skôr umierneným predstaviteľom krajnej pravice. Napríklad, aktuálne je vlajka s perúnovou hviezdou, vnímaná ako vlajka Slovanov, používaná občianskym združením Slavica, ktoré prostredníctvom rôznych memoránd a podujatí

Obr. č. 20
Perúnova
hviezda

Obr. č. 21
Symbol boha
Svaroga

.....
13 V tejto súvislosti je však potrebné poznamenať, že výrazná časť neonacistov na Slovensku sa v rusko-ukrajinskom konflikte prikláňa na stranu Ukrajiny, resp. podporujú ukrajinský neonacistický Batalion Azov, ktorý v konflikte stál proti skupine Rusich, preto je vhodné každý prípad použitia kontroverznej symboliky vyhodnocovať individuálne.

zdôrazňuje slovanskú vzájomnosť a zároveň sa vymedzuje proti Západu, jeho politike a hodnotám (Rusnák, 2018).¹⁴ V minulosti bol tento šesťlistok často vyrezávaný do nosných tráv dreveníc alebo na truhlice, aby chránil dom pre nečistými silami. Rovnako ako mnohé svastiky, aj Perúnova hviezda je slnečným symbolom a pre ľudí má údajne pozitívny význam - chráni pred ohňom, bleskom či búrkou, chráni pred zlom a nosí dobré veci. Podľa iných zdrojov je znakom odvahy a bojovníka, keďže boh Perún v čase vojny zastupuje vojakov (Kuzmišín, 2012).

Mimochodom, boh Perún je v slovanskej mytológii najmocnejším bohom, brat už spomínaného Svaroga¹⁵. Na Slovensku je známy aj pod menom Parom¹⁶ a pre vyznáčov paganizmu je bohom hromu a blesku, tzv. hromovládca. Rovnako ako severský boh Thor, aj Perún (Parom) mal ako svoju zbraň (nástroj) sekeru (tzv. Hromová sekera), ktorá sa však v krajne pravicovom prostredí v porovnaní s Thorovým kladivom objavuje len zriedka. Dá sa však predpokladať, že postupne sa bude používanie príveskov či tetovaní s motívom slovanských bohov a ich nástrojov (napr. Perúnova sekera alebo Svarogovo kladivo) v rámci krajne pravicovej scény rozširovať rovnako, ako to bolo v prípade severských symbolov.

Záverom tejto časti je vhodné pripomenúť, že okrem vyššie uvedených symbolov používa pravicovo-extrémistická scéna aj mnohé iné. Často registrujeme ako neverbálny prejav extrémizmu tiež nápisy s názvami extrémistických hudobných či politických skupín (napr. Skrewdriver, Cirhoza88, Krátky proces, Batalion Azov, Combat18, Blood&Honour, ...) alebo zobrazenia predstaviteľov súčasných extrémistov (napr. A. Breivik). Navyše, znova zdôrazňujeme, že hoci nám neverbálne prejavy môžu pomôcť k detekcii podozrivého správania študenta, je dôležité brať do úvahy aj to, že niektorí zradikalizovaní študenti sa snažia svoje postoje verejne neprezentovať, aby nevzbudzovali pozornosť okolia.

72

3.2.2. Extrémistická symbolika v krajne ľavicovom prostredí

Slovenské extrémne ľavicové prostredie má v porovnaní s pravicovým menšiu pozornosť verejnosti aj akademikov. Ministerstvo vnútra konštatuje, že ľavicový extrémizmus (či už v podobe komunistických, anarchistických či militantne antifašistických reprezentácií) nemá v porovnaní s pravicovým extrémizmom výraznú intenzitu a zastúpenie. Ich aktivity sú zriedkavé

¹⁴ Zakladateľ občianskeho združenia Slavica, Miloš Zverina, v roku 2019 kandiduje do Európskeho parlamentu za politickú stranu Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko.

¹⁵ Boh Svarog je nebeský kováč a boh nebies či ohňa. Zobrazovaný je často v podobe špecifického symbolu alebo s kladivom. Napríklad, v internetovom obchode kontroverznej slovenskej značky Odpor sa objavuje spolu s nápisom Svarog aj jeden z jeho symbolov (obr. č. 21).

¹⁶ Parom je tiež názov metal-folkovej skupiny, ktorej niektorí členovia patria do slovenskej neonacistickej scény.

a bezpečnostné riziko nižšie ako v prípade pravicovej alternatívy (MV SR, 2014). Faktom tiež je, že hoci medzi trestné činy extrémizmu patrí tiež prejav sympatie k ľavicovým totalitným hnutiam či ideológiám, polícia aj verejnosť má zníženú citlivosť voči týmto prejavom, čo platí aj v prípade používanej symboliky.¹⁷ V internetových obchodoch sú tak bežne dostupné tričká so symbolmi Sovietskeho zväzu, Lenina či Stalina, pričom komunistický symbol kosáka a kladiva (obr. č. 22) dodnes používajú v rámci propagácie aj mnohé súčasné ľavicovo-extrémistické združenia a politické strany. Tie sa síce oficiálne prezentujú ako demokratické, avšak ich vnímanie demokracie je rovnako ako v prípade pravicovo-extrémistickej alternatívy odlišné od všeobecne akceptovanej podoby demokracie.

Medzi najznámejší znak používaný ľavicovo-extrémistickou scénou patrí už spomínaný symbol kosáka a kladiva (obr. č. 22). Symbol označuje globálne komunistické, resp. revolučné hnutie. Od roku 1955 do 1991 bol spolu so päťcípou hviezdou súčasťou vlajky Sovietskeho zväzu. Znak tvorí prekrížený kosák a kladivo, čo symbolizuje jednotu priemyselných, resp. mestských robotníkov (tzv. proletariát) na jednej strane a roľníkov, predovšetkým pracujúcich na vidieku, na strane druhej. Symbol tak odkazuje na špecifickú koncepciu marxizmu-leninizmu. Vzhľadom na charakter vtedajšieho sovietskeho hospodárstva totiž Vladimír Iljič Lenin za revolučné sily považoval nielen robotníkov (ako Karl Marx), ale aj roľníkov. Symbol kosáka a kladiva prevzali mnohé komunistické strany vo svete s cieľom demonštrovať jednotu a silu komunistického hnutia a revolúcie, avšak v niektorých krajinách je zakázaný (napr. Ukrajina alebo Maďarsko). Na Slovensku sa nachádza na mnohých pamätníkoch z druhej svetovej vojny, označujúc tak Červenú armádu, ktorej vojaci zomierali v boji proti nacistickému Nemecku. Aj preto nie je explicitne zakázaný ako nenávisťný symbol a rovnako ako v prípade niektorých symbolov používaných pravicovými extrémistami, aj tu by sa mal posúdiť kontext, v ktorom bol použitý. Relevantné slovenské krajne ľavicové strany a občianske združenia, ako napríklad

Obr. č. 22
Symbol kosáka
a kladiva
v žltom-červenom
prevedení

Obr. č. 23
Červená
päťcípá hviezda

Obr. č. 24
Znak
anarchizmu
v červeno-čiernej
prevedení

.....
17 V podobnom duchu sa vyjadruje aj sudca Najvyššieho súdu JUDr. Klement v jednom z jeho rozsudkov (Rozsudok 5Tdo/51/2017, 2018)

Obr. č. 25
Znaky Antifašistickej akcie

Obr. č. 26
Ernesto Che Guevara – najznámejší motív na oblečení

Komunistická strana Slovenska, Vzдор – Strana práce či Front ľavicovej mládeže síce kosák a kladivo ako oficiálne logo nepoužívajú, napriek tomu sa pomerne často vyskytuje na rôznych propagačných materiáloch či straníckych vlajkách.

Ďalším často používaným symbolom v rámci krajne ľavicového prostredia je už spomínaná červená päťcípá hviezda (obr. č. 23), ktorá tiež predstavuje jeden zo symbolov komunizmu. Vysvetlení, prečo sa pri zobrazení hviezdy používa práve červená farba je mnoho, najčastejšie sa však červená farba už od Francúzskej revolúcie považuje za farbu revolúcie, resp. radikálnych zmien. Voľba päťcípovej hviezdy môže mať tiež viac dôvodov, spomína sa buď odkaz na 5 kontinentov, alebo spojenie piatich elementov, resp. sociálnych skupín v rámci socialistickej spoločnosti: armády, mládeže, inteligencie, proletariátu a roľníctva (Buffa, 2017)

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že samotná červená hviezda sa používala ešte skôr, ako si ju za symbol revolúcie vybrali predstavitelia neskoršieho Sovietskeho zväzu. Dodnes sa objavuje napríklad ako značka piva Heineken či amerického koncernu Texaco, hoci počas studenej vojny medzi USA a Sovietskym zväzom sa mnoho západných firiem vzdalo explicitného zobrazenia červenej hviezdy a nahradili ju inými farebnými verziami alebo úpravami, s cieľom nevzbudzovať podozrenie z podpory komunistického nepriateľa. Ako už bolo v tejto kapitole uvedené, napríklad v Maďarsku je v súčasnosti verejnú vyobrazenie červenej hviezdy trestným činom, bez zváženého kontextu použitia. Naopak, slovenský Trestný zákon (Zákon č. 300/2005 Zb.Z) symbol červenej hviezdy nezakazuje, pričom jeho použitie na verejnosti sa vyhodnocuje s prihliadnutím na konkrétnu situáciu a kontext.

Pedagogickí a sociálni pracovníci počas svojej praxe pravdepodobne zaznamenali aj kresbu písmena „A“ v kruhu (často v červeno-čiernej farbe, charakteristickej pre anarchizmus), čo predstavuje známy symbol anarchie, resp. anarchizmu (obr. č. 24). Tento znak môže byť v určitom kontexte vyhodnotený ako extrémistický symbol, keďže rôzne koncepcie anarchizmu vyzývajú k zrušeniu štátu a súčasného politického systému. Predstavitelia jeho militantných foriem vedú otvorený boj proti bezpečnostným

zložkám štátu, čo pozorujeme najmä v západných krajinách na demonštráciách proti globalizácii či kapitalizmu. Akokoľvek, symbol anarchie používa mládež skôr ako prejav príslušnosti k subkultúre „punk“, resp. punkovej hudobnej produkcii, pričom hlbší politický či ideologický motív absentuje. Tričká a prívesky s týmto symbolom sú už viac ako 10 rokov voľne dostupné v internetových obchodoch bez akýchkoľvek obmedzení orgánmi činných v trestnom konaní.

Pomerne často sa na verejnosti objavuje tiež znak Antifašistickej akcie (AFA) (obr. č. 25) ako symbol boja proti fašizmu a nacizmu. AFA, pomerne voľne organizovaná organizácia, je často zaradovaná medzi extrémistické subjekty, a to primárne z dvoch dôvodov. Po prvé, ich aktivity sú často militantné a narušujúce verejný poriadok, pričom primárne ide o útoky na ideových nepriateľov z pravicovo-extrémistického prostredia. Po druhé, jedna z variant Antifašistickej akcie, založená v 30. rokoch 20. storočia v Nemecku, bola tvorená najmä socialistickými, komunistickými či anarchistickými silami. Aj preto bola v znaku AFA zvolená čierna vlajka ako symbol anarchizmu a červená ako symbol socializmu resp. komunizmu. Už vtedy ich to vyčleňovalo na okraj politického spektra a dodnes to organizáciu v očiach časti verejnosti stigmatizuje. Druhý variant znaku AFA s tromi šípkami v kruhu sa používa najmä v Spojených štátoch amerických, pričom odkazuje na nemeckú organizáciu Železný front, ktorá sa vyhaňovala nielen voči fašizmu a monarchizmu, ale aj voči komunizmu, čím sa odlišovala od predtým spomínanej komunistickej, resp. anarchistickej alternatívy antifašistického odboja. V súčasnosti nie je možné jednoznačne určiť ideologické a politické smerovanie Antifašistickej akcie. Prítomnosť, resp. intenzita väzby na komunizmus či socializmus sa líši nielen v rámci krajín, ale diskusie o smerovaní akcie prebiehajú aj vo vnútri jednotlivých organizácií. A tak, aktuálnym problémom zostáva skôr násilný a protiprávny charakter niektorých ich aktivít, ako ideová náplň organizácie.

Záverom tejto časti je vhodné dodať, že rovnako ako v prípade pravicovo-extrémistickej alternatívy, aj ľavicoví radikáli a extrémisti využívajú v rámci propagácie symboly ideovo blízkych organizácií (napr. FARC – Revolučné ozbrojené sily Kolumbie alebo EZLN – Zapatova armáda národného oslobodenia) alebo hudobných skupín (napr. Rage Against the Machine). Osobnosti komunistického, resp. revolučného hnutia, ako napr. Josif Vissarionovič Stalin, Vladimír Iljič Lenin, Fidel Castro, Subcomandante Marcos či Ernesto Che Guevara sú častým motívom na oblečení či tetovaniach, keď najmä produkty s Che Guevarom (obr. č. 26) sa stali medzi mladými ľuďmi veľmi obľúbeným obchodným artiklom, avšak často bez ohľadu na ich politickú či ideologickú príslušnosť. Motív na oblečení tak nemožno vnímať ako rozhodujúci dôkaz radikalizácie jednotlivca.

Napriek tomu, vo všeobecnosti platí, že oblečenie so symbolmi a vzhľad patria medzi nástroje, cez ktoré mladí ľudia často komunikujú svoje radikálne či extrémistické postoje smerom k verejnosti alebo do vnútra skupiny. Z perspektívy školského prostredia je dôležité, aby mal pedagóg v tejto problematike aspoň základný prehľad, čo mu umožní ľahšie odhaliť podozrivé

správanie žiaka. V nasledujúcej časti preto ozrejmíme hlavné poznatky a skúsenosti týkajúce sa oblečenia a vzhľadu v extrémistickom prostredí.

3.3 Neverbálne prejavy prívržencov krajne pravicovej a ľavicovej scény – oblečenie a vzhľad

Neverbálne prejavy vo forme oblečenia, vzhľadu či hudobnej produkcie sú pre radikálne či extrémistické skupiny dôležitým a relatívne bezpečným nástrojom vnútornej aj vonkajšej komunikácie. Oblečenie, hudba či vzhľad sú prostriedkom identifikácie jednotlivcov so sociálnou skupinou, ale tiež konkrétnymi hodnotami, ideológiou alebo presvedčením. Rovnaký vzhľad či oblečenie pomáha vzbudzovať v rámci skupiny pocit jednoty, spolupatričnosti a moci. Špecifický vzhľad členov extrémistických skupín, verejnosťou vnímaný ako radikálny alebo násilný, tiež môže motivovať mladých ľudí stať sa ich súčasťou, najmä ak hľadajú podporu, bezpečie, sebatpotvrdenie alebo uznanie, ktoré im tieto skupiny vedia ponúknuť.

76

Extrémistické skupiny a jednotlivci môžu oblečením či iným neverbálnym prejavom vyjadrovať jasný odkaz verejnosti (napr. nenávisť voči určitej skupine, vyhrážanie sa, zastrašovanie), ale tiež predstavu o ich skupine (napr. jej organizovanosť, lojalitu členov či vnútornú silu). Nosením uniforiem tak napríklad niektorí jednotlivci alebo skupiny získavajú výraznejšiu autoritu okolia a vzbudzujú strach či ohrozenie (Johnson et al., 2008). „*Obliekať sa zámerne tak, aby som pôsobil vojensky – čiže agresívne (nakrátko ostrihaný, vo vojenskom oblečení, vo vojenských farbách, s bojovým psom, s bojovými značkami a odznakmi) komunikujem okoliu varovanie o svojom nepriateľskom naladení a pripravenosti k agresii.*“ (Bednárik, 2001). Tento poznatok je dôležitý najmä v súvislosti so zamýšľaným opatrením Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR obmedziť žiakom na základných a stredných školách možnosť nosiť vojenské oblečenie. Z ekonomického a bezpečnostného hľadiska je tiež nezanedbateľným faktom, že kúpou špecifického oblečenia z extrémistického prostredia sú často podporované firmy, ktoré spätne financujú činnosť rôznych legálnych či ilegálnych skupín a ich aktivity (napr. podpora väznených neonacistov, vydávanie hudobných nosičov, bojové tréningy prívržencov).

Z pohľadu verejnosti, bezpečnostných zložiek a odbornej verejnosti je vedomosť o charakteristickom oblečení či vzhľade extrémistov vhodnou pomôckou k rozpoznaní prívržencov extrémistickej scény, predstavujúcich pre spoločnosť určité bezpečnostné riziko. Napriek určitým predstavám verejnosti však musíme konštatovať, že v rámci extrémistickej scény neexistujú univerzálne konvencie o vzhľade. Naopak, z bezpečnostných, ideologických alebo strategických dôvodov sa vzhľad extrémistov výrazne líši. Napríklad, akademickí resp. intelektuálni prívrženci (neo)fašistických, (neo)nacistických či komunistických ideologických prúdov sú zväčša v obliekaní (a často aj spoločenskom správaní) konformní. Naopak, členovia pouličných bánd

alebo polovojenských a futbalových chuligánskych skupín sú často oblečení vo vojenských uniformách alebo v športovom oblečení a prejavujú sa násilne.

Navyše, identifikácia jednotlivcov a skupín podľa oblečenia či vzhľadu naráža na ďalšiu prekážku. Konkrétne v rámci krajne pravicovej scény totiž dochádza k častým zmenám konvencií v snahe prispôbovať neverbálne prejavy čoraz prísnejším protiextrémistickým legislatívnym normám a požiadavkám verejnosti. Politické reprezentácie extrémnej pravice v snahe oslovovať čo najširšie skupiny obyvateľstva menia svoj slovník a odpudzujúci radikálny vzhľad ulice („kapsáčové“ nohavice, mikina a veľmi krátky strih) na umiernený prejav a uhladenosť v podobe košeľa a saka. Vplyvom tejto taktiky tak neraz dochádza k situácii, že ľudia už nie sú schopní na základe verbálneho prejavu či vonkajších znakov priradiť jednotlivcovi jeho extrémistický charakter a postoje.

Na druhej strane, je dôležité si tiež uvedomiť, že identifikácia ľudí len na základe vzhľadu môže viesť k stereotypizácii¹⁸. Vyšportovaný muž s oholenou hlavou, oblečený v maskáčových nohaviciach a leteckej bunde (tzv. bomber) a obutý v ťažkej vojenskej obuvi (najmä módnej značky Dr. Martens) je vo všeobecnosti považovaný za naziskinheada nenávidiaceho Rómov či Židov, pritom to môže byť len životný štýl človeka bez akýchkoľvek ideologických resp. politických preferencií. Dokonca, podobne oblečený muž môže byť členom skinhedskej subkultúry SHARP alebo RASH, ktorí rasizmus tvrdo odmietajú, hoci ich štýl obliekania sa líši len v detailoch.¹⁹

Z vyššie uvedeného vyplýva, že vzhľad a oblečenie nie sú dostatočnou, a zároveň ani nevyhnutnou, premennou pri identifikácii prívržencov extrémistických ideológií. Naopak, môžu nás viesť nesprávnym smerom (napr. prehliadanie neonacistu v bežnom oblečení). Neznamená to však, že by sme mali absolútne rezignovať na rozpoznávanie extrémistických prejavov vo forme oblečenia či vzhľadu, len je potrebné si uvedomiť jeho limity. V školskom prostredí navyše platí, že nemožno podceňovať ani miernejšie (radikálne) prejavy, keďže naznačujú, že študent sa začal vo väčšej miere zaujímať o problematické témy, resp. sa stretávať s osobami, ktoré ho môžu zradikalizovať. Aj preto v tejto časti ponúkame stručný exkurz do never-

.....
18 Stereotypizácia je podľa Slovníka cudzích slov definovaná ako „*prisudzovanie určitých vlastností ľuďom (napr. podľa ich národnosti, veku, profesie, vzdelania, pohlavia, rasy), ktoré často súvisia so skresľujúcou etiketizáciou, nálepkovaním, predsudkami a mýtami*“ (Kohoutek, n.d)

19 Dokonca, približne od roku 2005 v rámci neonacistického hnutia pôsobili skupiny autonómnych nacionalistov, tvoriaci približne 10 % neonacistického hnutia, ktorí preberali v určitých situáciách ľavicový imidž svojich ideologických nepriateľov z radov autonómnej ľavice. Na demonštráciách vystupovali v čiernom oblečení, slnečných okuliariach, s piercingami, odznakmi a transparentmi, ktorých obsah je typický skôr pre ľavicových autonómov (napr. odpor ku kapitalizmu alebo ekonomickej globalizácii). Ich zámerom je zmiasť verejnosť a najmä bezpečnostné zložky štátu, ktoré nedokážu tieto dve znepriatelené skupiny rozlíšiť.

Obr. č. 27
Imidž skinhedov

FRED PERRY

Obr. č. 28
**Voľne dostupné
značky
oblečenia bez
zjavnej väzby
na extrémistické
prostredie**

bálnych prejavov na radikálnej a extrémistickej scéne so zameraním na oblečenie a vzhľad.

3.3.1 Vzhľad a oblečenie v pravicovo- extrémistickom prostredí

Ako už bolo naznačené, neverbálne prejavy v extrémistickom prostredí nie sú stále, čo platí najmä pre prívržencov neonacistických skupín. Úprava vlasov a tela síce zostali zväčša nezmenené (krátky strih a pevnejšia postava), avšak imidž skinheda (obr. č. 27) od druhej polovice 90. rokov 20. storočia ustúpil športovému vzhľadu.

Pri skúmaní oblečenia pravicových extrémistov sa zvyčajne rozlišuje medzi značkami, ktoré sú dostupné v obchodoch aj pre bežných spotrebiteľov, pričom pravicoví extrémisti nepredstavujú preferovaný okruh zákazníkov, a tými, ktoré sú vytvorené členmi pravicovo-extrémistickej scény pre ostatných členov scény a jej sympatizantov.

V prvom prípade ide o značky, ktoré sú voľne distribuované v obchodných sieťach. Vtedy platí, že pravicoví extrémisti nemusia byť ich želanými zákazníkmi a niektorí majitelia konkrétnych, zväčša športových, značiek sa dokonca otvorene dištancujú od podpory pravicovo-extrémistických skupín. Pravdepodobnosť, že jednotlivec nosiaci ich oblečenie sa identifikuje s extrémnou pravicou je podstatne nižšia ako v prípade, kedy firmy navrhujú a vyrábajú oblečenie výlučne určené pre extrémne pravicovú scénu. Aj preto orgány činné v trestnom konaní či súdna moc žiadnym spôsobom nepostihuje ľudí, nosiacich oblečenie voľne dostupných značiek. Zároveň tiež platí, že ani ich držba a predaj nie sú vnímané ako dôkaz extrémistického správania. Aktivisti z pravicovo-extrémistického prostredia, využívajúci súlad týchto značiek so zákonom, tak dodnes preferujú značky ako napr. Lonsdale, Umbro, Pittbull, Fred-Perry, AlphaIndustries (obr. č. 28).

Z uvedených značiek je medzi neonacistami najobľúbenejšia módna značka Lonsdale, a to najmä kvôli písmenám NSDA v názve, čo má symbolizovať skratku Hitlerovej politickej strany *Národnosocialistická nemecká robotnícka strana* (NSDAP), prípadne len NS ako nacionálny socializmus. Spoločnosť Lonsdale však podporu pravicového extrémizmu odmietla

a prejavila snahu očistiť sa od zákazníkov z tejto časti ideologického spektra. Navrhla preto tričká s multikultúrnou tematikou, obsadila do riadiacich pozícií manažérov tmavšej pleti a tiež sponzorovala rôzne antirasistické iniciatívy, ako napríklad reklamnú kampaň „*We love all colours*“ (obr. č. 29). Podobné iniciatívy podnikla napríklad aj spoločnosť prezentujúca módnou značku Fred Perry (Amies, 2010).

Druhý prípad hovorí o situácii, kedy si extrémni pravičiarci vytvorili vlastné značky, určené najmä pre pravicovo-extrémistickú scénu, čomu prispôsobujú jednak motívy, ale tiež spôsob distribúcie. Oblečenie obsahuje kontroverzné motívy, heslá a symboly, priamo alebo nepriamo podporujúce pravicovo extrémistické hnutia či ideológiu. Témami je často nordická a starogermánska mytológia alebo druhá svetová vojna, využívajú sa tiež šifry (kódy), dvojzmyselné významy či slovné hračky, vyjadrujúce prepojenie na ideológiu extrémnej pravice. Firmy predávajú oblečenie najmä cez vnútorné siete, vlastné webové portály a rôzne akcie neonacistov. Zo zisku sú potom spätne sponzorované ich aktivity (koncerty, propaganda, demonštrácie, činnosť rôznych skupín či strán konfliktu, napr. na Ukrajine). Keďže do bežných obchodných sietí nie je tovar spomínaných značiek zvyčajne distribuovaný, ich kúpou jednotlivcov s vysokou pravdepodobnosťou demonštruje sympatie, resp. príslušnosť k relatívne uzavretým pravicovo-extrémistickým skupinám a prejavuje spolupatričnosť s inými členmi pravicovo-extrémistického hnutia. Dlhodobejšie sú populárne značky ako napríklad Consdaple, Erik & sons, AnsgarAryans, či Doberman (obr. č. 30). V súčasnosti je najmä v prostredí bojových športov obľúbená aj ruská značka oblečenia White Rex (obr. č. 31) a v chuligánskom prostredí zasa ukrajinská značka oblečenia Svastone²⁰ (obr. č. 32), obe využívajúce symboly slovanských kolovratov, rún či mytologických osobností. Najmä značka WhiteRex často v heslách používa nemecký jazyk, znázorňuje bojovú pomôcku „boxer“ a oslavuje násilie. Rôzne obchody si tiež vytvárajú vlastné značky a trička, či už ide o slovenskú značku Eighty eight, poľskú Keep

Obr. č. 29
Kampaň
módnej značky
Lonsdale proti
rasizmu

ERIK AND SONS

Obr. č. 30
Módne značky
s väzbou na
extrémistické
prostredie

20 V prípade tejto značky platí, že ich kúpou aktivisti podporujú boj ukrajinských skupín (najmä neonacistický Azov) v konflikte medzi Ukrajinou a proruskými separatistami.

Obr.č. 31 Ruská módna značka White Rex

Obr. č. 32 Ukrajinská módna značka Svastone podporujúca Batalion Azov

Obr. č. 33 Módna značka Thor Steinar (pôvodné a pozmenené logo)

It White alebo českú Mightis Right. V neposlednom rade je medzi pravicovými extrémistami v obľube oblečenie preferovaných hudobných skupín, ako napr. Cirhóza 88, Skrewdriver, Krátky proces, No Remorse, Vlajka, atď.

Nakoniec, zvláštnu pozornosť je potrebné venovať značke Thor Steinar, keďže tá sa pohybuje na hranici medzi voľne dostupnou značkou a špecifickým produktom neonacistickej scény, určeným primárne pre potreby extrémistického prostredia. Módna značka Thor Steinar (obr. č. 33) síce nie je súdmi, odborníkmi, či politikmi jednoznačne označovaná za módnou značku pravicových extrémistov, avšak predstavuje oblečenie určené hlavne pre extrémne pravicovú scénu. Kontroverzné logo značky, tvorené runami *tíwaz* a *sowilo*, bolo niekoľkými súdmi označené za blízke nacistickej symbolike (po miernom pootočení vytvára symbol SS). Od roku 2010, po niekoľkých vyhratých súdnych sporoch, ho však zasa používajú (Blum, 2018). Kritici značky ThorSteinar však upozorňujú najmä účelovo využívané motívy s dvojzmyselnými heslami alebo s odkazom na nordickú a germánsku mytológiu, 2. svetovú vojnu či násilie (Meyer&Peters, 2018).

Značku zaregistroval v roku 2002 Alex Kopelke, ktorý sa v tom čase pohyboval medzi predstaviteľmi nemeckej extrémne pravicovej scény a strany NPD (Nemecká národná strana). Značka v minulosti prešla do vlastníctva arabských majiteľov, na čo niektorí pravicoví extrémisti reagovali jej bojkotom. Kritici to zasa označovali za zastierací manéver, keďže sa nezmenili ani motívy ani obchodná či marketingová stratégia značky. Navyše, výpis z aktuálnych registrov naznačuje, že pôvodní majitelia, resp. ich rodinní príbuzní sa v dcérskych spoločnostiach aj v roku 2018 aktívne angažujú.

Hoci nie je možné s určitosťou vyhlásiť, že Thor Steinar je pravicovo-extrémistická módna značka, niektoré inštitúcie, organizácie či obchodné spoločnosti v Nemecku ju neakceptujú a v rámci ich možnosti eliminujú, napríklad aj nemecký parlament alebo rôzne športové kluby. Na Slovensku sme zaznamenali prípady, keď oblečenie tejto značky nosili dokonca niektorí príslušníci pohotovostných jednotiek Policajného zboru alebo súčasný poslanec Národnej rady Slovenskej republiky Marián Kotleba. Napriek tomu, že ide o voľne dostupnú značku, v prípade, že

ju nosia študenti základných a stredných škôl, môže to indikovať ich príslušnosť k radikálnym či extrémistickým ideológiám či skupinám.

3.3.2. *Vzhľad a oblečenie v ľavicovo- extrémistickom prostredí*

Krajne ľavicová scéna je v slovenských podmienkach podstatne menej zastúpená ako tá pravcová, čo platí aj v prípade sympatií mládeže k radikálnym či extrémnym ľavicovým myšlienkam. To sa následne odráža aj v kvalite obchodnej siete, ktorá by pre ľudí ponúkala produkty s ľavicovou tematikou. Krajná ľavica dokonca nevyužíva vlastné značky oblečenia určené výhradne pre ľavicovú scénu, na základe ktorých by sme mohli identifikovať jej prívržencov. Dôvodom môže byť okrem podstatne menšieho zastúpenia ľavicových radikálov či extrémistov v spoločnosti aj skutočnosť, že prívrženci neprikladajú samotným značkám veľký význam, čo často súvisí s ich odporom ku kapitalizmu, komercii a konzumu. A hoci je možné niektoré skupiny v rámci krajnej ľavice rozlíšiť na základe vzhľadu (napr. ľavicových príslušníkov subkultúry punk) alebo konkrétnych motívov na tričkách, vo všeobecnosti je to však náročnejšie ako v prípade radikálnej či extrémistickej pravice. A tak, príslušnosť ľudí k niektorému z prúdov krajnej ľavice možno identifikovať najmä cez motívy na oblečení či odznakoch, ktoré napríklad glorifikujú režim reálneho socializmu pred 1989 alebo bolševizmus (obr. č. 34), propagujú boj proti kapitalizmu, fašizmu²¹ a pravcovým extrémistom (obr. č. 35), sympatizujú s anarchizmom alebo oslavujú rôzne revolučné hnutia (napr. Zapatistov) (obr. č. 36) a osobností (napr. CheGuevaru).

Záverom tejto časti je vhodné zdôrazniť dva poznatky. Po prvé, alternatívny výzor študenta nemusí znamenať jeho radikalizáciu, resp. sympatie k nenávisnej ideológii či totalitným hnutiam. Mladí ľudia sa oblečením snažia vymedziť, odlíšiť, resp. prihlásiť sa k nejakým myšlienkam či životnému štýlu,

Obr. č. 34
Tričko
s motívom
kunizmu,
resp.
bolševizmu

Obr. č 35
Tričko s anti-
fašistickým
motívom (No
Pasarán!)

Obr. č. 36
Tričko
s motívom
Marcosa
a EZLN (Zapa-
tova armáda
národného
oslobodenia)

.....
21 Pochopiteľne, antifašistické, resp. antikapitalistické motívy nie sú samé o sebe prejavom extrémizmu, preto je potrebné ich vyhodnotiť v súvislostiach, najmä či motív nedoplňa iný symbol extrémistického alebo násilného charakteru.

Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

ktoré však nemusia byť nenávisťné či protidemokratické. Na druhej strane, nenápadný vzhľad a konformné správanie je v súčasnosti najmä v rámci pravicovo-extrémistického prostredia obľúbenou stratégiou, ako sa vyhnúť zásahom bezpečnostných zložiek a zároveň získavať podporu verejnosti, ktorá zvyčajne na agresívny vzhľad reaguje negatívne. Oblečenie či vzhľad sú tak síce jedným z faktorov, ktoré nám môžu naznačovať proces radikalizácie študenta, ale nedávajú nám absolútne spoľahlivú odpoveď.

Po druhé, tak ako v prípade symbolov, aj pri oblečení platí, že sa neustále menia trendy, móдне značky a motívy, ktoré extrémistická scéna využíva. Podľa nápisov alebo motívov na tričku je však možné si v internetových obchodoch a článkoch dohľadať informácie o značke a vyhodnotiť, či je tento produkt pre verejnosť bežne dostupný alebo obmedzený len pre prívržencov extrémistických skupín, čo následne napomáha vyhodnotiť jeho extrémistický charakter.

ZÁVER

Publikácia *Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže* mala za cieľ pomôcť pedagógom, resp. pracovníkom s mládežou rozpoznať zmeny vo verbálnych a neverbálnych prejavoch mladých ľudí inklinujúcich k radikálnym či extrémistickým myšlienkam. Ako bolo viac krát zdôraznené, je to náročná úloha, ktorá pri posudzovaní zmeny správania žiaka mnoho krát vyžaduje skúsenosť psychológa a v prípade nejednoznačnej symboliky zas znalosti a aktuálny prehľad odborníka na extrémizmus.

Napriek týmto limitom však kniha ponúkla základný prehľad a usmernenie, na základe ktorého je možné s pomerne vysokou pravdepodobnosťou identifikovať väčšiu časť podozrivého správania a prejavov žiakov. Prvé dve kapitoly boli pripravené psychológom z praxe, ktorý postupne načrtol možné zmeny verbálnych prejavov a správania u radikalizujúceho sa jedinca. Tieto kapitoly obsahujú stručný popis zmien, ktoré sa dejú v priebehu postupnej radikalizácie a umožňujú tak nielen pedagogickým a odborným zamestnancom, ale i laickej verejnosti, získať vyššiu citlivosť pre určité momenty, ktoré sú súčasťou celého procesu. V závere druhej kapitoly autor prináša aj konkrétne kroky, ktoré by mali viesť k eliminácii výskytu extrémisticky motivovaných činov ako v škole, tak i mimo nej. Reaguje taktiež na aktuálny dopyt po vhodnom vzdelávaní v predmetnej problematike pre pedagogických a odborných zamestnancov, ktoré by pokrývalo priamo ich potreby v intenciách ich kompetencií. Tretia kapitola sa zamerala na zradikalizovaného žiaka prezentujúceho sa na verejnosti extrémistickou symbolikou alebo ako nositeľa špecifického oblečenia či vzhľadu. Autor tejto kapitoly zdôrazňuje, že v súčasnosti už alternatívny životný štýl alebo vzhľad nemusí znamenať príklon žiaka k extrémizmu, rovnako ako konformný imidž nezaručuje, že žiak neinklinuje k nenávisťným ideológiám. Zároveň však platí, že vo väčšine prípadov sa zradikalizovaní žiaci z rôznych dôvodov verejne prejavujú a je možné ich s využitím príkladov z tejto kapitoly odhaliť. Vzhľadom na neustály proces zavádzania novej extrémistickej symboliky do obehu síce nie je uvedený zoznam symbolov konečný, napriek tomu táto časť ponúkla usmernenie, čo je potrebné si na vzhľade, oblečení či symbolike žiakov všimnúť a ako ich následne vyhodnocovať.

Očakávaným výsledkom ponúkutej učebnice je eliminácia prejavov nenávisť a extrémizmu, ktoré z dôvodu nedostatku poznatkov a informácií často zostávali v školskom prostredí prehliadané alebo nepovšimnuté. Budeme radi, keď to spolu dokážeme.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

ANTI-DEFAMATION LEAGUE. 2019. Hate symbols database. [online]. In: adl.org, 2019. [Citované 20.12.2018]. Dostupné na internete: <https://www.adl.org/hatesymbolsdatabase?keys=fist>

AMIES, N. 2010. Fashion labels worn by europe's skinheads re-store their reputation, [online]. In: *icare.to*, 19.2 2010. [Citované 23.11.2018]. Dostupné na internete: <http://www.icare.to/news.php?en/2010-02>

AWB (Afrikaner Weerstandsbeweging).2019.Simboliek. [online]. In: *awb.co.za*, 2019. [Citované 21.11.2018]. Dostupné na internete: <http://awb.co.za/geskiedenis/simboliek/>

BEDNÁŘIK, A. 2001. *Riešenie konfliktov*. Bratislava: Partnersfor-Democratic Change, 2001

BLUM, S. 2018. The Brand That Lets European Neo-Nazis Hide in Plain Sight. [online]. In: *melmagazine.com*, 2018. [Citované 23.11.2018] Dostupné na internete: <https://melmagazine.com/en-us/story/the-brand-that-lets-european-neo-nazis-hide-in-plain-sight>

BUFFA, F. 2017. A journey through countries and history. Vicalvi: Key editore, 2017, s. 498

CENTRAL COLLEGE NOTTINGHAM SAFEGUARDING TEAM. 2016. Prevent: Extremism and Radicalisation. [online]. In: *centralnottingham.ac.uk*, 2016. [Citované 10.1.2019]. Dostupné na internete: <https://assets.nottinghamcollege.ac.uk/PDFs/EXTREME-RIGHT-WING-SYMBOLS.pdf?mtime=20160610114314>

COUNCIL OF EUROPE. 2008. Rozsudok Vajnai v. Hungary. [online]. In: *sze.hu*, 8.10.2008. [Citované 10.1.2019]. Dostupné na internete: http://www.sze.hu/~smuk/Nyilvanossag_torvenyek_CEE/Others/CASE%20OF%20VAJNAI%20v.%20HUNGARY.pdf

FILAJKOWSKI, A. 2014. The criminalisation of symbols of the past: expression, law and memory. In: *International Journal of Law in Context*, Vol. 10, No. 3, 2014, s. 295–314

HAINSWORTH, P. 2008. *The extreme right in Western Europe*. New York and London: Routledge, 2008.

HARVÁNEK, J. – PLÁTĚNKOVÁ, H. 2011. Poznámka k významu symbolů v některých hnutích. In: Karel Schelle Tomáš Tyl (Eds.): *Symbol a Symbolika v právu – 2006*, 2011, s. 9-14

CHMELÍK, J. 2002. *Symbolika extremistických hnutí*. Praha: Armex, 2002, s. 107

JOHNSON, K.- LENNON, S.- KIM, M. – YOO, J. 2008. Dress and Human Behavior A Review and Critique. In: *Clothing&Textiles Research Journal*, Volume 26, Number 1, s. 3-22

KALEDOVÁ, M. 2015. Kolovrat aneb Slovanské slavnosti v průběhu roku. [online]. In: *Slovanskykruh.cz*, 15.1.2015. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: <http://www.slovanskykruh.cz/2015/02/prednaska-kolovrat-aneb-slovanske-slavnosti-v-prubehu-roku/>

KOHOUTEK, J. n.d. Slovník cudzích slov, [online]. In: *slovník-cizich-slov.abz.cz* 2019. [Citované 11.Október, 2018]. Dostupné na internete: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/stereotypizace-v-psychologii>.

KUŠNIER, M. 2017. Trestnoprávne aspekty pozdravu „Na stráž!“ (Je vyslovenie pozdravu „Na stráž!“ trestným činom?). In: *Policajná teória a prax*. Akadémia PZ, 2017,č. 2, s. 1-8

KUZMIŠÍN, P. 2012. Bohovia starých Slovanov – Perún. [online]. In: *Prameň*, 12.12.2012. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: <http://www.pramen.info/c/2903/bohovia-starych-slovanov---perun.htm>

LEBEDA, D – GABALOVÁ, D. 2013. Symbolika extremistických hnutí. In: *Demokracie vs. Extremismus*. Praha: Asi-milování, 2013, s. 67 – 85

MAREŠ, M. 2006. *Symbole používané extremisty na území ČR v současnosti*. Manuál pro Policii ČR. Praha: MV ČR, 2006.

MEYER, E. – PETERS, U. 2018. ReInvestigateThorSteinar. Berlin: BiKu-LARe.V., 2018, s. 32

MV SR (Ministerstvo vnútra SR). 2014. Konceptia boja proti extrémizmu na roky 2015-2019.

RUSNÁK,E. 2018. V Pribinovom meste vyhlásili Deklaráciu Slovienov. [online]. In: *slavica.sk*, 13.12.2018. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: <https://www.slavica.sk/media-o-nas/248-v-pribinovom-meste-vyhlasili-deklaraciju-slovienov>

SMOLÍK, J. 2010. Armáda České republiky a extremistická symbolika - kontext a konsekvence. In: *Obrana a strategie*. Vol. 10, No. 1, 2010

UNIAN. 2017. Russian neo-Nazi who fought against Ukraine in Donbas now seen in Syria – media. [online]. In: *UNIAN*, 20.10.2017. [Citované 10.1.2019.] Dostupné na internete: <https://www.unian.info/war/2197709-russian-neo-nazi-who-fought-against-ukraine-in-donbas-now-seen-in-syria-media.html>

ÚPN (Ústav pamäti národa). 2019. Hlinkova garda.[online]. In: upn.gov.sk, 2019. [Citované 10.1.2019] Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/hlinkova-garda/index.php>

Obrázky v 3. kapitole boli čerpané z nasledovných zdrojov: www.zbojnik.net, www.pinterest.com, www.en.wikipedia.org, www.deviantart.com, www.lonsdale.com, www.ostfront-versand.de, www.svastone.com, www.white-rex.net, www.kratkyproces.sk, www.myshirt.sk, www.cool-shop.sk, www.valkiria.sk, www.odpor.eu, www.slovensko.sk, www.slovanskultura.cz, www.drakkaria.cz, www.thorsteinar.de, www.fredperry.com, www.alphaindustries.com, www.adl.org/hatesymbolsdatabase, www.sportspaja.ipmd.sk

Vlastné poznámky:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ivan Moravčík
Pavol Struhár

Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže

Vydalo:

Katedra politológie
Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Autori:

Mgr. Ivan Moravčík (1. a 2. kapitola)
Mgr. Pavol Struhár, PhD. (3. kapitola)

Recenzenti:

PhDr. Eva Živčicová, PhD.
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Grafická úprava:

Mgr. Zuzana Veselá Hrušková

Tlač:

DMC, s. r. o., Nové Zámky

1.vydanie

ISBN 978-80-8075-858-5

EAN 9788080758585

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotácie na rok 2018 na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie.

Názov projektu: Komplexná podpora pri prevencii nenávisli a extrémizmu na základných a stredných školách

Publikácia neprešla odbornou jazykovou úpravou.

2019